

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SOMALİ'DE OSMANLI YÖNETİMİ 'NİN SONU VE
SÖMÜRGEÇİLİĞİN BAŞLANGICI (1800-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

İbrahim Ali AFRAH

DANIŞMAN

Prof. Dr. BAYRAM ÜREKLİ

Konya – 2016

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SOMALİ'DE OSMANLI YÖNETİMİ 'NİN SONU VE
SÖMÜRGEÇİLİĞİN BAŞLANGICI (1800-1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

İbrahim Ali AFRAH

DANIŞMAN

Prof. Dr. BAYRAM ÜREKLİ

Konya – 2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	İbrahim Ali AFRAH		
Numarası	124202031014		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yeniçağ		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	Somali'de Osmanlı Yönetimi 'nin Sonu ve Sömürgeciliğin Başlangıcı (1800-1920)		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim Ali AFRAH		
	Numarası	124202031014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Yeniçağ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Bayram ÜREKLİ		
Tezin Adı	Somali'de Osmanlı Yönetimi 'nin Sonu ve Sömürgeciliğin Başlangıcı (1800-1920)			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Somali'de Osmanlı Yönetimi 'nin Sonu ve Sömürgeciliğin Başlangıcı (1800-1920) başlıklı bu çalışma 23/06/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ	Danışman
Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL	
Doç. Dr. Hüsseyin MUŞMAL	

İmza

Bayram Ürekli

[Signature]

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	İbrahim Ali AFRAH			
Numarası	124202031014			
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Yeniçağ Tarihi			
Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tez Danışmanı	Prof.Dr. Bayram ÜREKLİ			
Tezin Adı	Somali'de Osmanlı Yönetimi 'nin Sonu ve Sömürgeciliğin Başlangıcı (1800-1920)			

ÖZET

Somali Afrika'nın en doğu ucunda yer alıp, Kuzeybatıda Cibuti, güneybatıda Kenya, kuzeyde Aden Körfezi ve Yemen, doğuda Hint Okyanusu, batıda Etiyopya ile çevrilidir. Kıtadaki en uzun sahil şeridine sahip olan Somali son derece stratejik bölgeler ve geçiş yolları barındırmaktadır. Kızıldeniz ve Aden körfezi uluslararası bir geçiş yeri ve önemli bir istasyon konumunda olmakla Somali'nin değeri daha da artmıştır. Ayrıca tabii zenginlikleriyle de emperyalist güçlerin daima göz diktiği bir ülkedir. 16.Yüzyıldan 20.Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalan Somali 1875'de geçici olarak Mısır'a verilmiş. 10 yıl sonra İngilizlerin bölgeye girmesiyle tekrar Ülke Osmanlıların ele geçmiş ve 1916 yılına kadar kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki iktidarının resmi olarak düşmesi ile meydan sömürgeci devletlere kalmış oldu.

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında cereyan eden olaylardır. Bu dönemdeki muharebelerin nedenleri, nasıl cereyan ettikleri neticeleri Somali açısından değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmanın kaynakları gerçekleştirilirken de konu ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi Somali tarihi ilgili literatür, kütüphanelerde bulunan eserler taranacak, ilgili kaynakça toplanarak kullanılacaktır

Araştırma Sonuçta Habeşistan'ın Somali toprakları üzerindeki iddiaları asla bir dayanağı olmayıp tarih boyu bu topraklarda Somalili halklar haricinde hiçbir Habeş halkı yaşamamış. Osmanlılar bölge üzerindeki hukukunu korumaya çalışsa bile 20.Yüzyılın başında Sömürgecilik dönemleri Somalililerin yaşadığı en acı dönemdir.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	İbrahim Ali AFRAH		
Numarası	124202031014		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/ Yeniçağ Tarihi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı	Prof.Dr. Bayram ÜREKLİ		
Tezin Adı	The End Of The Ottoman Rule And The Beginning Of Colonialism İn Somalia(1800-1920)		

SUMMARY

Somalia is located in the Horn of Africa. It is bordered by Ethiopia to the west, Djibouti to the northwest, the Gulf of Aden to the north, the Indian Ocean to the east and Kenya to the southwest. Somalia has the longest coastline in Africa and possesses strategic maritime geography. The significance of Somalia's location was increased by the Red Sea and Gulf of Aden which contain a vital international passageway. It is also a country that has been coveted by imperialist powers for its natural wealth. From the 16th to the 20th century Somalia was under the administration of Ottoman Empire. In 1875 the administration of Somalia was handed over to Egypt. After ten years, following the arrival of the British Empire to the region, the country came under the control of the Ottoman Empire again and remained under its jurisdiction until 1916. The region came under the direct control of the colonial powers after the official collapse of the Ottoman rule in the region.

The purpose of this study is to shed a light on the events that unfolded in the early of 19th and 20th century. The causes of the battles that raged across the region and their effects will be discussed from a Somali perspective. The reference materials which are used in this research include literature on Somali history gathered from The Prime Minister's Ottoman Archives, relevant work of art in the libraries, and other resources.

The results of this research show that Ethiopia's claims on Somalia's territory are baseless because Somalia has been inhabited by Somali people - not the Ethiopians-throughout history. Although the Ottoman Empire made an effort to protect the region, the turn of the 20th century was the most painful colonial period in the history of Somalia.

KISALTMALAR

BK : Bakınız

a.g.e. :Adı geçen eser.

a.g.m : Adi geçen makale

DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

s. :Sayfa

S. : Sayı

NFD :(Northern frontier district) İngilizler tarafından Kenya'ya verilen Somali toprağıdır, şu anda Kenya'ya bağılı olmasına rağmen yaşayanlar yalnızca Somalililerdir.

EKLER

1- Bugünkü Somali Cumhuriyeti Haritası

2- Somali Ülkesinin Sömürgeciler Tarafından Bölünüşü

3- 27 Teşrin-İ Evvel 878'de İngiltere Sefareti'nden Hariciye Vekaleti'ne Gönderilen İngilizlerin Somali Ülkesi Eline Geçmesi İçin Mısır İle Yaptığı Anlaşmaya Osmanlılardan Onay İstemesini Gösteren Bir Belge.

4- Meclis-İ Mahsus-İ Vükela Mazbatası Sureti 6 Nisan 1304 / 7 Nisan 1305, Zeyla'nın Doğrudan Doğruya Hükümet İdaresine Bağlanmasına Dair

5- Resmi Sadaret Tezkiresi Sureti (16 Eylül 1303), Zeyla'nın Doğrudan Hükümet İdaresine Alınması İçin Gereken Tedbirler Hakkında Bir Metni

6- Osmanlı Devleti'nin İngilizler İle Mısırın Arasındaki Anlaşmayı Reddetmesini Gösteren Bir Belge 7 Ağustos 1296

7- Habeşistan Sınırlarının Uzatılması İçin 10 Nisan 1891 Yılında Menilik'in Avrupalılara (İngilizler, Fransızlar, İtalya Ve Almanya) Gönderdiği Mektub

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	III
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	IV
ÖZET	V
SUMMARY	VI
KISALTMALAR	VII
EKLER	VIII
ÖNSÖZ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'IN SOMALİYE GİRİŞİ VE YEDİ SULTANLIĞIN KURULUŞU	13
1.1. İslam'ın Somali'ye Girişi ve Yayılışı.....	13
1.1.1. Somali'de İslam'ın Yayılma Vasıtaları	14
1.2. Somali'de Müslüman Emirliklerin Kuruluşu	16
1.3. 19. Yüzyıla Kadar Somali'de İslam Kültürü ve Merkezleri	22
1.3.1. Harar Kenti	22
1.3.2. Zeyla'' Kenti.....	23
1.3 .3. Berbera Kenti.....	25
1.3.4. Mogadişu Kenti	26
1.3.5. Barave Kenti:	28
1.3.6.Marka Kenti:	29

İKİNCİ BÖLÜM

SOMALİ İLE HABEŞİSTAN ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR VE PORTEKİZ İLE OSMANLININ ARAYA GİRMESİ	30
2.1. Somalililerle Habeşliler Arasındaki Mücadelenin Başlaması	30
2.2. Habeşistan'ın Hezimet ve Portekizden Yardım Talepleri	33
2.3. Portekizlilerin Habeşistan'a Gelmeleri ve Somalililerin Yenilgisi	38

2.4. Osmanlıların Somaliye Gelişi ve Habeşistan ile Portekizin Hezimetini	41
2.4.1. Hararda Habeş İhtilali	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'IN İDAREYİ OSMANLILARDAN DEVRALMALARINDAN SONRA SOMALİ'DEKİ YÖNETİMLERİ..... 49

3.1. Osmanlı İmparatorluğundan Önce Mısır – Somali ilişkileri.....	49
3.2. Osmanlılardan İdareyi Devraldıktan Sonra Somali'de Mısır Yönetimi	53
2.2.1. Mısırın Berbera'ya Gelişi Ve Berbera'nın Mısıra Katılması	55
2.2.2. Mısırlıların Zeyla'a Gelişi Ve Zeyla'nın Mısır'a İlhakı	57
2.2.3. Mısırlıların Harar2a Gelişi ve Hararın Mısır'a İlhakı.....	59
3.3. Somali'de Mısır Hâkimiyetinin Sonu ve Osmanlıların Dönüşü.....	61
3.4. Avrupa Sömürgeciliğinin Başlaması ve Osmanlıların Etkisinin Devre Dışı Bırakılması .	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOMALİ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ SONRASI ve YENİ SÖMÜRGEÇİLİĞİN BAŞLAMASI 74 |

4.1. Sömürgecilik;	74
4.1.1. Avrupalıları Afrika'da Sömürgeçiliğe İten Nedenler:	75
4.2. Somali'de Avrupa Sömürgeçiliğinin Başlaması ve Osmanlının Sonu	77
4.2.1. Sömürgeçilerle Somali Halkı Arasında Yapılan Önemli Anlaşmalar.....	80
4.2.2. Hobyu Sultanı Ali Yusuf ve İtalyanlar Arasındaki 1889Anlaşması	81
4.2.3. Major Hunterin Somalili kabilelerle 1884 1885 yılları arasındaki anlaşmaları	82
4.3. Somalinin Taksimi ve Bunun Halk Üzerindeki Etkisi	83
4.3.1. Kuzey Somali'de İngiltere Sömürgeçiliği	83
4.3.2. İngilizler Egemenliğinin Nfd Girişi Ve Bu Bölgenin Kenya'ya Eklenmesi	84
4.3.3. Somali Sahillerinde (Cibuti) Fransız Egemenliği	86
4.3.4. Güney Somali'de İtalyan Egemenliği	88
4.3.5. Batı Somali'de Habeşistan İşgali	90

4.4.Somalinin Sömürgeciliğe Direniş ve Osmanlı Hükümranlığının Sonu	91
SONUÇ	95
BİBLİYOGRAFYA	98
EKLER	110

ÖNSÖZ

Bu konuda girişte Somali'nin konumunun Hint Okyanusu kıyısında Doğu Afrika sahillerinin kesminde yer aldığı, yüzölçümü, yüzey şekli, nüfusu, ekonomisi, iklimi ve eski Somali'nin dünya ile alakası anlatılmıştır. Daha sonra İslam'ın Somali'ye girişi ile bölgede yedi sultanlığın kuruluşu ve onlar ile Habeşistan arasında olan çatışmaları da değinilmiştir.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. I.bölümdeİslam'ın Somaliye Girişi ve 7 Sultanlığın Kuruluşu, İslam'ın Somali'de Yayılışı, Yayılma Araçları incelenmiştir, buna ek olarak 19.Yüzyıla Kadar Somali'de İslam şehirleri, Harar, Zeyla', Berbera, Barave ve Marka kenti anlatılmıştır. II. Bölümde Somali ile Habeşistan arasındaki çatışmalar ve portekizler ile osmanlıların araya girmeleri ele alınmıştır. Bu çatışmalar yıllar Somali ile Habeşistan'nın arasında cereyan etmiştir, Daha sonra Ahmed Gurey'in savaş meydanına çıkmasıyla Habeşistan hezimate uğramıştır, bunu hiçbir şekilde kabullenmeyen ve kendini savunacak gücü olmayan Habeşistan Kızıldeniz'e yaklaşan Portekizlilerden yardım istemiştir. Portekizliler de bunu bir fırsat olduğunu düşünerek Habeşistan ile birlikte savaş meydana geldiğini ve Somalililere yenilgiye uğrattığı bu bölümde detaylı olarak bahsedilmiştir. Bununla beraber Hezimete yaşayan Somalililer bu sefer Osmanlılardan yardım isteyip düşmana saldırarak Habeşistan'nın topraklarını ele geçirdiği izah edilmiştir. Daha sonra Osmanlılar bölgeden ayrıldıktan sonra Somalililerin uğrayacağı hezimet ve Habeşistan'nın işgalı ele alınmıştır.

III. Bölümde ise Mısırın İdareyi Osmanlılardan Devralmalarından ve Somali'deki Yönetimlerinden buna ek olarak Osmanlılardan önce Mısır ile Somali arasındaki ilişki ortaya çıkarılmıştır. Mısır'ın Somali'de sürdürdüğü idare on yıla vardığında İngilizler tarafından sonlandırıldığı bunu kabul etmeyen Osmanlıların geri döndüğü ortaya konmaya çalışılmıştır. Ve son olarak bu bölümde Avrupa Sömürgeciliğinin Başlaması ile Somali'deki Osmanlı yönetimi sona erdiğinden bahsedilmiştir. Son bölümde ise Yeni sömürgeciliğin başlaması ile devam edilmiştir. Burada Somalililerin sömürgeçliğe karşı

ne kadar dirense de güçleri yetmeyip toprakları beşe bölünmüştür. 1960 yılında beş bölümden iki parçası birleşerek şimdiki Somali Cumhuriyeti Kurmuşlar.

Bu çalışmada bana katkı ve yardımlarından dolayı bazı kişilere teşekkür etmek isterim. Başta araştırmalarım esnasında bilgi, kaynak ve her türlü konuda manevi anlamda yanımda olan tez danışmanım Sayın Bayram ÜREKLİ hocama, Somali'den ve Mısır'dan sipariş ettiği kaynakları getirerek bana destek olan arkadaşım Mohammed Osman SALAH 'a, tez yazım aşamasında yazılarımın Türk Dili kurallarına uygunluğunu kontrol eden ve hatalarımı düzelten arkadaşım İlker KARALI 'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Ibrahim Ali AFRAH

Konya-2016

GİRİŞ

Somali ülkesinin Osmanlı dönemdeki konumları vergi konusu dışında şimdiye kadar iyice araştırılmamıştır. Habeş eyaleti konusunda Cengiz Orhonlu'nun eseri, Salih Özbaran ve Ahmet Kavas'ın yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Buna elave olarak Durmuş Akılın'ın Somali'de Berbera Limanı Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki iddiaları adlı bir makalesi de bulunmaktadır. Afrika boynuzunun ve bölgenin istikrar ve güvenliği bakımından Somali başta olmak üzere konunun etkisi konuyu seçmeme neden olmuştur. Üstelik Somali halkının Avrupalı ve Habeşli egemen güçlere karşı verdikleri mücadeleler ortaya çıkarmak. Osmanlı Devleti'nin bölgeye gelişinin nedeni, neler yaptığı, bölgedeki güçler değişiminin nedenleri, sonra Osmanlıların Mısırlılara Somali ve civarının idaresini bırakmaları da son derecede önemli değişikliklerdir. 19.yüzyıl, özellikler 1800 ile 1922 arasında Mısır'ın da başrol oynadığı devrede çatışmalar uluslararası bir süreçte girmesi ele alınmaktadır.

Araştırmanın Problemi Tarihi olayları anlamak tarihi olayları ve onlara komuta eden kişilikleri anlamaya bağlıdır. Bu konu Habeş ve Somali arasındaki çatışmaların açıklanmasına hasredilebilir, Osmanlıların bölgeye gelişi ve burayı Mısır Yönetiminin devrilmesi, daha sonra Batılı ülkelerinin İngiltere başta olmak üzere bölgeye gelişi ile Somali'nin önemini yarılamak amacıyla önce Mısır Yönetiminin sonra Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş Somali'yi terk ettiğine sebep olmaları ile ilgili 1800'ten 1922'ye kadar sınırlıdır.

Araştırmanın Hedefleri ise Araştırmanın hedeflerinden birisi 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında cereyan eden olaylardır. Bu dönemdeki muharebelerin nedenleri, nasıl cereyan ettikleri neticeleri Somali açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Osmanlılar gelmeden önceki Somali halkının yaşadığı olaylar ele alınmaktadır. Somali'ye İslam'ın geliş ile son dönemde Somali'nin Avrupalılar ve Habeşliler tarafından beşe taksimine kadar bir süreç ele alınmıştır.

Araştırmanın Varsayımları: Somali topraklarının kaybı ve bu toprakların Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra Habeşistan ve Kenya'nın nüfuzuna Avrupalılar tarafından verilmesi. Somali toprakları antik çağdan beri stratejik bir hedef olup siyasi iktisadi ve askeri olarak ele geçirilmek istenmesi. Somali bölgesinin çok önemli stratejik konumu yüzünden bütün devirlerden bugüne kadar sömürgecilerin savaş alanı haline gelmesi ve Sömürgecilerin en fazla zarar verdiği ülkelerden birisi olmasıdır.

Somali birkaç isimle tanınmaktadır. Antik çağlarda Somali'ye Punt¹ adının verildiği bilinmektedir. Uzun süre Somali'ye dünya haritasında boynuzu andıran bir şekli olduğundan dolayı "Afrika Boynuzu" da denilmiştir. Somali Hint Okyanusu kıyılarında Doğu Afrika sahillerinin ortasında yer alan bir cumhuriyettir. Somali kıyıları Hint Okyanusunda 3200 km den fazla bir kıyı şeridine sahiptir. Bu sahiller kuzeyde Bab'ülmendep güneyde ise Gacanka Kamboni'den başlar. Somali'nin komşuları kuzeyde Cibuti, güneyde Kenya, Doğuda Hint okyanusu, batıda ise Habeşistan'dır.² Kuzeyde 13 derece güneyde 2 derece enlemleri arasındadır.³ Somali'yi bir yarımada da benzetenler vardır şöyle ki; Fransız Somalisinde bulunan Tojora körfezinden başlayarak güneyde Aden körfezine kadar inen bir hatla Ras Cordfoy'a çıkması, Hint Okyanusu sahilleri hizasında Kenya'nın Doğusundaki Tana ırmağına çıkan buraya kadar seyreden bir hatla ardından kuzeye doğru Şabelle ve Jubbba nehirlerinin yüksek akıntılarını takiben Harar tepeleri arasında sanki bir yarımada dönüşür.⁴

Yüzölçümü ve Coğrafi Yapısı: Somali arazisi kuzey 13 güney 2 enlemleri arasında yer alır. Kuzey sahillerinin uzunluğu yaklaşık 600 mil, Doğu sahilleri 1200

¹ Antik çağlarda ilk defa tüccarlar kullanmıştır. Özellikle antik mısırlı ticaret erbabı bu adı tercih etmişlerdir. Bu adlandırmanın baharatla yakından bir alakası olabilir.

²Hamdi Zahiri, *Kisatu's-somal*, Metabi Daru'sşa'bi Neşriyatı, Kahire, 1977, s.17

*Ras Cordafoy: bu boynuz kuzeyin en yüksek kesiminde göze çarpmaktadır. Alula kentinde de boynuz şekli belirir hatta Araplar bu nedenle Zor Baş demişlerdir.

³Hamdi Zahiri, a.g.e, s,18

⁴Abdül Mün'im Abdül Halim, *El- Cumhuriyeti's-Somaal*, Mektebetü's-şark neşriyatı, 1960, s. 18-18

mildir. Somali'nin toplam yüzölçümü bir milyon m² dolaylarındadır. Ama bugün Somali cumhuriyetinin yüzölçümü 636 541 km² yer tutar nüfusu ise 12 milyondur.⁵ Somali'nin yüzey şekli kuzeyde Aden ve Hint Okyanusu sahilleri boyunca dar ovalar ve kayalıklarla sıralıdır. Ancak bu dar kayalıklar güneyde genişlemektedir. En geniş kısmı aşağı Jubba nehrin civarında oluşmuştur. Fransız Somali'si sahillerinde de bu genişleme görülür. Batıya doğru gittikçe arazinin yükselmeye başladığı gözlenir. Bu yükselme Habeşistan yaylasındaki Ogadina'ya kadar sürer. Kuzey ve kuzeyDoğuda da bu yükseklikler artarak Cordfoy başına kadar devam eder.

Somali nüfusunu tam belirlemek son derece güçtür bunun nedenleri de son derece dağlık olması halkın göçebe ve hayvan sürülülerine sahip olduğundan sık sık yer değiştirmeleri ve ayrıca teknik sayım metotlarının olmadığından. Bu nedenle sayım sonuçları genellikle birbirini tutmayan rakamlar gösterir. 20. ortalarında yapılan çeşitli sayımlar göz önüne alındığında araştırmacılar şu sonuçlarla karşılaşacaklardır:

Somali nüfusu 1950 yılında yaklaşık iki milyondur. 1975 de nüfusun dört milyona ulaştığı görülür. 2010 yılında ise nüfus 9 milyona ulaşmıştır. Bütün bu sayım sonuçları ele alındığında Somali nüfusunu son 30 yılda katlanarak arttığı müşahede edilmektedir.⁶ Somali'de nüfus yoğunluğu km² ye 15 kişi düşer. 2010 yılındaki nüfus artışı yüzde 2.74 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakama göre Doğumlar binde 42,3, ölümler ise binde 14,5'dir.⁷ Somali dünya ülkeleri arasında Doğurganlıkta en yüksek seviyelerde, ölüm oranlarında ortaldadır.

Somali halkının faaliyetlerine gelince onları da şu şekilde ele alabiliriz: Hayvancılık Tarıma: Somali halkının ana uğraşı olanı şüphesiz çobanlık ve hayvan beslemektir .Somali'de malmcılık yapanların toplam oranı yüzde 80 dolaylarındadır. Tarımsal

⁵Mohamed Abdulfattah Hindi, *Jukurafiyatu 's-somaal*, Darulma'a-rife neşriyatı, Kahire, 1962, s.77-8

⁶Mohamed Elmu'tasim Mustafa. *Sukanu's Somaal(mashuşşamil licumhuriyatis 'somaal)*, Ma'had durus veddarasatıl arabiye neşriyatı, Bağdat, 1982, s.240

⁷Mohamed Abdulfattah Hindi, a.g.e, s,11

Mücadele: Somali'de hayvancılıktan sonra halkın ikinci derecede meşguliyet alanını tarım alır. Somali'de sulu tarımı şu şekilde sınıflandırsak da şudur; Irmakla sulu tarım Şabelle ve Jubba nehirlerine dayanır. Bu arazi Somali'nin en önemli bölümünü oluşturur. Yağmur suyuna bağlı olan tarım ise arazileri kuzey bölümlerinde toplanır. Mıntıka bakımından da her türlü bitki örtüsü mevcuttur ancak gerçek manada ormancılık Jubba nehri kıyıları dışında gelişmemiştir. Ancak iç kesimlere doğru birbirine bağlı ağaçlar çalılar ve maki türü bir örtüye rastlanır.⁸ Somali'de ağaçlar önemli bir servet olarak addedilir. Halk ağaçlardan nebati kömür üreterek geçimini sağlar artanları da dışarıya ihraç edilir.⁹

Kuzeyde hayvanların hem çeşitleri hem de sayıları oldukça fazladır tabi ki bu hayvanlar otlak hayvanlar, bunlar, vahşi hayvanlardan ise aslan ve sırtlandan başka hayvana pek rastlanmaz. Ormanlık alanlarda daha çok aslan, kaplan vb yırtıcı hayvanlara rastlanır. Bu yırtıcılar geyik zürafa gibi hayvanları avlayarak karınlarını doyururlar. Güney ormanlarında fil ve yürüyen sürüler yaşarlar. Her renk kuşları görmek mümkündür. Ayrıca buralarda maymuna da rastlanmaktadır.¹⁰

Sanayi dalı Somali'de en az gelişen aktivitedir. Somali halkının uğraştığı geçim kaynaklarının en zayıf alanı şüphesiz sanayi alanıdır. Buna rağmen halk arasında küçük çapta her türlü sanata alaka duyanlar ve yürütenler vardır. Son yıllarda hükümetler de çeşitli alanlarda fabrikalar açmaya çalışmıştır.

Yeryüzü Şekilleri: Somali'de coğrafi şekiller yer yer farklılıklar gösterir bu yeryüzü şekillerini iki ana başlıkta ele alabiliriz:

1-Somali'nin yüzey şekli kuzeyde Aden ve Hint Okyanusu sahilleri boyunca dar ovalar ve kayalıklar sıralıdır. Ancak bu dar kayalıklar güneyde genişlemektedir. En

⁸Abdülmun'in Abdülhalim, a.g.e, s. 16 - 17

⁹Muhammed Abdülfettah Hindi, a.g.e, s. 17

¹⁰Abdülmun'in Abdülhalim, a.g.e, s. 15

geniş kısmı aşağı Jubba nehri civarında oluşmuştur.¹¹ Güneydeki Jubba ve Şebelle ırmakları başlıcalarıdır. Bu nehirlerin büyük çoğunluğu kantonlar arasında kaybolur ve Hint okyanusuna sadece Jubba nehri kavuşur. Kuzeydeki ovalarda tarım genellikle yağmur suyuyla hayat bulur. Güney ovalarda da yağmura dayalı tarım yapılan ovaların yanında da akarsularla yetiştirilen hatırı sayılır tarım alanlarıdır.¹²

2- Batıya doğru gittikçe arazinin yükseltisinin artmaya başladığı gözlenir. Bu yükselti Habeşistan'ın altında olan Ogadenya'ya kadar sürer. Kuzey bölgelerinde sıradağlar bulunur. Özellikler kuzeyDoğuda dağ silsileleri dikkati çeker. Gools sıradağları bunların en yüksek tepelerin bulunduğu yer olup burada rakım 550 ila 6000 metre arasında değişmektedir. Surrat dağının zirvesi kuzeyDoğunun en yüksek tepesidir.¹³

İklim: Somali güney 2° kuzey 13° enlemlerinde yer aldığı için tropikal Ülkelerinden biri olmakta, dolayısıyla havalar sıcaktır. Özellikle kuzeye gittikçe yağmurlar az olduğundan dolayı daha kuraktır. Normalde Mart ve nisan aylarında en sıcak günler yaşanmaktadır. Zira bu aylarda güneş ekvator üzerinden geçmektedir. Somali'de yıllık olarak ortalama 50 ila 500 metreküp yağış düşmektedir. Bu durum Kenya sınırlarında yıllık 500m³ – 300m³ arasına gerilemekte olup kuzey Somali'ye doğru yer yer düşen yağmur oranı yıllık 30m³ kadar inmektedir.¹⁴

Kuzey Doğu rüzgârlarının esintisine maruz kaldığı gibi güney rüzgârları da güney bölgelerini etkiler. Kuzey doğubölgeleri sahile paralel olduğundan kurudur. Ancak güney tarafları sahilleri yağmurludur.¹⁵ Mart ayı ile haziran ayı arasında Doğudan

¹¹Muhammed Abdülfettah Hindi, a.g.e, s 10

¹²Abdulwahab Abdurrahim Hussein, *Et-tadarisu 's-somaal (mashuşşamil licumhuriyatis 'somaal)*,s.167

¹³Abdulwahab Abdurrahim Hussein, a.g.e, s. 168

¹⁴Muhammed Abdülğani Suudi, *Manakhu 's-somaal (mashuşşamil licumhuriyatis 'somaal)*,s. 177

¹⁵Muhammed Abdülfettah Hindi, a.g.e, s 11

batıya büyük rüzgârlar eserek sudandan atlas okyanusuna ve Hint okyanusuna kadar bütün Somali yağışın etkisine girer.¹⁶

Somali'deki dört mevsimi şöyle belirleyebiliriz;

Jiilaal: Aralık ayından mart ayına kadar hatta mart sonuna değin sıcaklığın en yoğun olduğu dönemdir. Mart ayında Hararet 35 dereceye ulaşır.¹⁷ Gu': Nisanla haziran arası yağmur mevsimidir. Bu esnada ülkenin ana sektörünü oluşturan pamuk, pirinç ve şeker kamışları yetiştirilir. Xagaa: Haziranla ağustos sonuna kadar ve eylül başları güney sahillerine düzensiz yağmurlar düşer. Bu mevsim ılıman bir mevsim olmakla beraber kuzey Somali'de en sıcak zaman dilimini oluşturur.¹⁸ Deyr: Ekimle aralık arasındır ve bu aylar da ikinci yağmur mevsimidir. Ancak bu mevsim birincisinden daha zayıftır ve mevsimde de hububat ve bakliyat türleri yetişir.

Somali'de ana nehirler ve talı ırmaklar olmak üzere iki çeşit su akar. Ana nehirlerin başında Şabelle ve Jubba ırmakları gelir bu iki nehir insanlara bitkilere ve hayvanlara en yararlı suları taşırlar. Bununla beraber bu iki nehir hiçbir müdahale olmadan akarlar giderler yataklarında ve değişiklik yapılmaz. Şabelle Nehri; bu nehri kaynağı Agisso Habeşistan'danbaşlar Dhaytubaako bölgesine kadar 1500 km yol kat eder. Bu nehrin suladığı alanların yüzölçümü 1500 km. Bu büyük nehir 800 km lik yolunu şimdiki Somali cumhuriyetinden kat eder, geri kalan ise 19. yüzyılda Habeşistan'ın işgal ettiği batı Somali arazisindedir. Bu nehir Hint okyanusuna ulaşmadan suyu biter ve bu süreçte geniş arazileri sulayarak son bulur. Jubba Nehri; 4 ve 8 kuzey enlemleri aralarında 1004 km uzunluğa sahip olduğundan Şabelle nehrinden daha büyüktür. Ancak bu nehir çevresine daha faydalı bir biçimde kaynağından başlayarak ilerlemektedir.¹⁹ Jubba nehrinin üç ana akağı vardır: Webi Giestro, Dawo

¹⁶Abdulmun'im Abdulhalim, a.g.e, s.82

¹⁷Abdulmun'im Abdulhalim, a.g.e, s.85

¹⁸Muhammed Abdülğani Suudi, a.g.e, s 182

¹⁹Hamdi Seyid Salim, *Es-Somal Kadimen Ve Hadisen*, Daru'l-Kavmiyye Neşriyatı, Kahire, 1965, s. 40

Payama ve Doria. Bunlar Dolo bölgesinde tek nehir yatağında birleşerek devam eder. Nehrin suları Kismaayo'ya yakın bir yerde denize ulaşır.²⁰

Somali'nin eski çağlarda da Araplarla yakın alakası vardır. Milattan 500 yıl öncesine kadar Somali sahillerine Arap yarımadası'dan göçler yaşanmaya başlamıştır. Bu göçleri ve insan kaynaşmalarını coğrafi ve ekonomik şartlar hazırlamıştır. Araplarla Somali halkının ticari alakaları Asya ve Afrika pazarlarında sürüp gelmiştir.²¹ Somali ile Arapların ticari ilişkileri Doğu Afrika sahilleri boyunca önem arz ederek buralarda önemli merkezler kurulmuştur. Arap ve Somali toplulukları arasındaki bu yakın bağların en önemli nedenlerinden biri deniz yoluyla ulaşımın kolay olmasıdır. Bu durum Arap yarımadasında İslam'ın Doğuşundan sonra daha da hız kazanmıştır.²² Somali'nin Yunan ve Romanlılarla da çok yakın alakaları olmuştur. Hatta Roma ve Yunanların burada tanındıkları bilinmektedir. Bu nedenle Azaniya adını vermişler. Mohamed Abdulgani Suudi'nin kaydettiğine göre Birinci yüzyılda Arapça çevirilen Yunanlı bir tarihçi “*El-Keşfu Havle'l-Barhi'l-Eriteri*” adlı eserinde bu görüşe yer veriyor. Yazar eserinde Doğu Afrika sahillerinde Azaniya diye bir yeri ziyaret ettiğinden bahsederek yerliler ve adetleri hakkında geniş bilgi veriyor. Üstelik Somali'nin Araplarla olan bağları da çok güçlü olduğunu ve Arap tüccarlar Somalililerle kaynaşarak kız alıp kız vererek sağlam bir bağı imza attıklarını kaydetmiştir. Çinlilere gelince onlar Somali'den zürafa aslan ve kaplan kürkleri götürerek imparatorlarının bahçelerini süslemişlerdir.²³

Somali Ülkesi son derece stratejik bölgeler ve geçiş yolları barındırmaktadır. Uluslararası yollar, olunca belli merkezler kurmak ihtiyacı doğar eğer bu yolların ve stratejik yerlerin bulunduğu devlet güçlüyse tüm dünya devletleri ve o ülke içinde çıkarı olanlar o ülkeyle iyi alakalar kurmak zorundadır. Mal sahibi devlet de hizmeti iyi

²⁰Muhammed Abdülğani Suudi, *Manakhu's-somaal*, a.g.e, s183

²¹Hamdi Zahiri, a.g.e, s.43

²²Muhammed Abdulgani Suudi, *Muşkilatu'l-arazi'i-mutakadi'a v'e'l-hududiyati's-somaaliyati (mashuşşamil licumhuriyatis'somaal)*,s.581- 582

²³Abdulmun'im Abdulhalim, *Manakhu's-somaal*, a.g.e, 87

sunmaya gayret eder. Ancak mal sahibi geçiş noktası ülkeler zayıfsa bu durum her zaman tehlike arz eder. Somali'nin strateji konumunu bu bakımdan ele alınca şunları belirtmek gerekir.²⁴

Somali bir yandan Hint Okyanusu sahillerine sahip olması diğer bir yandan da Kızıldeniz de Bab'ülmendep boğazına hükmetmesi bakımından son derece stratejik bir konumdadır. Somali Hint Okyanusu tarafından bakıldığında Kızıldeniz'e ve Aden körfezine açılan tek kapı olması yönünden önem ifade eder. Bu nedenle Kızıldeniz ve Aden körfezi uluslararası bir geçiş yeri ve önemli bir istasyon konumunda olmakla Somali'nin değeri daha da artmıştır. Ayrıca Somali'nin önemi sadece geçiş yolları ve limanları bakımından değildir Somali tabii zenginlikleriyle de emperyalist güçlerin daima göz diktiği bir ülkedir. Somali'de bulunan petrol gaz altın ve diğer yer altı kaynaklar, başta ABD olmak üzere batılıların gözünü buraya çevirmelerine neden olmaktadır.²⁵

Tarih boyunca Avrupalı emperyalist güçler dini bahane ederek Somali'nin stratejik konumunu kullanmak için tüm güçleriyle kara ve deniz filolarıyla saldırıya geçmişlerdir. Özellikle Somali'nin Arap yarımadasıyla olan kültürel bağları onları tedirgin etmiştir. Bölgenin stratejik konumu Avrupa devletlerinin kendi aralarında da mücadelelerine sahne olmuştur.²⁶ Bütün bunlara ek olarak bu bölge bilinen tarihten beri stratejik siyasi ve ekonomik bir değere sahiptir. Bütün eski yöneticiler Somali ile Afrika sahillerinin Mısır ile alakasını, Asya ile Afrika'nın irtibatının güneyde Hint Okyanusu ile kuzeyde

²⁴Fatma zahra Ali şeyh, *Es-siyasatu'l-emrikiye Tujaha's-somal*, darul fikri elarabiye neşriyatı, kahire, 2008,s.31

²⁵Muhammed Abdulgani Suudi, *Manakhu's-somaal*, a.g.e, s, 184

²⁶Seyid Ahmed Yahya, *Es'sahvatu'l-islamiyah F'i'l-karni'l-ifriki Muhadedatun Bil'inhiyar*, Riyad. 1996, s.23

Akdeniz'in birbirleriyle kucaklaştıran bir aracı olduğunun farkındaydılar ve burada siyasi nüfuz elde etmenin önemini kavramışlardı.²⁷

Somali 19. Yüzyılı Fransa ve İngiltere Devletleri arasında sömürgecilik yarışına sahne olmuş. Bugün ise dünyanın ekonomik gelir kaynaklarını arasında başta petrol olmak üzere yeraltı kaynakları bakımından büyük bir oyun alanı olmaya devam etmektedir. Eşit olarak antik ve modern çağlardaki Somali ve Afrika üzerindeki strateji durumuna baktığımızda Doğu Afrika sahil ülkelerini her zaman sıkıntılar rahat bırakmamaya azimli görülüyor. Burada petrol yeraltı zenginliği ve ticaret başkalarına amaç oldukça yerli devletlere sıkıntıdan başka bir şey vermemiştir. Özellikle bu sıkıntılar güneyde Bab'ülmendep boğazı kuzeyde de Süveyş kanalı civarında daha yoğun olarak hissedilmektedir. 1869'da Süveyş kanalının açılması ve Kızıldeniz'in Akdeniz'e bağlanması tüm dünyanın gözlerini stratejik iktisadi ve siyasi olarak bu bölgeye çevirmiştir.²⁸

Buradan Somali sahillerinin Hint okyanusunu batıdan kuşatması stratejistlerin en fazla üzerinde durdukları bir husustur. Bu nedenle Somali uluslararası alanda hayati bir merkezde yer almaktadır. İşte bunun için tüm egemen güçler bu bölgeye yüklenmektedirler.²⁹

1869'da Süveyş kanalının açılışından itibaren Kızıldeniz Doğu ile batı arasındaki yel güzergahında en önemli geçit haline dönüştü. Bu durum Hint Okyanusu ve Kızıldeniz sahillerinin arsa değerini kat be kat artırdı. Süveyş kanalının açılması aynı zamanda Somali ve Doğu Afrika'da sömürge savaşlarının kızışmasına da ön ayak oldu. Avrupa devletleri bölgenin ehemmiyetini idrak edince top yekûn saldırıya geçtiler İtalya

²⁷Salahuddin hafız, *Essirau 'l-kuva 'l'uzman Hovla 'l-karnu 'l-ifriki*, Elmeclisul vedani lilsakafa neşriyatı, Kuveyt, 1982 s.84-85

²⁸Fatma Zehra, a.g.e, s 40- 41

²⁹Abdi Cami' Aden, *Halefiyyatü 'n-Nizai 'l-Kabiliyye Fi's-Somal*, Tubia Neşriyatı, İslamabad, 1993, s.42

Fransa ve İngilizler hem aralarında hem de yerel haklarla sömürgecilik yarışına girdiler.³⁰

Böylece Süveyş kanalı Doğu ile batı yollarını en kısa olarak birleştirmekte büyük bir rol oynadı. Bu aynı zamanda Somali'nin keşfi demektir. Somali'nin güneyde en stratejik nokta olduğu manasına geliyordu. Doğu Afrika ile Hint Okyanusu arasındaki bu ülke Asya ile Afrika arasındaki ticaretin genişlemesine en fazla katkı sağlayan ülke konumuna geldi.³¹

Karasal Stratejisi bakımında Somali üçgen şeklinde bir yarımada benzer ve Afrika boynuzunun en önemli noktası oldukça bilinir. Sınırları kuzeyde Kızıldeniz sahilindeki Tocorray'a ve Aden körfezindeki Ras Aseyr'e dayanmaktadır. Güneydeki sınırları ise Gardfori adası başlangıç olmak üzere Hint Okyanusundan Tana nehrinin döküldüğü yere kadar sürer. Kuzey sınırları batı sınırları gibi Harar mevkiinden Aden körfezi karşısındaki Bab'ülmendep boğazına kadar uzundur.³² Somali'nin stratejik özellikleri egemen güçleri tarihin her aşamasında buraya celp etmiştir. Her yabancı ülke kendi ülkesinin çıkarları ve hedefleri için Somali'de bir sebep oluşturarak askeri siyasi ve iktisadi çatışma ve kavgalara girişmişlerdir. Bu nedenle Somali kendisine ait son derece önemli jeopolitik bir konumla öne çıkmaktadır. Hint Okyanusu ve Kızıldeniz geçişinde olmakla da uluslararası çapta bir mevkide bulunmaktadır. Somali Bab'ülmendep boğazıyla batıyı Doğuya kuzeyi de güneye deniz yollarıyla bağlamakla da çok mümtaz bir yere sahiptir. Somali'nin bulunduğu nokta Afrika ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan bir nokta olmasının yanında Arap yarımadası başta olmak üzere Asya'dan Afrika'ya insan akışlarının da bir geçiş yeridir. Somali ayrıca Afrika'ya İslam'ın ana giriş kapısı olma özelliğine de sahiptir.³³

³⁰Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s 67

³¹Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s 70

³²Jama Ömer İse, *Cumhuriyatu Cibuti ve dovruha fihali'l-azmatu 's-somaliyah*, Kahire, 2005, s.30-31

³³Sayid Ahmed Yahya, a.g.e, s.23

Yeniçağda bölgeye ilk sömürgeci niyetlerle girenler denizcilikte çok üstünlükleri olan Portekizliler³⁴ olmuştur Portekizler bu girişlerine Habeşistan Hristiyanlarını korumak ve onların müslümanlara karşı yardım isteklerine cevap olarak olduğunu gerekçe göstermişlerdir. Portekizler asıl amaçları olan Hint okyanusuna ve Kızıldeniz'e ulaşmaktı.³⁵

Ekonomik Strateji konusunda Somali'de uranyum gibi çok değerli tabii kaynaklar vardır. Demir tuz gaz gibi madenler de bulunmaktadır. İhtiyaç fazlası olacak kadar petrol yatakları bakır ve benzeri ham maddeler de bulunmaktadır. Hayvancılık Somali halkının ana uğraş alanı olup ülke ekonomisinin de bel kemiğini oluşturur. Somali iyi bir çalışmayla süt ve et ürünleri ihracatında başı çeken bir ülke konumuna gelebilir.³⁶ Somali halkının mücadelesi güneyiyle kuzeyiyle geniş mera alanlarıyla hayvancılıkta önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlarda oluşan hayvancılığın sanayiden daha düşük ve az kazançlı merteye bir alan olduğu yanlışını yıkmak Somali'de mümkündür. Somali'de hayvancılık tarımdan daima daha kazançlı bir sektördür. Araştırmalar göstermiştir ki insanların bitkileri evcilleştirmeleriyle hayvanları evcilleştirmelerinin vakti aynı zamana rastlar.³⁷

Somali'nin hayvan kaynakları deve sığır keçi ve koyun olup keçi ve koyun üretimi ve bakımı daha ön sıralardadır. Sığır ve deve besisi onlardan sonra yer alır. Devecilik Somali bedevi halkı arasında son derece yaygındır. Bu nedenle İngilizler sömürgecilik

³⁴Portekizlilerin amacı Kızıldeniz'i kontrol edip kutsal toprağı Haremeyn'i ele geçirmektir, Mukaddes toprakları el geçirdikten sonra İslam'ı ortadan kaldırmak ve bütün dünyayı Hıristiyan yapmak gibi hayalleri vardı. Hulusü Yavuz, "XVI. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri", Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, İstanbul 1985, s. 63. Ve Yıldırım, Muhammed, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Kızıldeniz, Bara Körfezi, Yemen ve Habeşistan Politıkları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler İnstitüsü, Yayılmamaş Yüksek lisans Tezi, İsparta 2001. S. 31

³⁵Jama Ömer İse, a.g.e, s. 25

³⁶Jama Ömer İse, a.g.e, s.32

³⁷Halim Kureys, *Munazamatu'l-arabiye li't-tarbiyeh ve's-sakafah ve'l-uluum*,(mashuşşamil licumhuriyatis'somaal), Kahire, 1982, s.478

sırasında Somali sahillerini kendisine Aden'e insani yardım ve lojistik destek için bir merkez haline getirmiştir.³⁸

Somali'nin geniş ve uzun sahillere sahip olması büyük bir balıkçılık sanatını da beraberinde getirmiş olup balık avcılığı sahil kesimlerinin en önemli geçim kaynağıdır. Özellikle güney Somali'de balıkçılık alanı sömürgeci devletlerin ilgi alanını oluşturmuş işi yağmacılığa kadar götürmüşlerdir. Kuzey Somali sahillerinde de balık avlama sanatında büyük bir yarış göze çarpar. Somali'de yüzde bir oranda balık avcılığı vardır.³⁹

Her şeye rağmen Somali uluslararası bir deniz yolları merkezidir. Tarih boyunca burası her türlü mücadelenin ve nüfuz kavgalarının bir üstü haline gelmiştir. Eski çağlarda Farslar ve Romanlılar sonraki çağlarda da Portekiz Osmanlı ve Habeş kralları arasında daima çatışmalar yaşana gelmiştir.

³⁸Ali Mohamud Mayuf, *Haraketu'l-Jihaadi'l-İslami Es-somaali lide'l-istimaar*, Darulnahze elarabiye neşriyati, Kahire, 1992, s. 12

³⁹Ali Mohamud Mayuf, a.g.e, s. 14

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'IN SOMALİYE GİRİŞİ VE YEDİ SULTANLIĞIN KURULUŞU

1.1. İslam'ın Somali'ye Giriş ve Yayılışı

İslam'ın ilk yıllarında Doğu Afrika'ya geldiği tarih ve toplum bilimi araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Fakat tam olarak ne zaman geldiğine dair farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden ilki: Hicretten beş yıl önce yapılan göçle müslümanların Afrika sahillerine yerleşmeye başlamalarıdır.⁴⁰

İkinci bir görüş ise Somali'ye İslam'ın H 122 – M 740 yıllarında geldiği hakkındadır ki bu da gerek Yemendeki şiiilerden gerekse Emevi zulmünden kaçan Hz. Ali b. Ebu Talibin torunu Zeyd ve taraftarlarının Benadir bölgesine yerleşmeleri ve burayı 200 sene boyunca yurt edinmeleridir. Bu hareketin de Somali'de İslamın yayılmasına büyük katkısı olmuştur.⁴¹ Burada söz edilmesi gereken 3. görüş ise hicretin ilk asrının ilk yarısında Arap tüccarların İslam sancağıyla Doğu Afrika'ya gelmeleridir.⁴² Dördüncü görüş ise Emevi halifesi Abdümelik b. Mervan Musa b. Ces'am komutasında bir orduyla Afrika kıyılarına çıkarak Kuran-ı Kerim'i ve İslam'ı öğretmesiyle başlamıştır. Burada savaşız olarak büyük kabul gören İslam hızla Somali'de yayılmıştır.⁴³

Somaliye ilk yerleşen müslümanlar hakkında öne çıkan görüş ilk görüştür ve hicretten önce müslümanlar Somali'ye yerleşmeye başlamışlardır.⁴⁴ Somali'ye gelen müslümanların burada davetlerini tamamlamadan geri dönmeleri düşünülemezdi. Böylece İslam'ın Somali'ye Medine'den önce geldiği ve ilk muhacirlerce tebliğ edildiği

⁴⁰Yusuf Ali Aynte. *Cezuru 's-Somal Ve'l-Ezmetu'r-Rahinah*, Daru'l-Fikri Neşriyatı, Kahire 2009.s.21.

⁴¹Abdurrahman Mohammed Najjar. *El-islam fis-somal*, Matabi El ehram Etticariye Neşriyatı, Kahire 1973, s. 61

⁴²Y usuf Ali Aynte, a.g.e, s.22.

⁴³Seyid Ahmed Yahya, a.g.e, s.458

⁴⁴Yusuf Ali Aynte, a.g.e, s.22.

muhakkaktır.⁴⁵ İslamiyet Somali'ye en güneyinden en kuzeyine kadar tüm sahil boyunca İslam'ın en erken döneminde hicretten önce gelmiştir. Bunun en bariz örneği Mogadişu'da bulunan iki kadına ait üzerinde besmele yazan mezarlardır. Bu mezarlardan birisi Fatma binti Abdüssamet H. 22 Cemaziyülevvel 101 senesi diğeri de Hace Binti Muhammed Mikdam 5 Zilhicce sene H. 138 tarihlidir.⁴⁶

1.1.1. Somali'de İslam'ın Yayılma Vasıtaları

İslam'ın Somali'de yayılışı savaşıla ve zorla olmamıştır. Aksine kalplerin fethi ile olmuştur. Üstelik müslümanların düzenli bir davetçi ve Hristiyanlarda olduğu gibi bir misyoner konumuyla da tebliğ yapmamışlardır. Ne dille ne silahla zorlama yapmadıklarından kısa sürede başarıyı yakalamışlardır. Bunu Fransız müsteşrik Kont Zikpsteri açıkça anlatıyor: *“Eğer müslümanlar bizim yaptığımız gibi misyonerlik yapsalardı yeryüzünde herkesi ikna derlerdi”*. Kral Şarlman da aynı şekilde söylüyor: *“Bizler tüm şartları zorlayarak misyoner guruplarla çalışmamıza rağmen müslümanlar kalp ve gönülleri fethederek İslam'ı Somali'de yaymayı başardılar”*.⁴⁷ Somali'de İslam'ın yayılmasında halktan kabul görmesinde birçok etken tespit etmek mümkündür:

1- Dugsi yani medrese kanalıyla İslam'ın Somali'de yayılması başta gelmektedir. Bütün Somali beldelerinde birer medrese açılmış ve çocuklar buralarda eğitilmiştir. En başta İslam'ın ana unsurları: namaz temizlik iman gibi konular ve tüm ibadet ve ilmihal bilgileri, kırk hadis gibi öğretileri şafii mezhebine göre öğretilmiştir.

2- Vaaz ve İrşad: Somali'de İslam'ın yayılmasında en büyük ikinci etken de yetişmiş İslam âlimlerinin camilerde mescitlerde ve sohbetlerde bire bir Somali halkına

⁴⁵Abdurrahman Mohammed Najar. a.g.e, s.63.

⁴⁶Mustafa Abdullahi Ali, a.g.s s.50

⁴⁷Huriye Tevfik Mujahit, *El-İslam Vi-ifrikiya Ve vaki-il Mesihkiye ve-d deyanatit teklidiye*, Metbeatu İmam Neşriyati, Kahire 1965, s.121

İslamı anlatmaları ve sevdirmeleridir. Böylece Somali’de İslamiyet kalplere aşılınmış ve Somali Doğu Afrika da İslam’ın önemli bir kalesi durumuna gelmiştir.⁴⁸

3- İlim Meclisleri: Somali’de İslamiyet’in yayılmasında en büyük etkenlerden birisi de ilim meclisleri ve ders halkalarıdır. Camilerde mescitlerde ve ağaç gölgelerinde halkı etrafına toplayan bilginler halkadakilere tefsir hadis ve fıkıh dersleri öğretirdi. Bu arada sarf ve nahva gibi arap dili kurallarını da işlerlerdi. Ders hocası etrafındakilere belli bir kitabı baştan sona sayfa sayfa okutarak öğrencileri ve halkadakilere yetiştirirdi.⁴⁹

4-Tarikatlar: Somali’de İslam’ın yayılmasına diğer bir amil de sufi tarikatlarıdır. İslamiyeti yumuşaklıkla güzel ahlakla ve iyilikle yaşayan tarikat erbabı halkı da güzel örnek olmalarıyla kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Somali’de ki en yaygın tarikatlardan bazıları şunlardır.⁵⁰

Kadiri Tarikatı: Abdülkadir Geylânî⁵¹ tarafından kurulan Kadiri tarikatı diğer tarikatlar arasında hamaset bakımından İslamı en etkili ve hızlı yayan bir tarikattır. Şerif Ebubekir Abdullah el-Aydarus zamanında 1500’lü yıllarda Somali’ye yayılan Kadiriilik

⁴⁸Jama’ Ömer İse, *Cumhuriyatu Cibuti Ve Dovruha Fihali’l-Azmati’s-somaliya*, a.g.e, 83

⁴⁹Jama’ Ömer İse, *Tarihu’s-Somal fi’l-Usuri’l-Vusta ve’l-Hadise*, Matbaatü’l-İmam Neşriyatı, kahir 1965.s.144-

⁵⁰Mustafâ Abdullahi Ali, *a.g.s* s.51

⁵¹Muhyiddin Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî ya da daha bilinen adıyla Abdülkâdir Geylânî, Büyük Selçuklu Devleti döneminde, günümüz İran’ının Hazar Denizi kıyısındaki Gilan Eyaleti’nde 1077 (H. 470) yılında doğan âlim ve mutasavvıf olan Kadiriye tarikatının kurucusu ve İslam filozofu. 1166 (H. 561) yılında Bağdat’ta vefat etti.

ülkenin resmi tarikatı haline gelmiştir denilebilir. Daha sonraları Zeyla⁵², ya da yayılan Kadirilikten sonra 20. yüzyılda da Üveysilik yayılmaya başlamıştır.⁵³

Ahmediye Tarikatı: Geç dönemde Seyyid Ahmet b. İdris el - Faris tarafından kurulan tarikatın lideri Arabistan'ın Useyr Bölgesine 1837 yılında ölmüştür. Tarikat diğerlerine oranla Somali'de fazla yayılamamıştır. Bu tarikatı Somaliye Ali Maya taşımış ve yaymak için çok çaba harcamış.⁵⁴

Salihi Tarikatı: Kurucusu Muhammed Salihe nisbetle bu adı alan tarikat Ahmediye tarikatının bir kolu sayılır. Somali'ye 1918 yılında Şeyh Muhammed Culid tarafından getirilmiş ve Jowhar kenti yakınlarında bir köy kurmuştur. Bunun talebelerinden Sayid Muhammet Abdullah Hasan ve Somali âlimleri tarikatı Somali'de yaymaya çalışmışlardır. Ali Nayrobi de Jubba nehri civarında tarikatı yaygınlaştırmıştır.⁵⁵

1.2. Somali'de Müslüman Emirliklerin Kuruluşu

Arap tüccarlar Somali'yi satacakları mallar için bir pazar haline getirmişlerdi. Buradan götördükleri fildişi ve baharat türlerini ülkelerinde ev eşyası olarak satıyorlardı. Burada müslüman nüfusun artmasıyla güney ve Kuzey Somali'de birçok sultanlık ve emirlikler teşekkül etti.⁵⁶ Arabistan'dan gelen Müslüman önderler bu halkların

⁵²Yerli Somali dilinde adı Seylac, Arapça'da ise Zeyla' olup Somali'nin Evdal bölgesinin kuzeybatısında Afrika boynuzunda bir sahil şehridir. Somali'nin Cibuti sınırı yakınında Aden körfezine bakan kıyısında önemli bir limandır ve ince bir dil şeklinde uzanan küçük bir yarımada *üzerinde yer alır*(Kavas, TDV, *İslam Ansiklopedisi*, s. 350-351). *Doğu Afrika'nın iç kısımlarındaki bölgeler ile Hint Okyanusu sahilindeki iskelelere denizden yapılan ulaşımın hareket noktasında yer alan Zeyla, aynı zamanda müslümanlar için dinî, iktisadi ve idârî bakımdan önemini daima korudu. Eski dönemlerden itibaren buranın tüccarları inci, köle, altın ve kahve ticareti yapmaktaydılar. Ahmen kavas, Osmanlı- Afrika İlişkeleri, istanbul, 2013, s. 376-377*

⁵³Yusuf Ali Aynte, a.g.e, s.34

⁵⁴Abdurrahman Mohammed Najar. a.g.e, s.70

⁵⁵Mustafa Abdullahi Ali, a.g.s s.54

⁵⁶Ahmed Hamud El Ömeri, *Oman Ve şerki İfrikıya*, Metabi' sicilil-arab Neşriyatı, Maskat 1980, s.41

genişlemesini yöneterek⁵⁷ Kuzey Somali’de yedi Müslüman emirlikleri kurmuşlar. Ama bunların teşekkülünden önce de Habeşistan’da müslüman bir devlet vardı. Müslüman emirlikler tarih boyunca çeşitli adlar altında sürüp gitti. Bunlardan Şimdi Şava bölgesi olarak bilinen yerdeki emirliklere gelince:

Şava İslam Sultanlığı 896-1289: Somali’ye İslamiyet silah zoruyla değil sükûnetle ve barışla ikna yoluyla gelmiştir. Bölgedeki Kabileler arasında İslamiyet yayıldıktan sonra birçok kabileden müslüman devleti ortaya çıktı. Bunlar neticede müslüman olsalar da mezhebi ve ailevi nedenlerle tek devlet olamadılar.⁵⁸ Doğu Afrika’da kurulan ilk İslam devleti bugünkü Habeşistan’ın başkentinin (Addis Ababa) doğusunda bulunan Şava devletidir.⁵⁹ Levent Öztürk’ün kaydettiğine göre; Emeviler zamanında onların baskısından kaçarak Habeşistan’a göç eden mahzûmiler Harar’ın kuzeybatısında Afrika’daki ilk müslüman devlet olan Şava Emirliği’ni kurdular(896)⁶⁰ Şava sultanlığı sırasında Habeşistan çok sıkıntılı idi. Ülkede istikrar kurulamamıştı. Zaman zaman Şava’ya saldırıya da aralarında kayda değer bir dostluk ve düşmanlık yaşanmamıştır.⁶¹

Şava sultanlığı “Beni Mahzum” kabilelerine mensup bir aile tarafından 896 yılında kuruldu. Önceleri Somali’de mahalli bir emirliğin himayesinde misafir olarak kalmalarına rağmen sonradan bu emirle hısımlık akraba bağıyla bağlanınca artık Şava sultanlığı da bunların adıyla anılır oldu. Miladi 1285 yılına kadar 400 yıl bu sultanlık

⁵⁷Mehmet Gedik, *Somalili Mültecilerin Sosyo-Kültürel Ve Dinî Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Konya Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Konya. 2009. S.10.

⁵⁸Ahmed Abdullah Rıraş, *Keşfü’s-Südule An Tarihi’s-Somal*, Vekalatı’ d devlah Naşriyatı, Mogadişu 1974. s.21

⁵⁹İbrahim Ali Tarhan, *El-İslam ve’l-memaliku’l-İslamiye fi’l-habeşe fi’l-usuri’l-vusta*, meceleti tarih el mısıriye, mucallad rabi aşer, kahire 1968, s.44-45

⁶⁰Levent Öztürk, “Etiyopya” DİA, İstanbul, c.11,1995, s.493

⁶¹Recep Mohamed Abdulhalim, *El-İlakatus’siyasiye Beyne Müslimi Ez-zeyla’ Ve Nesara’l-Habeşe Vil’usuri’l-vusta*, Darun-nehzel Arabiye Naşriyatı, Kahire 1985. s. 135

sürdü. Birçok kent ve köy kuruldu. Bölgede büyük imar hareketleri yaşandı. Ancak o yıllardan 20 asra kadar adları pek duyulmadı.⁶²

1926 yılında İtalyan oryantalist Şirolı Şava sultanlığı hakkında çok önemli belgelere ulaştı. 1936 senesinde İtalyanlar bölgeyi işgal edince bu müsteşrik daha geniş araştırmalar yapma imkânı buldu. 1941 yılında araştırma sonuçlarını açıkladı: Buna göre müslümanlar sadece sahillerde değil iç kesimlerde de bir devlet kurmuşlardı.⁶³ Bu belgeye göre Şava yerel bir sultanlıktan ziyade kendisine birçok bölge ve idarenin bağlı olduğu çok önemli bir sultanlık. Araştırmada İbrahim b. Hasan'ın 1255'te vefat ettiğine de ulaşılmış. Şava'nın çok parlak ve dini siyasi faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. İç kesimlerde kurulmuş bulunan bu devlette Hristiyanlar ve müslümanlar birlikte huzur içinde yaşamışlardı. Bu sırada Habeşler sıkıntılı dönemlerini geçirdiklerinden aralarında dostluk ve ya düşmanlık bakımından bir ilişki yaşanmamıştır. Zaten Habeşliler bölgenin en kuzeyi olan oksumda Şavalılar ise en güneyinde idiler.⁶⁴ Şava sultanlığı etrafı dağlarla sağında Kıtaz nehri sonda Nil nehriyle çevrili korunaklı bir yerde kurulmuştu. Mahzum oğulları ticari faaliyetlerle çok zenginleştiler ve çevrede gıpta ile izleniyorlardı. Bu bakımdan huzur içinde yüzyıllarca ayakta kalmayı başardılar. Çevresinde de ekonomik dini ve siyasi etkileriyle 13. miladi asırda yedi müslüman memleket oluştu. Ancak iç fitneler dolayısıyla tarihe karıştı.⁶⁵ Bu batışın sebeplerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Ekonomik Sebepler: Devletin yıkılışından önceki 30 sene boyunca kıtlıklar baş gösterdi. Uzun süre yağmur alamayan coğrafi bölgede halk açlıkla karşı karşıya geldi. Uzun süren iç ve dış sarsıntılar sırasında daha fazla dayanamayıp tarihe karıştı.

⁶²Ebu Meryam Essunni, *Silsilatu Memaliki'l-İslamiye Fi'l-karati'l-İfrikiye (Saldanatu Şava El İslamiyeh El Mehzumiye "896-1285")* Beyrut,1987 s.19-21

⁶³Ahmed Abdullah Rıraş, *a.g.s* s.21

⁶⁴Ebu Meryam Essunni, *a.g.e*, s.25

⁶⁵El-fatih Aşeyh Yusuf, *Mezahiru'l-hazarati'l-İslamiye Fi'l-memaliki'l-İfrikiye*, Dımışk, 1975. s.79

Siyasi Sebepler: Mahzum oğulları saltanatı üzerine karşı çıkanlar iç savaşlar çıkardılar bu sırada büyük katliamlar ve tahribatlar yapıldı. Başkent işgal edilerek hanedanlığa son verildi. Şava Sultanlığı'nın son yıllarına kadar emirlere karşı çıkma olmamıştı. İlk karşı çıkış 1132 de Sultan Hüseyin zamanında oldu, Sultan Hüseyin'in yerine 1195 te Sultan Abdullah idareyi gasp ederek geçti. Sultan Hüseyin'in oğlu tekrar sultanlığı ele geçirerek 1232 de başa geçti 14 yıl kaldıktan sonra artık sultanlıkta zorla el değiştirme hızlandı. Sultanlık esas sahipleri eline 1269'de de tekrar geçerek sultan Dalmara başa geldi. Sultan Dalmara İkap sultanı Ömer Valşam ile dünür olarak devleti kurtarmayı denediye de iç karışıklıklar sırasında 1283 de öldürüldü. İkap sultanı ve hısımları Ömer Valşam Şava'nın içinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle buraya geldi ve Şava'nın Habeşlilere geçmemesi için müdahale etti ve Şava'yı 1289 da⁶⁶ kendi ülkesi İfat'a ilhak etti. Şava Habeşistan içinde çok önemli topraklara sahipti.⁶⁷ İslam devletinin sınırları Nil sahillerine kadar dayanmıştı. Şava Sultanlığından sonra Somali'de 7 memleket dönemi başladı.⁶⁸

İfat Emirliği: Bu emirlikler tarih sahnesine 13.yüzyılda çıktılar. 1- İfat 2- Davaro, 3- Bali, 4- Arabini, 5- Hedye, 6- Şarha, 7- Dara'dan oluşan bu yedi memlekete tarihçiler İslam tarzı devletler adını vermişlerdir. Zira bunların üslupları adalet dinleri ise İslam idi. Ayrıca bu memleketlere Zeyla' emirlikleri da denmektedir.⁶⁹ Burada önemine binaen daha ziyade bahsedilecektir.

13. yüzyılın son çeyreğinde kurulan İfat emirliği Ömer Valşama tarafından kuruldu adını başkent olan İfat'tan almaktadır. İfat islami tarzda yönetilen en büyük kent olup Zeyla'ya 25 merhale mesafededir. İfat Somali'nin toprakça en geniş sultanlığıdır.

⁶⁶Ahmed Abdullah Rıraş, *a.g.e*, s.22

⁶⁷Atiye Mehzum Elfeyturi, *Dirasat fi-tarihi şarki ifrikiye ve cunubi's-sahrai*, Darul kutub elvataniye Neşriyatı, Bengazi 1998, s.162

⁶⁸Mavi Nil: Etiyopya'da bulunan Tana Gölü kaynaklı nehirdir,. Beyaz Nil ile birlikte Nil nehrini oluşturan en büyük iki koldan birisidir.

⁶⁹Mohammed Mohammed Âmin, *Es'somal fi'l-usuri'l-vusta el-islamiye* "El meshuşşamil licumhuriyetis somal ettimokradiye" Ma'hat elbuhusat veditrasatil arabiye Neşriyatı, bağıdad 1981, s.23

Genişliği yürüyerek 15 günde kat edilir. Kuzey Somali'de Aden Körfezi cephesinde bulunan Berbera ve Zeyla limanları ile bugünkü Habeş başkenti arasını kapsar. İfat güney batıdan Aden karşısına kadar uzanır. Mısır'a en yakın bir sultanlık olan ifat 15.000 atlı 20.000 yaya ordusuyla en güçlü bir askeri varlığa da sahipti. Ayrıca İfat bölgenin en mamur ve zengin ülkesidir.⁷⁰

İfat Somali ve Avaş nehri vadilerinde çok verimli topraklara sahiptir. Bu topraklar Mısır Şam ve Irakta bilinmeyen ender meyveler ve bitkiler yetiştiren sulara ve zirai alanlara sahip olması dolayısıyla bölgenin gözbebeğidir.⁷¹ Ürün bolluğundan dolayı büyük bir ucuzluk hâkim olan İfat deniz ve karayolu ağı nedeniyle ticari kanallara da açıklığıyla dışarıdan gelen malları da ulaşmak mümkündür. Öyle ki burada bir yük buğday bir dirheme satılır.⁷² 14. asrın sonlarına doğru İfat'ın yıldızı yavaş yavaş sönmeye başlamıştır. Bunun da iki sebebi vardır.⁷³

Birincisi 1344 ile 1373 arasında Habeş'in Ami ailesi arasındaki çatışmalar İfat'ı da etkiledi ve asıl başkentini bırakarak Şava yakınlarında Vahal diyebilinen bir kente taşınmalarına neden oldu. Bu durum İfat'a büyük toprak kaybı yaşattı. İkincisi 1298 yılından itibaren Zeyla'lılar ifatı sıkıştırmaya ve Zeyla'nın sahasını iyice genişleterek ve İfat'ı sıkıştırarak Adal adıyla bir sultanlık kurdular. Sonra da İfat'a son vererek Zeyla' Sultanlığını tesis ettiler.

Adal Sultanlığı: İfat topraklarında kuruldu. Aynı aile kökünden gelenler hâkimdi. Toprakları kuzey ve Doğu Somali ile Zeyla' ve Harar limanları arasındadır. İktisadi ve askeri bakımdan İfat devletinden geri olan Adal devletinin başına Saadeddin ailesinin en

⁷⁰Hamdi Sayid Salim, *a.g.s* s.262

⁷¹Ahmet bin Ali bin Abdulkadir Elmekrizi, *El-ilmam bi-ahbar man bi-arzi'l-habeşeh min-mulüki'l-İslam*, Ette'lif Naşriyati, Kahire 1895. s.6-7

⁷²Ali Esselmani, *Neşatu'l-memalik ve'd-duveylati'l-islamiye fi-ifrikiye "Memalik ve seltanat'il-islami fi-şarki ifrikiye"* Kahire, 1969, s. 235

⁷³Ahmed Abdullah Riraş, *a.g.s* s.28

büyük evladı olan Ali b. Sadeddin geçmiştir.⁷⁴ Bazı tarihçilerin Adal'ın başkenti konusunda farklı görüşlerine yer vermişlerdir: Bunlardan bazıları Adal'ın başkent olarak Zeyla'ı bazıları Hargeysa kenti Doğusunda veya Harar kentine 36 km mesafede olan Dakar kentini başkent olarak kaydederler.⁷⁵

Adal Sultanlığı Saadeddin ve Gazi Ahmet b. İbrahim soyundan gelen Ömer Deyn b. Muhammed zamanında en geniş topraklara sahip oldu. Bu arada bütün müslüman sultanlıkları ve Habeşistan'ın büyük bir kısmını kendisine ekleyerek 1546 yılında en geniş durumuna yükseldi. Bu tarihten itibaren ise darala darala Harar ve Zeyla' sahillerinde küçük bir sultanlığa dönüştü.⁷⁶ Son olarak Adal, ekonomik siyasi ve sosyal açıdan iyice zayıfladı ve kendi kendisini yönetemez hale geldi. En sonunda sanki Habeşistan'ın bir eyaletine dönüşerek Habeşistan'dan emir almadan hiçbir iş yapamıyordu. En sonunda da Habeşistan'a vergi ödeyen bir naiplik haline geldi.⁷⁷

Son dönemlerde ise bu bölge iktisadi ve siyasi bakımdan iyi bir yere sahip oldu. Aslı adalet ve hürriyet olan İslam hâkim kılındı. Habeşistan ihtilaline kadar madeniyette ve ulaşımda büyük mesafeler kat edildi 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde bütün merkezlerde İslam kültürü hâkim oldu.⁷⁸ Bu medeniyet Harar, Zeyla' ve Berbera'da birçok eser meydana getirdi.

⁷⁴Shihabuddin Ahmed b.abdulkadir, *futuhu'l-habeşeh*, El-hey'atu'l-mısrıyah neşriyatı, kahire 1974. S.22-23

Recep Mohamed Abdulhalim, a.g.s s.153

⁷⁵Başir Ahmet Salât, *Et-tarihu's-siyasi li-saldanati Adel El-islami fi'l-karni'l-ifriki 1415-1543*, Ma'hat El-buhusat ve'd-dirasati'l-arabiye Neşriyatı, Bağdad 1987. s.86

⁷⁶Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.s s.26

⁷⁷İbrahim Ali Tarhan, a.g.e, s.34

⁷⁸Muhammed Ferit Sayit Haccac, *Safahat Min Tarihi's-somal*, Daru'l-marife Neşriyatı, Kahire, s.9

1.3. 19. Yüzyıla Kadar Somali'de İslam Kültürü ve Merkezleri

1.3.1. Harar Kenti

Afrika'da ilk kurulan İslam şehirlerindendir. İslamiyetin ilk hicret döneminde yerleşime açılmış ve İslam davetinin merkezlerinden olmuştur.⁷⁹ Harar kenti rakımı 5000 metre dağlar arasında olup bugünkü Habeşistan başkentinin Doğusuna 550 km mesafededir. Harar uzun zamandan beri Doğu Afrika'da önemli bir uygarlık merkezidir. Kent dört taraftan taş surlarla kuşatılmıştır. Ayrıca batıdan 9 Doğudan 12 km uzaklıkta dağlarla çevrilidir. En büyük dağı kentin güneyinde bulunan Hâkim dağıdır.⁸⁰

Harar kelimesinin kökeni hakkında bazı görüşler vardır. Bazıları kelimenin tecri dilindeki Hadir'den geldiğini bazıları da bölgede bir şifa kaynağı olan Azer'den türediğini söylerler. Harar Şibli nehrine dökülen bir vadide kurulmuş olup derelerden birisi de Harardan çıkmaktadır. Su bolluğundan dolayı pirinç yetişmektedir. Harar'da evler Mısır evleri gibi binası taştan çatısı ağaçtandır.⁸¹ Harar'da Nil'in bereketli topraklarıyla senenin her mevsiminde ürün almak mümkündür burada her türlü meyve ve sebze yetiştirilir. Ayrıca mıntıkada en kaliteli pamuk, şeker kamışı ve kahve yetiştirilir. Ticarete gelişmiştir ancak sanayi o kadar gelişmemiştir. Sanayi malları Arap ülkelerinden getirilen kumaşlar komşu ülkelerde de pazarlanır. Zeyla' ve Berbera ticaretin kavşak noktalarıdır. Bölgeden bol miktarda devekuşu tüyü, işlenmiş deri, kürk ve fildişi ihraç edilmektedir.⁸²

Celal Yahya ve Muhammed Nasri'in kaydığine göre; İngilizler kâşif Riştad Birton diyor ki: "*Harar, diliyle karışık durumuyla ve sadece Müslümanlar arasında geçen para birimiyle kendine özgü bir kenttir. Dışarıdan gelenlere müsamaha göstermezler. Ben de*

⁷⁹Ahmed Abdullah Rıraş, *a.g.s* s.173

⁸⁰Ahmed Abdullah Rıraş, *a.g.s* s 180

⁸¹Celal Yahya Ve Muhammed Nasri, *Müşkiletü'l-Karni'l-ifriki Ve Kazıyyeti's-Şabi's-Somal*, Daru'l-Mearif Neşriyatı, Kahire 1981, s.106

⁸²Eşşeyh Abdinur, *Mesiretu'l-İslami fi's-somali-l kebir*, Mogadişu 2003, s.149

müslüman bir tüccar kılığında şehre girebildim”. Rişad bu ithamlarıyla müslümanlara iftira atmaktadır.⁸³

Harar’da İslam âlimleri yoğun bir şekilde çalışırlar. Şeriat, fikhı ve arapçayı öğrencilere kusursuz öğretecek kadar derindirler. Dersleri ağaç altlarında ve mescit köşelerinde halka olan talebelere verirler. Her yıl Ezher Üniversitesi’ne gurup halinde öğrenci gönderilir ve döndüklerinde bildiklerini karşılıksız öğretirler. Fıkıh âlimleri idarecilerin her konuda müracaat ettikleri kaynak durumundalardır.⁸⁴ İslam’ın nuru ve medeniyeti bu âlimlerin elinde ilerledikçe bütün edebiyatçılar yazarlar âlimler ve fakihler gerçek İslam’ı öğretmek için bildiklerini kullanırlar.⁸⁵ Abdi Yusuf Farah’ın naklettiğine göre bu büyük medeniyet çöküşe geçmiş Avrupalı sömürgeciler bütün kültürel yazılı kaynakları çapul etmişlerdir.⁸⁶ Durum daha sonra kötüye gitmiş ve avrupalıların kışkırtmasıyla Habeşistan kente saldırarak her yeri yakıp yıkıp yağmaladıktan sonra camileri kiliseye çevirmişti.⁸⁷ Bundan da beteri Habeşler Müslüman âlimleri öldürdüler, ibadetleri yasakladılar, katliamlar yaptılar hapisaneleri doldurdular. Sonunda da misyonerleri çağırarak bölgeyi Hristiyanlaştırmaya giriştiler en başta da yetim çocukları teslim ederek Hristiyanlaştırdılar.⁸⁸

1.3.2. Zeyla’’ Kenti

Zeyla’ kenti Aden körfezi karşısında Berbera kentinin kuzeyinde kurulmuştur. Kuruluşu Yemen’den gelerek Hint Okyanusunun batı sahillerine yerleşen Arapların

⁸³Celal Yahya Ve Muhammed Nasti, a.g.e, s.107

⁸⁴Eşşeyh Abdinur, a.g.e, s.148-149

⁸⁵Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.s s.107

⁸⁶Abdi Yusuf Farah, *Es-Sirau’ d-devli fi’ s-Somal*, Daru’l-Emin Neşriyatı, Kahire 2007, s.31-33.

⁸⁷Mohamed İbrahim Abdi, *Müşkiletus-Somal E-Igarbi Ve Aseruha Ala’l-İlakati’l-Arabiye El-İfrikiye*, Darulfikri el arabiye Neşriyatı, Kahire 2011.s.38

⁸⁸Cama’ Ömer İsa: *Tarihu’ s-Somal fi’ l-Usuri’ l-Vusta ve’ l-Hadise*, , a.g.e, s.106

Somali'de karar kılmalarıyla teşekkül etmiştir.⁸⁹ Somali'nin Cibuti sınırı yakınında Aden körfezine bakan kıyısında önemli bir limandır ve ince bir dil şeklinde uzanan küçük bir yarımada üzerinde yer alır.⁹⁰Zeyla' Somali sahilinde Babü'l - Mendep boğazına kadar 50 km stratejik bir alandır. Burası orta çağda da Hindistan başta olmak üzere tüm ticari yolların kesişme noktasıdır. Orta Afrika ticaretinin de giriş noktasıdır. Burası Hint Okyanusundan Habeşistan'ya tek geçiş güzergahıdır. Buraya eskiden beri Zeyla' beldeleri denilmektedir.⁹¹

Zeyla' hem Somali'nin hem de Habeşistannın ihracat limanıdır. Deri, yağ, fildişi, kürk vb şeyler ihraç edilirken hurma, silah, kap-kacak ithal edilmektedir.⁹² Çünkü burada her sene büyük bir panayır kurulmaktadır.⁹³ Es-seyid Yusuf Nesri'in kaydettiğine göre Zeyla 891'de Mesudi'nin Kitabü'l - Büldanda bir ticareti merkezi olduğu ve köle, baharat, altın ve gümüş ticaretinin yoğun olarak geliştiği yazılıdır. Zeyla' İslam'ın Afrika kıtasına girdiği ilk kapıdır. Burada iki kibleli bir mescit bulunmaktadır. Bir ara Mescid-i Aksa'ya sonra da Mescid-i Haram'a dönülmüştür.⁹⁴.Habeşli Hristiyanlarla savaşlar burada yapıdır.⁹⁵

1875 yılında Mısır hâkimi İsmail Paşa 'nın Zeyla'ı ve bölgenin büyük bölümünü Mısır'a katmasıyla yeni bir dönem başladı. Zeyla' ile beraber birçok beldenin Mısır topraklarına katan Paşa ya Osmanlılar da ittifak ettiler.⁹⁶ Ancak İngilizlerin Zeyla'ın

⁸⁹Es-seyid Yusuf Nesri, *Cuhudu Misra'l-keşfiye fi-ifrikiya fi'l-karni't-tasi eşer*, El-heyatu'l-mısırya El'amah li'l-mekatib Neşriyati, Kahire 1974, s.118

⁹⁰Ahmed Kavas, "Zeyla", DİA, 44 cilt, 2003; s 350-351

⁹¹Ömer Elmuşri Mohamed, *Biladu'l-karni'l-ifrike-nusus ve vesaik mine'l-mesadiri'l-arabiye*, Şubetu't-teskif ve'l-ilam Neşriyati, trablus 1998, 171

⁹²Emin Tefvik El-tiibi, *El-habeşe Arabiyetu'l-usuli ve's-sakafe*, Merkez cihadu'l-libiyin li'd-derasati't-tarihiye narşiyati, El-cemahiye 1993, s.94

⁹³Mohamed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik Ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Türk tarih kurumu, Ankara 2013, s.145.

⁹⁴Esseyid Yusuf Nesri, a.g.e, s121

⁹⁵Seyid Ahmed Yahya, a.g.e, s.94-95.

⁹⁶Celal Yahya Ve Muhammed Nasri, a.g.e, s.94

boşaltılması konusundaki baskıları ve özellikle Berbera limanını kendi gıda sevkiyatları için çok önemli addetmeleri durumu değiştirdi.⁹⁷

1.3 .3. Berbera Kenti

Berbera Somali ile özdeşleşmiş bir şehirdir. Aden karşısında Hint Okyanusunun batı kıyılarında kurulan bu liman şehri Babü'l - Mendep girişindedir. miladi 10.asırda Arap yarımadasından gelen muhacirlerce kuruldu.⁹⁸ Ortaçağda coğrafyacilar ve Arap tarihçiler Somalililerin sakin olduğu Zeyla' ile Mogadişu arasındaki şehre Berbera ve Berabire derlerdi. Berbera Zeyla'ın güneyindedir. Berbera eski ve yeni Berbera olmak üzere iki bölümden oluşur. Berbera sahil ve iç kesimlerde bütün ülkelerle ticari bağlantısı olan bir kenttir. Limanına devamlı Maskat Yemen ve Hadramevt'ten içi kumaş hurma vb. mal dolu gemiler yanaşır geri dönerken ise kürk, kuş tüyü, fildişi gibi mallar götürürlerdi.⁹⁹

19. asrın son çeyreğinde Mısır "Doğu Sudan ve Kızıldeniz muhafazası" adını verdikleri Mussava' ve Sevakın'i istila ettiler. Bunun üzerine Berbera halkı Mısır'dan memnun olmuşlar ancak bütün bu sancaklarda Osmanlı bayrağının niyabeten asılmasını istemişlerdir. Böylece korktukları İtalya Fransa ve İngiltere gibi sömürgecilerin gelmesini istemediklerini gösterdiler. Ayrıca Berberalılar Mısır'dan dâhili ve haricî yağma ve bozgunculuklara karşı belli noktalara güvenlik gücü talep etti.¹⁰⁰

⁹⁷Abdurrahman Er-rafi, *Asru ismail El-hedivi*, Daru'l-maarif Neşriyati, Kahire 1987, s.141

⁹⁸Zeynul Abidin Abdulhalim Es-siraji, *El-hayatu'l-iktisadiye ve'l-ijtimaiye fı-muduni's-sahili's-somali beynel kerneyn (12-14)* rasale dektirah geyrmenşure, jameatu'l-kahire 1986, s. 32

⁹⁹Es-seyid Yusuf Nesri, *a.g.e*, s.121-22

¹⁰⁰Celal Yahya Ve Muhammed Nasri, *a.g.e*, s.86-87

1.3.4. Mogadişu Kenti

Mogadişu; Hint Okyanusu kıyısında ülkenin Doğu sahillerinde yer alan Somali'nin başkentidir.¹⁰¹ Mogadişu Doğu Afrika ve Somali'nin çok önemli bir kültür ve ilim merkezidir. Mogadişu'nun ne zaman kurulduğu hakkındaki en geçerli görüş Hz.Mohamed'in doğumundan 200 yıl önce kurulmuş olmasıdır. Mogadişu sağlam bir idari yapıya sahiptir, idarecileri babadan oğula veliahtlık sistemiyle devam etmiştir. Asya ve Afrika'dan binlerce tüccarın uğrak yeri olan parlak bir yeri vardır. Mogadişu İslami ilimlerin bir tahsil merkezi olup burada İslam şeriatinin hadis tefsir fıkıh akaid gibi bütün dallarında dünyanın farklı yerlerinden öğrenci eğitim almaktadır. Burası ticari bakımdan da her zaman kervanların ve gemilerin uğradığı bir merkezdir.¹⁰²

Mahmud Muhammed Fidow'un naklettiğine göre ünlü gezgin İbn-i Batuta "Tuhfatu'n-nazar fi garaibi'l-amsar ve'acaibi'l-asfar" adlı kitabında Miladi 1330 yılında ziyaret ettiği sırada şunları söylüyor: "*Mogadişu'ya geldik, çok büyük bir kent, halkı güzel misafirperver günde 200 deve kesiyorlar koyunları da çoktur. Halkı Müslüman olup son derece iffetlidir. Ticari hayatları kuvvetli olup Mısra ve diğer birçok ülke ile gider gelirler. Kendilerine has bir elbiseleri vardır. İslamdan önce de çok büyük bir yerleşim*".¹⁰³

1500 yılında Mogadişu'yu işgal eden Portekizliler buraya Mogadişu limanı adını verdiler. 1503 yılında da Portekizliler Hint Okyanusu sahiline kadar burayı ticari bir üs haline getirdiler. Mogadişu artık Arap Körfezi ile Zebgibar arasında gemilerin gelip gittiği çok önemli bir istasyon olmuştu. 18. yüzyılın sonlarında Sultan Fahreddin'in idaresinde önemli bir yere gelen kent yerine geçen ve halk tarafından sevilen oğlu Şeyh

¹⁰¹ Osman Barkhad. Mogadişu Amsi Ve'l-yevm, Gaalkacyo, 1979,s. 11

¹⁰²Mahmut MuhammedFido: *Mekanetu's-Savahili's-somali'r^*tarihiye*, Lafoole neşriyatı, 1987. .30

¹⁰³Ebubekir şeyh nur: *Et-tarbiyatu'l-istimariye ve asaruha ale't-talimi's-somali*, majister fi-usuuli't-tarbiya, jamaatu Umu durman, 2007, s.111

Ömer Fahreddin zamanında daha da ileri bir düzeye getirildi.¹⁰⁴ Bu kentin eğitimde ve İslam davetinin yayılmasında mühim bir yeri vardır. Mogadişu'dan yayılan aydınlanma fikirleri her tarafa ulaşmıştır. Mogadişu'da camilerin ve minarelerin önemli bir yeri vardır. Mogadişu idarecileri camileri büyütmek için daima yarışmış içindedirler. Burada tefsir hadis edebiyat ve fıkıh dalları tasavvufi dallara göre daha yaygın hale gelmiştir. Mogadişu sultanları her zaman şeyhleriyle beraber ilim halkalarında yer almışlardır. En önemli camileri:¹⁰⁵şunlardır:

Hamar Weyne Mescidi: Bu mescidi Mogadişu'nun ilk mescidi olduğu tahmin edilmektedir. Zira taşta kazınan kitabesinde: *"Bu mescit hicri 630 yılında yapıldı. Bu mescitte kılınan her namazda banisine zürriyetine ve iyilik yapanlara dua edin. Bütün bunları yapan İbn-i Muhammed İbn-i Abdülaziz"* Bu mescit güzel bir İslam mimarisi tarzında inşa edilmiştir.

Abdülazizi Mescidi: Yapım tarihi bilinmemekle beraber halk arasında yaygın bir rivayet: Hicri İkinci senede Muaz b. Cebel H. Mohamed a.s. Yemen'e gönderince gemisi boşalmış ve rüzgar onu buraya getirmiş burada bu mescidi o günkü imkanlarla yapmış ve gemi tekrar rüzgarın rehberliğiyle Yemen'e getirilmiştir. Rivayete göre Muaz b. Cebel ve arkadaşlarının o kısa sürede mescidi inşa ettikleri zikredilmektedir.

Fehridin Mescidi¹⁰⁶: Bu mescit beyaz mermerden yapılmış ve duvarları tezyinatla süslenmiştir. Mihrabında bulunan Beyaz mermerde h. 667 Şaban'ın sonunda Muhammed b. Abdullah b. Eş- Şirazi tarafından inşa edildiği yazmaktadır.

Arba'a Rukun Mescidi: Bu mescidde hicri yedinci yüzyıl ortalarında Hüsrev b. Şirazi tarafından yapılmıştır. Bazı belgelerde, Ummanlı Sultan Sayid Bargaştan farsça

¹⁰⁴Mahmud Muhammed Fidow, a.g.e, s. 30

¹⁰⁵Ahmet Cumali mahamud, *Devru 'l-ulamai 'l-Junuubi 's-somaal fi-daveti 'l-İslaam*, Hartum, 2008,s.179

¹⁰⁶ Makdişu'nun en önemli tarihi eserlerinden, kitabesinden Hacı b. Muhammed b. Abdullah adıyla1 Mayıs 1269 tarihi yer alan Mescidü Fahreddindir. Bkz (Kavas, Ahmet, *"Makdişu"*, DİA, İstanbul, 2003. C. 27, s. 435-437)

kitabeleri olduğunu yazmaktadır. Bu Mescitlerin yapım kitablerinden de anlaşılıyor ki buraya İslamiyet daha hicretten ilk yıllarında gelmiş ve yılmaya başlamıştır.

1.3.5. Barave Kenti:

Bu kent güney Somali'de Hint Okyanusu sahilinde olup Mogadişu'nun da güneyine düşer. Mogadişu'ya 305 km olan kent Orta Şibli'ye bağlı siyahî bir şehirdir. Barave antik dönemin asil bir kenti olup 900 yıllarında inşa edilmiştir. Bu kent de çevreden İslami ilim tahsili için talebelerin geldiği bir kültür kentiydi.¹⁰⁷ Bu kente ilk yerleşen Şeyh Ali b. Muhammed Beravidir ki 900 de beraberinde kalabalık bir çalışanlarıyla Barave kıyılarına yerleşmiştir bu kıyıda 15 metre bile ağcsızıyern bulunmadığı yoğun ormanlarla kaplı olduuu belirtilir. Diğer sahilde ise sürü sahibi göçebe kabileler yerleşmişti.¹⁰⁸

Barave'ye bundan sonra Arap göçleri devam etmiş ve burası talebelerin gözdesi bir ilim ve irfan merkezi haline gelmiştir. Güney Somali'de ki Barave İslami davet için de bir atlama yeri haline dönüşmüştür.¹⁰⁹ 1499'da Portekizliler Baraveya ilk geldiklerinde kimseden zarar görmediler.¹¹⁰ 1506 da Faskodi gama lidertliğinde kuvvetli bir orduyla işgale gelmelerine rağmen ancak 1507 de buraya yerleşebildiler. Barave'yi anlatanlar onun taştan sağlam evleriyle muhkem bir kent olduğunu özel bir idaresi olmadığını ancak en köklü ve çevresinde sevilen yerlilerce idare edildiğini belirtmektedir.¹¹¹

¹⁰⁷Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.358

¹⁰⁸Mahmud Muhammed Fidow, a.g.e, s.36

¹⁰⁹Seyit Ahmet yahya, a.g.e, s. 94

¹¹⁰Mahmud Muhammed Fidow, a.g.e, s.50

¹¹¹Muhammed abdulfettah hindi, a.g.e, s. 34

1.3.6.Marka Kenti:

Mogadişu'nun güneyinde Barave'nın kuzeyinde Arap ülkeleriyle Somali sahillerini görenleri hayrete düşüren güzellikte bir şehirdir. Marka İslami ilimlerin bir yayılma noktasıdır. Burada İslam dinine hizmet eden ünlü yetişmiştir.¹¹²Kentin tarihi hakkında çeşitli görüşler olmakla beraber Emevi hanedanından Abdülmelik b. Mervan zamanında kurulduğu tahmin edilmektedir. Uzun süren Arap göçlerinden sonra Marka şehri teşekkül etmiştir, burada müslümanlar çok sayıda mescit inşa etmiştir.¹¹³ Burada yetişen âlimlerden biri de 1848 / 1914 arasında yaşayan Şeyh Ali b. Sıddık'tır ki Şeyh Ali Miye olarak meşhurdur.¹¹⁴ Marka Ahmediye tarikatının ilk yayıldığı yer olmuş ancak buradan başka yerlere de dağılmıştır.¹¹⁵ Bu merkezlerden eğitim alandan bazıları Somali ile Habeşistan arasındaki savaşlarda önderlik yaptı.

¹¹²Salih Ali Mohamud, *Dovru'l-turuk's-sufiye fi-neşri'd-dave'l-islamiye fi-junuubi's-somaal 1889-1960*, jamaatu Sinar, Hatum, 2015. s.148

¹¹³Muhammed Ali Abdülkerim, *Tarihu't-talim fi's-somali*, Mogadişu, 1978, s. 34

¹¹⁴Mahmud Muhammed Fidow, a.g.e, s.35

¹¹⁵Seyit Ahmet yahya, a.g.e, s.209

İKİNCİ BÖLÜM

SOMALİ İLE HABEŞİSTAN ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR VE PORTEKİZ İLE OSMANLININ ARAYA GİRMESİ

2.1. Somalililerle Habeşliler Arasındaki Mücadelenin Başlaması

Somalililerin meskûn olduğu topraklar stratejik bakımdan tüm zamanlarda daima önemini korumuştur. Zira bu topraklar ticaret yollarının çakışma noktaları ve Doğu Asya ile Akdeniz'i, Kızıldeniz'i, Aden körfezini birleştiren bir yerdedir. Arabistan yarımadası ise Afrika boynuzuna en yakın ve en fazla sınırı olan topraktır. Bu nedenle iki bölge arasında ticari ve kültürel alışverişler özellikle sürekli göçler nedeniyle öne çıkmaktadır. Arap yarımadasında ortaya çıkan İslam'ın ilk dönemlerinde Afrika'ya ulaşmış ve başta Somali halkı olmak üzere bu kıta halkları müslüman olmuştur.¹¹⁶

Bu sırada Habeşistan Oksiyum krallığının 940'da düşmesiyle ve yerine yeni bir Acuvin aile krallığının kurulmasıyla son derece zayıf bir fetret yaşadığından islamiyet bölgede yayılma imkânı bulmuştur.¹¹⁷ Daha sonra Habeş Hristiyanları ile Somali müslümanları arasına ayrılık nefret girdi. Bu arada İslam kültürü Somali sahilinde ve güney ve Doğu Habeş dağlık bölgelerinde filizlendi. Habeşistan'ı kuşatan Müslüman emirliklerin tamamı İslami bir tarzı benimsemiştir.¹¹⁸ Bu emirlikleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- İfat Emirliği. Şava topraklarının Doğu mıntıklarına sınırdır. Harar ikliminin tamamına ve Kızıldeniz kenarındaki Zeyla' sınırındaydı ve ifat bu yedi krallığın ordu bakımından en güçlüsüdür, toprak bakımından en geniştir.

¹¹⁶Muhammed İbrahim Abdi Abdullah, *Müşkiletü's-Somali'l-garbi ve eseruhe ale'l-alakati'l-arabiyye 1960-1988* Daru'l-fikri'l-Arabi neşriyatı, Kahire, 2010, s. 25

¹¹⁷Receb Abdülhalim, a.g.e, s. 68-69

¹¹⁸Seyid Fulful, *Müşkiletü Ogadin beyne'l-ihtilali'l-Habeşi ve'l-intimai'l-islami 1887-1913*, Mehadu'l-buhusat ve'd-diarasati'l-ifrikiye neşriyatı, Kahire, 1987, s.6

2- Davara Emirliği İfat'ın güneyindedir. Küçük yüz ölçününe rağmen büyük bir ordusu vardır. Havaş nehri ile Şebelle nehrinin başları arasında uzanır. Bundan sonra Atov adıyla bilinmektedir.¹¹⁹

3- Arabini Emirliği Tana gölü civarında bulunan küçük bir şehirdir. Dörtgen şeklindedir Ordusu on bine yakındır.¹²⁰

4- Hediye Emirliği Şava ve Damot'un güneyinde, Kambat'ın kuzeyindedir. Bu gün Buhayra denen Tana gölünün batısındadır. Bu durumda Zeyla emirliklerinden büyük Ofat'dan daha küçüktür. Buna rağmen hediye'nin ordusu sayıca daha çoktur. Zira kırk bin süvariye ulaşmıştır. Sürülerinin sayısı ise bu sayının kat kat üstündedir.¹²¹

5- Şerha Emirliği: Ofat'ın batısında Hediye ve Davara'nın ortasındadır. Askerleri üç bin süvari, yayaları ise bunun iki katı veya daha fazladır.

6- Bali Emirliği: Şerha'nın devamındadır. Ancak bu iklim bakımından daha serttir. Davara'nın güneyinde olup, kuzeyi Şibli nehriyle sınırlıdır.

7- Dara Emirliği: Bu Bali'yi takip eder. Uzunluğu 3, genişliği 3 gündür. Bu emirlik, diğer emirliklerin askerce ne zayıfıdır. Asker sayısı 2000 atlı ve 2000 yaya civarındadır.¹²²

Bu emirlikler, siyasi, iktisadi ve ictimai bakımdan büyük mesafe kat etmişlerdir. Bu bölge ilk defa temelini özgürlük ve eşitliğin oluşturduğu İslami bir idareyle tanınmıştır. Ticari bakımdan da çok önde olması siyasi istikrarı ve Zeyla¹²³ emirliklerine

¹¹⁹Ali Ahmet Nur, *En-Nizau's-Somaliyi'l-etyobiyi(cuduruhu ve tarihuha)*,Metbaatu atlas neşriyatı, Kahire, 2007, s.28

¹²⁰Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.e, s. 27

¹²¹Receb Muhammed Abdülhalim, a.g.e, s70

¹²²Ali Ahmet Nur, a.g.e, s.28

¹²³Muhammed Ferit Sayit Haccac, *Safahat Min Tarihi's-somal*, Daru'l-marife Neşriyatı, Kahire, s.10

karasal ulaşımı temin etmiştir. Bu İslami emirlikler parlak devirlerini yaşarken Habeşler içlerine kapanmışlar ve dış dünyaya kapılarını kapatmışlardır. Özellikle Hristiyan olan Makarra (h. 723 m.1323) ve Uluve (h.911 m. 1505) emirliklerinin İslama dönüşünden sonra Habeşler kendilerini Müslüman ülkelerce üç taraftan kuşatılmış buldular.

Kuzeyden Nobe beldesinde Becce emirlikleri batıdan Sanarda Fonç İslam Sultanlığı, Doğudan ve güneyden İslami model emirliklerdir.¹²⁴ Buraya kadar yazdıklarımızdan sonuç olarak ekonomik ve yaşam standardı bakımından yüksek bir seviye görebiliriz. Bunu Somalililerin İslam'ın yayılmasına dönük ilk çalışmalarının bir sonucu olarak görüyoruz. Buna mukabil şahsi maslahatları ve siyasi merkezlerin güçlendirilmesi ve Zeyla emirliklerinin aralarındaki düşmanlıklardan ileri gelen çatışmalar sözlerinin farklı olması aralarındaki yardımlaşmanın zayıflığı tam da Habeşlerin birleştiği, toparlandığı ve ecvinlerden saltanatın kendilerine geçtiği bir sırada gevşediler. Bundan sonrada Hristiyan Habeşler Zeyla emirliklerine karşı savaşılmaya başladılar.¹²⁵ 1270 yılında Süleymaniye ailesi sırasında kral Yekono Amlak yükselişe geçince İfat eyaleti lideri Ömer'i kendisine çekerek İslami emirlikler aleyhine çalışmalara girişti. Ömerin krala desteğiyle Şava İslam devleti Habeşlilerin arzusu istikametinde 1288'de ortadan kaldırıldı.¹²⁶

Çok geçmeden Habeş kralı Somalililerin parlak medeniyetini kıskanıp onlara savaş açtı. Mısır hâkimi ile olan dostluğundan yararlanarak Somaliye yardımı kesmeyi umuyordu. Bir de mektup yazarak itaatini ikrar edip Habeşistan'a bir başpiskopos göndermesini istedi. Habeş kilisesi yönetimin Acevi ailesinden Süleymaniye ailesine geçişinde büyük rol oynadı. Başkanlığı Yekonoya teslim ettiler. Bu sırada din adamlarının başında Takla Haymanot vardı. Yaygın görüş idarenin Acevilerden Süleymanilere geçişin kilisenin rehberliğinde bir barışla olduğu yolundadır. Sonunda

¹²⁴Muhammed Ferit Sayit Haccac, a.g.e, s.15

¹²⁵Muhammed Ferid Seyit Haccac, a.g.e, s. 1983 S 10

¹²⁶Atiye Mehzum El-feyturi a.g.e, s.168.

kral Yekono birçok vilayetten bir ordu hazırlayarak bu aileyi hezimete uğrattı. Böylece Habeş ülkesinin idaresi bu kralın eline geçti.¹²⁷

Yekono tam bir haçlı zihniyetine sahipti.¹²⁸ Kilisenin yardımıyla Süleymaniye ailesini yıkan kral halka da yardım ederek ülkeyi İslam'ın Habeşistan'da barışçı yürüyüşüne karşı tek bayrak altında toplamayı hedefliyordu.¹²⁹ Habeşistan krallığı ülkesini bölgede sabitlemek için gerekenleri yaptı ve merkezini Aksom'dan güneydeki Amhara'ya taşıdı. Evvla ifata saldırdı ve ekonomik ve ticari çıkarlarını baltalamaya başladı. Ardından da Somali'yle önce sınır boylarında daha sonra da top yekün bir savaş başladı. Yekono'nun oğlu Yağbea Syon zamanında 1285-1294 arası had safhaya ulaştı.¹³⁰

Yeni kral Mısır hâkimine bir mektup göndererek babasından farklı bir yol takip edeceğini ve müslümanları canlandıracağını bildirdi. Mısır sultanı Kalavun'a hediyeler gönderdi, Mısır'a bir başpiskopos tayin etti. Mısır sultanı yeni kraldan müslümanları korumasını ve Habeş yağmacılara karşı muhafaza etmesini istedi.¹³¹ Zira bu sırada Somalililer Habeşistan birliğine karşı koyacak güçte değillerdi.¹³²

2.2. Habeşistan'ın Hezimet ve Portekizden Yardım Talepleri

Yağbea Syonun ateşkes politikası Somalililerin yürüyüşünü durduramadı, Somalililer Hristiyanların zayıflığından yararlanarak birçok hamlede bulundular. Habeşliler bundan yararlanarak bir araya toplanma fırsatını yakalayınca dağımk

¹²⁷Fethi Geys, *El-İslam Ve'l-habeşe Abra't-tarih*, Mehtebatu'n-nehze'l-mısıriye Neşriyatı, Kahire 1998, s.106-107

¹²⁸Atiye Mehzum El-feyturi *a.g.e*, s.168.

¹²⁹Fethi Geys,*a.g.e*, s.108.

¹³⁰İbrahim Ali Tarhan, *a.g.e*, s. 50-51

¹³¹Hamdi Sayid Salim, *a.g.e*, s.366.

¹³²İbrahim Mohamed Hassan, *El-müslimuna fi'l-habeşe (El-kernu'l-aşir/essadis aşer el-miladi)*, Eynun li'd-derasat ve'l-buxusati'l-insaniye ve'l-ijtima' iye Neşriyatı, Kahire 2009,s.23

Müslüman ordularını dar alanlarda sıkıştırmaya başladılar.¹³³ İfat emiri Hayrettin Habeşlilere büyük bir saldırıda bulunarak birçok esir aldı ve birçoklarını da öldürdü ancak kendisi aynı savaşta esir edilerek idam edildi.¹³⁴ Ölümünden sonra Habeşistan tam bir kaosa bürünmüştü, çocukları arasında beş yıl taht kavgası sürdü. Somalililer bunu fırsat bilerek Habeşistan'ya karşı zaferlerini ilan ettiler. Gala kabilesi çok sayıda asker devşirerek Somali lehine çekilmeleri için Habeşistan baskı yaptı.¹³⁵

Somalililer Habeşistan'da yerleşmek, durumlarını kuvvetlendirmek için azami çaba sarf ettiler. Habeş saldırılarını ve dirençlerini kırmak için herşeyi ayarladılar. Habeş kralı Wedom (1299-1314) papalıktan İslami ilerleyişin durdurulmasını istedi. Ancak kardeşleriyle yaşadığı iç savaş ve terör havası kendisine Somalililerden daha fazla zarar vermişti. Bu sırada Somali saldırıları ters tepti ve 1. Amde Syon (1314-1334) Habeşistan'ı toparlamayı başardı ve milli birliklerini sağlamlaştırarak Habeşistan'a hükmeden Süleymaniye ailesinin gerçek kurucusu sayıldı.¹³⁶

Bu kral Mısır hükümetinin kiliseleri camiye çevirerek Hristiyanlara eziyet ettiğini duyunca Mısır sultanına bir mektup göndererek kiliseleri tekrar açmasını ve Hristiyanlara iyi davranmasını isteyerek aksi halde Somalili müslümanlara da aynısını yapacağını belirtti.¹³⁷ Yeni kral Habeşistan'ı hatta tüm Afrika'yı müslümanlardan özellikle Somalililerden temizlemek istiyor, Mısır'ın kıpti başpiskopos göndermemesini bahane ederek Mısır'ın Hristiyanlara baskı uyguladığını iddia ediyordu. Kendilerini kuşatan emirliklere galip gelmek için tüm krizleri aşarak onları dağıtma fırsatını yakalamak için Mısır'dan acilen başpiskopos tayini istiyordu zira piskopos olmadan hiçbir hüküm yürürlüğe girmezdi.¹³⁸

¹³³Fethi Geys, *a.g.e*, s.116.

¹³⁴Muhammed Ferit Sayit Haccac, *a.g.e*, s.15.

¹³⁵Recep Mohamed Abdulhalim, *a.g.e*, s.142

¹³⁶Recep Mohamed Abdulhalim, *a.g.e*, s.142

¹³⁷Hamdi Sayid Salim, *a.g.e*, s.366.

¹³⁸Recep Mohamed Abdulhalim, *a.g.e*, s.143

Habeşistan kralı Nil nehrine kadar devletinin topraklarını genişletmeyi ve Somali direncini kırmayı hedefliyordu. Bu nedenle aradaki müslümanları ve topraklarını kendisine eklemek amacı güdüyordu. Savaşlarını Adel emirliğine kadar genişleterek ticari faaliyetlerine engel olmaya başladı. Bunun üzerine Adel emiri Sadreddin Habeşistan vergi memurlarını ve ticaret ataşelerini öldürdü. Bu haber Habeş kralına 1328 yılında ulaşınca Adel emirliğine yardım eden Hediye emirini tutuklayarak başkente gönderdi.¹³⁹ Kral henüz bu hamlesini bitirmeden Somalililerin Habeşistanlı tüccarları İfat emirliği sınırında öldürdüğü haberi ulaştı. Kral karşılarına bir kez daha çıktı ve büyük zulümde bulundu. Adel emirliği hâkimi Cemaleddin İfat hâkimi Sadreddin ile buluşmasından yararlanarak Habeşistan kralının تنها bir dağda mahsur kaldığını haber verdi. Önlerinde iki seçenek vardı: birisi, Müslüman katillerine değerli hediyeler sunmak, bu durumda ona hizmet etmesi kaçınılmazdır. Diğeri de omum hükmünü uygulamak ve bir ordu toplayarak saldırmak, bunu yaptılar ancak ikisi de hezimete uğradı.¹⁴⁰

1333 yılında Nasır Muhammed b. Kalavuna Zeyla'lı Şeyh Abdullah'ı Mısır'a gönderildi. Şeyh Abdullah piskopos talebi için kendisinden önce sultanın yanına gelen Habeşistan heyetin bulunmasıyla bir fırsat yakalayarak sultandan bu heyeti ve kıpti patrikleri Somalililere eziyet etmemesi konusunda ikna etmesini istedi. Sultan bunun üzerine Mısır patriğine emrederek Habeşistan kralına konuyu tam anlatan bir mektup yazmasını istedi.¹⁴¹

Bütün bunlar ve patriğin mektubuna rağmen kral Somalililere eza ve cefayı artırdı, camileri yaktı, müslüman olan Hristiyanları öldürdü, ordu istediklerini yapma izni verdi. Müslüman kentleri yağmalamaya devam etti.¹⁴²

¹³⁹Ahmet bin Ali bin Abdulkadir Elmekrizi, *a.g.e*, s.94

¹⁴⁰Atiye Mehzum El-feyturi *a.g.e*, s.170.

¹⁴¹Hamdi Sayid Salim, *a.g.e*, s.367

¹⁴²Recep Mohamed Abdulhalim, *a.g.e*,s.143

Somalililerin durumu 1. Amde Syon devrinden daha kötüye gidiyordu. Somali emirliklerinden kurtulmalarından sonra Habeş kralı en rahat dönemini yaşıyordu. Bu durum M 14. yüzyıla kadar sürdü.¹⁴³

1414-1429 arası Habeşistan'a kral İshak hâkim olunca Somali'ye karşı top yekün bir savaş başlatarak ölüm, zulüm, yağma gibi kötü işler yaptı. Bunun üzerine Cemaleddin yeniden toparlanarak kuvvetli bir orduyla bu zalimi alt etmeyi başardı. Çok kalabalık bir Habeş nüfusunu esir aldı. Yemen, Cemaleddin'in ordusunda Habeş asıllı Harbhoş adlı birisi vardı,¹⁴⁴ bu kişinin gayretleriyle çok Habeşli İslam'a döndü, Habeşistan birçok kişiyi de esir alarak öldürdü.¹⁴⁵ Somali ile Habeşistan savaşı o kadar uzun sürdü ki Habeşistanlılar Somalililerle baş edemeyeceklerini anlayınca çareyi papa Fransa ispanya ve Portekiz'den yardım talebinde bulundular. Habeşliler Portekizli mühendisleri Habeşistan'da modern silah üretecek bir fabrika kurmaya çağırdılar.¹⁴⁶ Uzun süren savaşlar kan dökmekten ve harap etmekten başka bir şeye yaramadı. Bu nedenle Habeşliler bu esnada hiç yoksulluktan ve sefaletten kurtulamadılar. M 1427 de kral İshak'ın öldürülmesinden sonra yeni krallar hiçbir zaman istikrarı yakalayamadı.¹⁴⁷

1434-1468 Habeşistan tarihinin en büyük krallarından olan yakup ülkesinde çok yeniliklere imza attı. Bu kral da Somali Müslümanlarını takibe devam etti. Onların medeniyetini taklit etmesiene rağmen Adele düşmanca saldırdı. Somalili Müslüman emirliklerin yıkıldıkça daha güçlü doğduklarının farkına varan kral onları daima bir tehdit olarak algılamaya devam etti.¹⁴⁸ Zara Yakup'un şansı Somali savunması karşısında onu daima galip yapıyordu. İzlediği siyasetle Habeş Hristiyanları tek

¹⁴³İbrahim Ali Tarhan, a.g.e, s.51

¹⁴⁴Bu isim bir Somali ismini andırıyor, habeş isimlerine benzemiyor.

¹⁴⁵Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.367

¹⁴⁶Muhammed Ferit Sayit Haccac, a.g.e, s.16

¹⁴⁷Atiye Mehzum El-feyturi a.g.e, s.170.

¹⁴⁸Fethi Geys, a.g.e, s.129

merkezde toplamayı başardı. Aralarındaki ayrılıkları unutturdu. Yaptığı atılım ve ıslahatlarla halkı etrafında kenetledi.¹⁴⁹

Somali'ye hâkim olup hedefine ulaşmak için Zara Yakup iki yol izledi: birincisi: Avrupa'yı Müslümanlara düşman yaparak Somali'ye dış yardımların önünü kesti, Avrupa'yla ve papayla bir araya geldi, 1441'de Floransa'da yapılan dini toplantısına katılarak inanç farklarına rağmen Habeş kilisesini roma kilisesine bağladı. Böylece tüm dünyada Hristiyanlar müslümanlar karşısında tek cephe oldular. İkincisi ise: Mısır politikalarıyla etkisizleştirdi. 1444 de bol hediyeli elçiyle mektup göndererek Somalililerin kendisinin reayası olduğunu özgürce yaşadıklarını bayramları kutlamaları ve dini ibadetlerini rahatça yaptıklarını ve hiçbir sorunları olmadığını anlattı. Ancak Mısır sultanı bunların hiç birine inanmadı. Zara Yakup'un papa ve Avrupa krallarıyla alakasından haberi vardı, bu nedenle Zara'nın isteklerini kabul etmedi. Zara Mısır sultanının tutumunu duyunca Somalililere işkenceye başladı ve Adele yürüdü, buranın hâkimini öldürdükten sonra cesedini parçalayıp müslüman kentlere dağıttı ve Habeşistan'a saldıracaklara ibret olsun dedi. Ayrıca Mısır sultanına haber vererek tüm Habeşistan'ın ve Somali'nin hâkimi olduğunu ilan etti.¹⁵⁰

Adele ve Habeşistan'a yakın emirliklerde çok büyük değişiklikler oldu. Bu emirliklerin taklitçi hâkimleri Habeşistan ile beraber yaşamının yollarını aradılar ve İmamlarıyla beraber tüm topluluklar bunu benimsediler. Bu durum Habeşistan'ı ezen ve orada islamı yayan bir kahraman olan Ahmet çıkıncaya kadar sürdü.¹⁵¹

Ortodoks Hristiyanlar ülkesinin korkulu rüyası efsane adam, Habeşistan'ı İslam ülkesine çeviren cesaret savaşçılık adalet ve cömertliğiyle tanınan bu adam: Kur'an'ı Afrika'ya yayan, Habeşistan boğazında İslam topraklarını genişleten, Habeşistan'nın kuzey, güney, Doğu ve batısındaki putperest kavimler arasına Somalililerin yerleşmesini

¹⁴⁹ İbrahim Ali Tarhan, a.g.e, s.53

¹⁵⁰ Fethi Geys, a.g.e, s.130

¹⁵¹ Recep Mohamed Abdulhalim, a.g.e, s.161-162

sağlayan İmam Ahmed İbrahim 1507 yılında Somalili Harar bölgesinden olan bir ana babadan Hobet şehrinde doğdu.¹⁵²

Babası onu bir kardeş arkadaş gibi yetiştirdi, sonra büyüyünce Doğu Afrika'da ünlü bir İslam davetçisi ve komutanı oldu.¹⁵³ İslami ilimleri Hararâlimlerinden tahsil eden İmam Ahmet daha sonra Zeyla İslam devletinin başkenti Zeyla'a taşındı. İmam Ahmet kuran, hadis, tefsir ve dil bilimlerini tahsil etti.¹⁵⁴ Bu arada binicilik, atıcılık ve spor dallarında yetişti kimse onunla yarışmıyordu. İslam uğrunda korkusuz ve kendisini dinine ve vatanına adamıştı.¹⁵⁵

İmam Ahmet Harar emiri Mahfuz'un da öldürüldüğü Habeşlilere karşı ilk savaşı yaptı. Mahfuzun yerine kardeşi Abron geçti ancak halka fazla rağbet etmemesi ve saltanata düşkünlüğü nedeniyle halk onu alaşağı ederek öldürdü. İmam Ahmet M 1527 de Adis kabotta girdiği savaşta gösterdiği, başarıdan sonra Somalililer etrafında kenetlendiler. Bu arada emir Mahfuz'un kızı Debel Maberale ile evlenen İmam Ahmet Harar başkentini arap bir aileden gelen emir Ebubekir Muhammed'i yerinden alıp kendisine yakın bir emir tayin ederek askeri olarak Somali'ye bağladı. İmam Ahmet dini askeri ve sosyal bir lider olarak İmam adını aldı.¹⁵⁶ İmam Ahmet'in savaşları 15 yıl sürdü. M 1535 de Şambara savaşında Habeş kralını hezimete uğrattı. Altı yıl sonra da Habeşistan'ın büyük bölümünü Somali topraklarına kattı. Bunun üzerine Habeşler Portekizlilerden yardım istediler.

2.3. Portekizlilerin Habeşistan'a Gelmeleri ve Somalililerin Yenilgisi

İslam'ın büyük komutanı ve kahramanlarından İmam Ahmet Harar'a yakınlarında Hobat'ta doğdu. Burası müslümanların H.1.yüzyılda kudukları bir kentti. Harar ve Adel

¹⁵² İbrahim Ali Tarhan, a.g.e, s.53

¹⁵³ İbrahim Mohamed Hassan, a.g.e, s.42

¹⁵⁴ Ahmet Berhad Mah, a.g.e, s.98

¹⁵⁵ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.375-376

¹⁵⁶ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 375

vilayetinin önemli bir kentiydi. Aynı zamanda Doğu Afrika bir ilim ve İslam'ın yayıldığı ışığın merkeziydi. Burada şafii mezhebine göre eğitim veriliyordu şafii mezhebi burada en yaygın mezhepti. İmam Ahmet müslümanların büyük değişimler yaşadığı ve büyük olayların başladığı bir sırada ortaya çıkmıştı.¹⁵⁷

Tam bu sırada Hristiyanların yardımcıları arttı, askeri durum onların lehine değişti. Habeşliler Portekizli dostları sayesinde, Afrika'da bilinmeyen ateşli silahlara da sahip oldular. Portekizliler denizden, Habeşler ise karadan bu bölgede müslümanlara karşı bir haçlı birliği kurdular. M 1516'da Habeşli Necaşi 3. Davut Adel emirliğini hezimete uğratarak Somalililere ilk yenilgiyi yaşattı. Aden Körfezi sahilinde olan Zeyla'nın başkentinin de bulunduğu bu emirlik Somali'deki emirliklerin haçlılara karşı konulabilecek bir yerdeydi.¹⁵⁸ Bu sırada Habeş Hristiyanları müslüman kentleri yakıp yıkıyorlar Portekiz filoları denizden Müslüman sahil kentlerini adel, yemen ve Doğu Afrika kıyılarını insafsızca bombalıyor her tarafa ölüm kusuyorlardı. M 1517 ortalarına gelindiğinde adel başkenti tarihi Zeyla'nın bombalanması ve yıkımı yakımı ve yağmalanması tamamlandı. 1518'de Berberaya saldırdılar, burası da bu emirliğin önemli bir limanıydı. 1520'de Musavva'ya vahşice saldırarak yakıp yıktılar. Bu arada Hint Okyanusu kıyısında önemli bir ticaret merkezi olan Mogadişu'yu İşgal ederek burada da akla hayale gelmeyen zulüm ve tahribatta bulundular. Aden Körfezi'nde konuşlanan müslüman ticaret gemilerini ve mallarını yağmaladılar.¹⁵⁹

1520 de Adel sultanı Ebubekir Muhammed başkentini Zeyla'dan batı Somali'deki Harar'a taşıdı. Mısır idarecileri bu sırada Doğu Afrika'daki zor durumda kalan müslümanlara yardım edecek kuvvette değillerdi.¹⁶⁰ Somali müslümanları aralarındaki

¹⁵⁷Hamdi Sayid Salim, *a.g.e.*, s. 383-84

¹⁵⁸Ahmet Berhad Mah, *a.g.e.*, s.99-100

¹⁵⁹Sayid Mustafa Salim, *El-fethu 'l-Osmani El'evvel li'l-yemen 1538-1635*, Daru Jame'atu San'a li't-taba-atı ve'n-neşri Neşriyatı, San'a, 2010, s.129-131 ve ya BKZ Ahmet Kavas'ın naklettiğine göre; 1517'de Kızıldeniz'e giren Portekiz donanması geri dönerken Zeyla'yı tahrip etti. 1528'de de aynı tahribat tekrarlandı. Ahmet Kavas, "*Zeyla*" DİA, İstanbul, 2013. C. 44, s.351

¹⁶⁰Ahmet Berhad Mah, *a.g.e.s.* 101-103

çekişmelerden dolayı din ve vatanlarını savunma kabiliyetini kaybetmek üzereydiler. 1517 de Osmanlılar Mısır'a hâkim olunca Habeş de Portekizli haçlılar ummadıkları anda karadan ve denizden yeni bir düşmanla karşılaştılar. Osmanlılar Kızıldeniz'e Musavva, Savakin ve önemli limanlara ateşli silahlarla donanmış savaş filoları yerleştirdiler. Osmanlı Devleti tarafından Mısır'ın zaptı Somalili emirliklerde büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Emirlikler derhal İstanbul'a elçiler göndererek bağlılıklarını bildirdiler. Müslümanlarda yeni, bir cihat ruhu doğmuştu moralleri yükseldi. Kaybettikleri toprakları bir bir geri almaya başladılar.¹⁶¹

Somalililerle Portekizliler arasında uzun süren harpler başladı. Dağdaki iki kaleden birisinin fethi tamamlanmıştı ikincisi ise daha muhkemdi Hristiyanlar dev kayalarla inşa ettikleri bu kaleden müslümanlar üzerine taşlar yuvarlayarak çok şehit verilmesine neden oldular. Habeşliler Aden Körfezi'ne Portekizlileri yığıdığı modern ve ateşli silahlarla saldırıyorlar Müslümanlara ağır zayıat verdiriyorlardı. Hindistan ticaret yollarını müslümanlara kapatmayı hedefleyen Kızıldeniz haçlı ittifakı Doğu Afrikayı ve Kızıldeniz'i arap müslüman hâkimiyetinden almak istiyordu.¹⁶²

İmam Ahmet'in nihai hedefi bölgede İslam devletini tehdit eden tehlikeleri bertaraf etmek ve düşmanca tecavüzlerden müslümanları korumaktı. İmam bu hedefine büyük oranda ulaştı ve Hristiyanları makul yerlerine çekti. İmamdan artık üzerlerine gelmemesini gerekli dersi aldıklarını Beyan eden Nasranîler ona şöyle dediler: "Siz müslümansınız biz de Hristiyan, biz ülkenizi yakıp yıktık, şimdi siz güçlünüz, zaman her vakit size çalışmaz bununla yetin, ülkene dön." Bu sözler açıkça müslümanların bağımsız, kendi düzenlerini kurmuş bir devlet olduklarının ve saldırgan tarafın Habeşler savunan tarafinsa müslümanlar olduğunun bir delilidir. Savaş bu iki güç arasında daima bir rekabet oldu.¹⁶³

¹⁶¹Hamdi Sayid Salim, *a.g.e*, s. 396

¹⁶²Seyid Mustafa Salim, *a.g.e*, s. 130

¹⁶³Mohamed İbrahim Abdi, *a.g.e*, s.25

Şöyleki M 1533'de müslümanlar Habeşistan'ın büyük bölümünü ele geçirdiler, bu arada başkentlerini de hâkimiyet altına aldılar.¹⁶⁴ İmam Portekiz yardımını ulaşmasaydı Habeşistan'ı neredeyse haritadan silecekti. Portekizliler o zamanın en modern silahlarıyla 1541'de bölgeye gelen ilk Avrupalı orduydular.¹⁶⁵ 15. yüzyılın sonlarında gelen ilk Portekiz kfilesinin amacı Doğuyla olan ticaret yollarını korumaktı. Bu gelen Portekizlilerden Somali'ye karşı ilk yardım talebini Habeşistan yaptı. Ancak Habeşistan'ın durumu çok iç açıcı değildi.¹⁶⁶ 1526'ya gelindiğinde Portekizliler Habeşlerden bir mektup aldılar, bu mektupta Portekizlilerle beraber savaşacaklarını ve Somali'nin nihai sonunun getirilmesini istiyorlardı.¹⁶⁷

2.4. Osmanlıların Somaliye Gelişi ve Habeşistan ile Portekiz'in Hezimetini

Portekiz'in Habeşlere yardımını sürüp gitti, beraber belirledikleri hedefe ulaşmak için daima savaştılar, parlak zaferler gördükçe Portekiz'in iştahı kabarıyor Hristiyanlığın Habeşistan'ın olmazsa olmazı haline gelmesine seviniyorlardı. Habeşistan'ın her istediğinde yardıma koşmalarının sebebi sömürgecilikten başka bir şey değildi.¹⁶⁸ Somali'nin Habeşistan'a karşı art arda kazandıkları, Habeş imparatorunun düşmanlarının saf değiştirerek Somali tarafına geçmelerine neden oldu. İhtida eden Habeşliler kendi çevrelerini de zafer elde eden Müslümanların dini olan İslam'la tanıştıyorlardı.¹⁶⁹ Habeşistan ile Portekiz'in arasındaki ilişkiler Kızıldeniz'de tehlikeli boyutlara varmıştı, zira Kızıldeniz ve Doğu Afrika'da bulunan Portekiz bir bakıma arap yarımadasının kuşatılması hatta Haremeyni Şerife'nin tehlike altında olduğu manasına geliyordu.¹⁷⁰

¹⁶⁴Bolis Saad, *El-habeşe Ov Etopya Fi-munkalibi't-tarih*, El-metbatu'l-misriye Neşriyatı, Kahire 1951, s.140

¹⁶⁵Abdi Yusuf Farah, *Es-Sirau'd-devli fi's-somal*, Daru'l-Emin Neşriyatı, Kahire 2007, s.30-31.

¹⁶⁶Bolis Saad, a.g.e, s.42-43

¹⁶⁷Seyid Mustafa Salim, a.g.e, s. 135

¹⁶⁸Recep Mohamed Abdulhalim, a.g.e, s.206

¹⁶⁹Atiye Mehzum El-feyturi, a.g.e, s.192

¹⁷⁰Seyid Mustafa Salim, a.g.e, s. 136

1541 yılında 451 parçadan oluşan saldırı ve savunma silahlarıyla donanmış Portekiz kuvvetleri Habeşistan kralı Galadiyos 1542 yılın başlarında bazı savaşları kazanmasına neden oldu. Kral düşmanlarını bile Somali aleyhine yanına çekmeyi başarinca ve bazı kabilelerin Somali aleyhine hareket etmeleriyle Somali zor durumda kaldı. Savaş patlak verince karşı tarafın büyük gücüne rağmen Somalililer Portekiz ve Habeşistan ordularını ilk meydan savaşında yendiler. Bu zafer Somalilileri cesaretlendirdi, bunun üzerine yeni bir saldırıya geçtiler ancak Somalili Müslümanlar hezimete uğratıldı büyük kayıplar ve çok sayıda şehit verdiler, önemli komutanlardan Said Muhammed de bu savaşta 1542’de şehit edildi.¹⁷¹

Somalili tarihçi Jama Ömer İse “El-İslam ve’n-nasara fi’şarki İfrikiya” adlı kitabında diyor ki “*Somalililer Habeşlere karşı büyük zaferler kazandıkça onlar papayı ve Portekiz kralını yardıma çağırıldılar, kral her defasında yardımlarına koştu ve Portekizin Hint Kralı Di Gamaya da bir ferman göndererek Habeşistan’a yardım etmesini istedi. Bunun üzerine Kristofer Di Gama komutasında bir orduyu şimdiki eritrede bulunan musavva limanına çıkardı. Bu 1541’de Habeşistan’daki ilk Avrupa ordusuydu. Hristiyanları korumak için bu ordu Habeşistan ordusuyla Somali ordusuna saldırdılar ve kızıl haçlı Beyaz sancağı kaldırdılar*”.¹⁷² Somali tarafında İmam Ahmet her şeyi dikkatle izliyordu. Portekizlileri ve son model silahlarla Habeşistan’ya yardımını sayılarını ve amaçlarını iyice inceledikten sonra Osmanlılardan yardım istemeye karar verdi.¹⁷³

Somali ordusu düşmana hücumla geçti, bazı yerlerde zafer elde ettiyse de ordunun geri dönmesi nedeniyle hezimete uğradılar. Düşmanlar onları takibe aldı.¹⁷⁴ Ahmet Gurey bu hezimetlerden sonra dağa çekildi ve ordusunu yeniden toparlamaya başladı bu

¹⁷¹Atiye Mehzum, a.g.s. s.193

¹⁷²jama Ömer İse. *El-İslam Ve’n-nesara fişerki ifrikiya*, kahire, 2001, s.20

¹⁷³İbrahim Mohamed Hassan, a.g.e. s.166

¹⁷⁴Hamdi Sayid salim, a.g.e. s.400

arada Osmanlıların Yemen valisinden yardım istedi¹⁷⁵. Osmanlılar askeri yardımı göndermek süretiyle Portekizlilere karşı mücadeleyi Habeşistan'da sürdürmek fırsatı bularak 900 süvari ile 10 müdafî gönderildi.¹⁷⁶ Ahmet Berhat Mah “ Eritre Somali ve Habeş Belgeleri” adlı kitabında diyor ki: 1541’de Osmanlılar Eritre ve Somali kıyılarına gelerek Kızıldeniz’in Portekizliler karşısında korunması için tedbirler aldılar. 1541’de Osmanlı donanması Musavva ve Zeyla’a geldi¹⁷⁷. Çünkü 1528 yılından beri savaşıyor Somali askerlerinin parçalanmasından sonra ve portekizliler ve Habeşlilere birçok yenilgisini müteakip Osmanlılar bölgeye gelmişti, ¹⁷⁸ öyle ki Somalili komutan Ahmet Gurey değerli yardımcısı Adolinin ölümünden ve çok sayıda silah arkadaşını kaybetmesinden çok üzgündü.¹⁷⁹

Osmanlı ordusunun imdadına yetişmesinden sonra Somalililer Habeşleri birkaç defa hezimete uğrattılar bunların en büyüğü de Cristóvão da Gama komutasındaki Portekiz ordusuydu. Ancak bundan sonra Osmanlı ordusu tam bilinmeyen sebeplerden dolayı bölgeyi terk etti. Bu tahmin şu sebepler olabilir:

1- Somali ordularının mali yükünü kaldıramamak. Bunda Ahmet Gurey’nin savaş sırasında hiçbir masraftan kaçınmaması etkili olmuştur.

2- Osmanlıların Somalili komutanlara Cristóvão Di Gama’yı canlı teslim etmemeleri. Zira Osmanlılar onu İstanbul’a canlı istiyorlar ve onun Habeşistan ve OrtaDoğu’daki hedeflerini ve sırlarını öğrenmek istiyorlardı.

¹⁷⁵Atiye Mehzum, a.g.s. s.193

¹⁷⁶Salih ÖZBARAN, *Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi sayısı 65-147, 1997, s.121

¹⁷⁷Hint okyanusu ve kızıldeniz ticaret yolu üzerinde bulunması, ayrıca bölge halkının çoğunlukla müslüman olması sebebiyle Osmanlı’nın önem verdiği bir bölgedir. Reyhan Şahin Allahverdi “*Kızıl Deniz’de Osmanlı hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman paşa’nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-1567)*” , Cilt3, sayı: 5, 2013, s. 36

¹⁷⁸Ahmed barhat mah, a.g.e, s. 170-170

¹⁷⁹Hamdi Sayid Salim, a.g.e. s.400

3- İmam Ahmet'in bölgeye Osmanlıların iyice yerleşmesini istememesi, bu onun tüm yabancıları bölgeden uzaklaştırma amacına dayanıyordu.

4- Osmanlıların yemendeki memur ve yetkilileri arasındaki iç çekişmeler ki Mısır'daki Osmanlı hâkimince tayin ve azledilen Yemenli Osmanlı idarecileri aralarında siyasi çekişmelere girerek Somali'yle ilgilenmemeleri.¹⁸⁰

Ahmet Gurey Portekiz ve Habeşistan savaşlarından sonra Osmanlılarla bozuşmadan korkarak onları yemene gönderdi ve hem yemenle hem Osmanlıyla alakalarını kopardı.¹⁸¹ Portekizli komutan kristoferin öldüğü savaştan önce Portekiz hükümeti Osmanlılarla anlaşmak ve arayı bulmak için Duarte Catano'yu ön çalışmalar ve barış önerilerini görüşmek üzere göndermişti:

1- Portekiz hükümeti her yıl 2500 yük baharatı Hindistan'dan alıp Basra'ya Osmanlıların erzağı için teslim edecek. Buna karşılık Osmanlılar da Basra'da Portekiz kuvvetlerinin azığı için on yıl müddetle 20 bin yük buğday temin edecektir.

2- Bab'ül-Mendep körfezine giren Portekiz donanması rahatsız edilmeyecek buna karşılık Osmanlı donanması Kızıldeniz'e sokulmayacak ve Yemendeki askeri varlığını azaltacak, Portekiz gemileri Aden, Zebide ve Cidde limanlarında rahatça ticaret yapabileceklerdir.

3- Bu barış anlaşmasından sonra Osmanlılar Portekiz'i vuracak ve Hint yollarını tehlikeye atacak silah ve gemi üretmeyi durduracaktır.

4- Osmanlılar tüm limanları ticari izni olmayan gemilere kapatacak ve gerekirse hacededecekti.

¹⁸⁰Ahmed barhat mah, a.g.e, s. 172

¹⁸¹Hamdi Sayid Salim, a.g.e. s.400

10 Şubat 1541'de Portekiz heyeti bu önerilerle İstanbul'a geldi, heyet başkanı yazılı anlaşmayı Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edince Kanuni Sultan Süleyman okur okumaz kâğıdı yırttı ve Portekiz heyetini sınır dışı etti.¹⁸²

Portekizliler Osmanlılarla aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için gevşek davrandılar, Doğu Afrika'ya yerleştiler ve Somali'ye karşı Habeşlere destek vererek giriştikleri savaşlarda büyük komutanlarını kaybettiler. Bütün bunlardan ve Osmanlıların bölgeden ayrılmasından sonra modern silahlarla donanımlı 450 asker göndererek Somalilileri ve Müslümanları ortadan kaldırmayı ve öldürülen komutanlarının intikamını almayı hedeflediler. Zaten Ahmet Gurey de büyük bir dostunu ve yardımcısını kaybetmiş bulunuyordu.¹⁸³

Portekizliler Habeş ordusunu son model silahlarla donattılar, ateşli silahlardan ve bombalardan koruyan zırhlı birlikler oluşturdular, eğitilmiş ve keskin nişancı bir birliği de öne sürerek Somaliye karşı savaşa giriştiler. İmam Ahmet Gurey'i toparlanamadan yaraladılar. Ölümcül bir yara alan Ahmeti 1543 yılında öldürdüler.¹⁸⁴ Portekizlilerin Somali aleyhine Habeşlere kazandırdıkları bu büyük zaferin yardımıyla Habeşler vatanlarına ve Hristiyanlıklarına bir kat daha bağlandılar. Portekiz Habeş dostluğu farklı bir boyuta taşınırken büyük komutanlarını kaybeden Müslümanlar geldikleri ülkelerine dönerken de büyük kayıplar verdiler. Morali bozulan müslümanları Hristiyanlaştırmak için misyoner heyetleri Kızıldeniz ve Doğu Afrika'da yeni ve büyük bir propagandaya başladı.¹⁸⁵

¹⁸²Falih Hanzel, *El-Arab ve'l-bortogal fi't-tarih*, El-muctemau'l-sekafi Neşriyatı, Ebu Dhabi, 1997, s.361-362

¹⁸³Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.400

¹⁸⁴Ibrahim Mohamed Hassan. a.g.e, s.166-167

¹⁸⁵Ibrahim Mohamed Hassan. a.g.e, s.168

Somalililerin başkomutanı Ahmet Gurey şehit olduktan sonra darmadağın olan ordunun başına emir Nur Mücahit geçti.¹⁸⁶ Nur Mücahit Ahmet'in halifesi olarak müslümanları toplamakla işe başladı. Bu yenilginin intikamını alması lazımdı. Kuvvetlerini Hararda toplamaya başlayan Nur Mücahit 1559 yılında kral Galadiyos'un giriştiği savaşta yendi ve öldürdü.¹⁸⁷ Nur Mücahit ara vermeden, Habeşlerle savaşın şiddetini artırdı, onları çok sıkıştırmaya başladı, bu arada içeride de her dalda devleti güçlendirmek, iç güvenliği sağlamak ve İmam Ahmet'ten doğan boşluğu kapatmak için iyileştirmelere gitti.¹⁸⁸ Tam bu sırada 1559'da Nur Mücahit öldü ve Harar'a defnedildi.

Sonunda Osmanlı ordusu tekrar bölgeye döndü ve sahil boylarında dolaşmaya başladı. Portekiz gemilerinin kıyı limanlarına gelmesi engellendikten ve Kızıldeniz'den atıldıktan sonra ara sıra Gala kabilesinin saldırılarına maruz kalsa da Harar tam bağımsız haldeydi.¹⁸⁹ Gala kabilesi İmam Ahmet'in ölümünden sonra Somalililerin askerlerini bölgeden çekişiyle bir boşalma fırsatı elde ettiler. Onlar Somali ile Habeşistan arasında Habeşistan'da İslami fetihleri takip eden asırlarda doğal bir duvar gibiydi.¹⁹⁰

İslam ülkelerine hâkim olmanın zorluğu, bu ülkelerle savaşmanın tehlikeleri, sahillerdeki Osmanlı hâkimiyeti, Portekizlilerin Kızıldeniz'den sürülmesi, Gala kabilesinin ayaklanması bütün bunlar Habeşistan'nın uzun bir uzletine neden oldu. Bütün bunlar Habeşistan'da askerler, din adamları, yol kesiciler, kilise ve benzerleri merkezi hükümetin işini zorlaştıran birer amil olarak ortaya çıkmıştırlar.¹⁹¹ Öte yandan bu çatışmalar Habeşlerin ruhunda derin izler bırakmıştır. Zira çok sayıda Habeşli İslam'a girmiştir. Buna kilisenin din adamlarının da gücü yetmez. Bu durum

¹⁸⁶Yeni emirin imam Ahmed'e olan akrabalığı hakkında çok söylentiler vardır. Ancak onun en büyük yakınlığı onun gibi adaletli ve takva sahibi olmasıdır.

¹⁸⁷Jama'a Omer Ise. A.g.e. s.30

¹⁸⁸Muhammed Ferit Sayit Haccac, a.g.e, s.35-36

¹⁸⁹Gala Etyopya ve Kenya'nın bir bölümünde yaşayan büyük bir topluluk olup çoğunluğu Müslüman olmakla beraber Hristiyan ve putperestler de vardır.

¹⁹⁰Abdi Yusuf Farah, e.g.e, s. 29

¹⁹¹Mohamed Ibrahim Abdi, a.g.e, s.27

imparatorlarla kilise arasında soğukluğa sebep olmuş din adamları bunun üzerine halkla yakın olmak için uzlet etmişlerdir.¹⁹² Portekizliler askeri yardım için gelseler de zamanla içişlerine müdahaleye hatta mezhep değiştirmeleri konusunda baskılara başlayarak ortodoksluğu bırakıp Katolikliği tercih etmelerini istediler. Sonuç olarak Katolik Portekizliler Habeşistan'dan kovuldular.¹⁹³ Bunu 19. yüzyıla kadar süren ve Habeşistan'nın mezhep ayırımı yapmadan tüm Hristiyan Avrupalılara kapısını kapaması takip etti. Ardından da Hristiyan misyoner guruplarını ülkelerine sokmadılar.¹⁹⁴

2.4.1. Hararda Habeş İhtilali¹⁹⁵

Somali topraklarına ilk gelen ve burayı bölen Avrupalı saldırganlar yalnız değillerdi. Batı edebiyatına da konu olduğu gibi Somali sömürgeciliği tarihte apayrı bir yere sahiptir. Avrupalı sömürgecilere Afrikalı bir devlet en büyük yardımı sağlamıştır bu devlet Habeşistan'dır.¹⁹⁶ Habeşistan tarihinin uzun bir devresini dünyadan ve medeniyetten uzak olarak yaşıyordu. Bunun nedeni de etrafını İslam devletlerinin sarmasıydı zira kuzeyde Mısır batıda Func¹⁹⁷, Doğu ve güneyde ise Somali ile çevrilmiş haldeydi.¹⁹⁸

¹⁹²Atiye Mehzum Elfeyturi, a.g.e, s.159

¹⁹³Hatice Ahmet Et-tenaşi, *El-İlakatu's-Siyasiyah Beyne'l-Kuvva'l-İslamiye Ve'l-Masihîye Fi'l-Habeşe Hilala Nişfe'l-Evvel Mina'l-Karni's-Sadis Aşer El-Miladi*, Merkez El-libiyi Neşriyatı, 1997, s.254.

¹⁹⁴İbrahim Ali Tarhan, a.g.e, s.57

¹⁹⁵Harar ortaçağda parlak bir kentti. İslami ilimlerin ve davetin ana merkeziydi. İmam Ahmet İbrahim burayı 16. Asırda davetine merkez yapmıştı. Kent İslam'ın can damarını attığı bir merkez haline gelmişti. Zeyla sultanlarının İslam davetini yürüttükleri yer de burasıydı. 1875 de hıdiv İsmail paşa emrine girince de aynen durumu sürdürdü. 1885 de İngiltere mısırı tamamen buradan çıkarınca durum değişti. Abdulaziz Abdulgani İbrahim, *Ehlu Bilad Juduru'l-İslami't-Tarihiye Fi'l-Habeşe*, Ed'darus'sudaniye li'l-kutub Neşriyatı, 1994, s.241.

¹⁹⁶Abdi Yusuf Farah, e.g.e, s 30

¹⁹⁷ Func Devleti veya Sennar Sultanlığı, 1504 yılında, bugün Sudan'ın Nubye bölgesinde yer alan Sennar merkezli olarak kurulan zenci krallığı. Sonradan Müslüman olmuş, fiilen Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla birlikte, 1821 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından fethedilerek doğrudan Mısır Hıdivliği'ne ilhak edilmiştir.

¹⁹⁸Muhammed Hacı Muhtar, *Tarihu'l-İstimari'l-İtali Fi's-Somal Hatta Aam 1908*, majister, jamacaatu'l-azhar, 1973, s.36

Somali'yle Habeşistan arasında esas sebebi din olan çok uzun sürelere yayılan savaş dönemleri vardır. Bu savaşların en önde geleni Şüphanın 16. yüzyıla da İmam İbrahim'in başlattığı Habeşistan krallığına karşı cihat hareketidir. Eğer Portekizliler müdahale etmeselerdi ve İmam Ahmet şehit edilmeseydi Habeşistan'ın haritadan silinmesi muhakkak olabilirdi. Portekizliler Habeşleri zamanın son model silahlarıyla teçhiz ederek güçlendirdiler bu müdahale Afrika'daki ilk Avrupalı güç olma özelliğine de sahiptir.¹⁹⁹

Portekizlilerin Doğu Afrika'dan çıkarılmalarından sonra Habeşler tekrar sindiler ve bu durum 19. yüzyıla ın ikinci yarısına kadar sürdü. 1858 yılında Habeşistan dört emirlikte: Tigre, Cocam, Condar ve Şavadır. Cocam kralı 2. Sidor (1855-1868) bu dört krallığı birleştirmeyi denediysede İngilizler buna mani oldular. İmparator yuhannanın yerine geçen 2.Manlik zamanında (1888-1913) bu birlik sağlandı ve Somali topraklarına karşı genişleme hareketlerinin büyük bölümü bu dönemde gerçekleşti.²⁰⁰ Bu genişleme politikasının gölgesinde çevredeki müslüman topluluklar birinci hedefti. Manlik ilk olarak 1886 da urumuya saldırdı. Sonra ordularını Harar'a yolladı ancak Hararlılar beklemedikleri bir direniş göstererek kenti her noktasından savundular. 1887'de Manlik Harar'a defalarca saldırdı ancak İtalyanların yaptığı büyük silah yardımlarından sonra ele geçirebildi.²⁰¹ Geri kalan Somali taprakları ise Osmanlılar olmasaydı Habeşintan'a ilhak edilecekti, Mısırlılar da Somali'yi geçici olarak idare etmeyecekti.

¹⁹⁹Abdi Yusuf Farih, a.g.e, s. 31

²⁰⁰Muhammed Hacı, a.g.e, 1998 s 36-37

²⁰¹Abdi Yusuf Farih, a.g.e, s 31-32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'IN İDAREYİ OSMANLILARDAN DEVRALMALARINDAN SONRA SOMALİ'DEKİ YÖNETİMLERİ

3.1. Osmanlı İmparatorluğundan Önce Mısır – Somali ilişkileri

Mısır ile Somali arasındaki bu iki dost ve kardeş halkın tevhit dini olan İslam, Araplıkla alakalı ilişkiler ve ticari ilişkilerden ibaret değildir. Bunlarla beraber burada yüzyıllar öncesine dayanan yakınlıklar mevcuttur. Bu yakın ilişkiler bazı fetret devreleri ve keşfedilmeyen zamanlar ihtiva etse de bu yakın ilişkiler tarih öncesi asırlara kadar varmaktadır. Mısırlılar firavunlar döneminden beri Somali'den deri, baharat, kereste ve fildişi ithalatında bulunmaktadırlar. Bu ticarete en yakın yolun Kızıldeniz aracılığıyla deniz yolu olduğunun farkındaydılar. Bu yol aracılığıyla Doğu Afrika özellikle Punt bölgelerinde son derece iyi bir ticaret hacmi oluşmuştur. Mısırlılar tarihin her döneminde Punt ülkeleri dedikleri Somali ile çok ileri derecede bir ticari faaliyet yürütmüşlerdir. Mısır bu alakayı hiç kesmemiş ve ilk çağlardan Somali ile ticarete son derece faal bir rol oynamıştır.²⁰²

Bu iki dost halkın İslam bağıyla birbirlerine çok sıkı bağlanmalarının ötesinde zaman ilerledikçe ve Mısır'ın güneye doğru fetihlerine devam etmesiyle daha da pekişmiştir. Özellikle Doğu Afrika'da İslami istemeyen Habeş halkları ve ülkeleriyle olan Mısırlıların mücadele ve savaşları aralarında derin bir bağ kurulmasına yol açmıştır.²⁰³ Mısır ile Somali ilişkileri ilk firavun aileleri zamanında başlamış, bu sırada Somali'ye Punt (baharat) ülkesi deniyordu. Bu ürünler o zaman deniz yollarını kullanamadıklarından dolayı Nil nehrinin yukarı kısımlarının kullanımıyla ulaştırılıyordu.²⁰⁴ Bu sırada bu ülkeye ulaşmak o kadar kolay değildi, kervanların zor

²⁰²Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.312

²⁰³Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s. 382

²⁰⁴Şevki Abdullah el-Cemel, *Tarihu 's-Somali'l-Hadis* (mashuşşamil licumhuriyatis'somaal), a.g.e, s.31

çölleri aşması gerekiyordu.²⁰⁵ Çünkü Mısırlılar Somali'den bazı malların ithalatına muhtaçtı. Sonunda bu işin en kolay yolunun deniz yolu olduğunu keşfettiler.²⁰⁶

Mısırlılar Somali'ye ulaşmayı kolaylaştırmak için yol ve limanlar inşa etmeye başladılar. İlk olarak kral Mentohab Sanah denen bir komutan göndererek Kızıldeniz yolunu hazırlamasını emretti. Üç bin kişinin çalışmasıyla yapılan bu deniz yolundan gelen gemiler mukaddes topraklardan geyik, yün ve benzeri mallarla dolu geldiler. Eskiden beri Somali en müstesna baharat türleriyle adını duyurmuştur. Mısırlılar bu nefis baharatlara ulaşmak için Somali'ye büyük değer vermişlerdir. Bu konuda kraliçe Hatsabşut yaptığı mabetlerin duvarlarında bile bu emtiyayı kullanmıştır. Bu kraliçe tanrılarına dua için Somali'nin baharatlarını takdim etmiştir.²⁰⁷ Mısırlılar Somali'ye ilk defa MÖ 5.yüzyıla da ulaşmayı başardılar. Kraliçe Hatsabşut buraya ticari ataşesini gönderdiğinde hiç şüphesiz Firavun döneminde Somali ile Mısır ilişkileri başlamış oluyordu. Antik çağda Somali'nin son derece stratejik bir konumu vardı.²⁰⁸ Ancak burada büyük zorluklar vardı, baharat ülkesi Somali'ye gönderilen heyetleri konusunda firavunlar çok istekliydi. Buna rağmen Mısırlılar tüm zorlukları göğüsleyerek Somali'ye ulaşıyorlardı. Somali ye ulaşımı sağlayan o devrin en çetin yollarından birisi nil deltasıyla Kızıldeniz'i buluşturan yoldu.²⁰⁹ Mısır'ın beşinci ailesinden 2. Kral olan kral Sahora zamanında Somali'ye Kızıldeniz yoluyla ilk ticari heyetler gitmeye başlamıştı. Bu ilk kabile Somali'den maden mücevher ve çeşitli bitkilerden oluşan dolu bir yüklerle döndü.²¹⁰

²⁰⁵ Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.e, s.8

²⁰⁶ Celal Yahya ve Muhammed Mısır, a.g.e, s.16

²⁰⁷ Şevk Ataullah, a.g.e, s.554

²⁰⁸ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.310

²⁰⁹ Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.339

²¹⁰ Nebih Akil: *Tarihü'l-Arabî'l-Kadim Fi-Asri'r-Ras-Ul*, Daru'l-fikri'l-Arabî neşriyatı, Dımişk, 1983, s. 81

Antik çağın sona ermesiyle ülke çeşitli sıkıntılar yaşamaya başladı. Mısır'ın iyi kralları güneyde yeniden güçlü bir Mısır devletini kurmayı başardılar. Böylece 11 aile kralları zamanında Somali – Mısır halkları arasındaki ilişkiler yeniden iyi bir seviyeye ulaştı. Bu arada ilk defa Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayan Sirostiris kanalı açıldı.²¹¹ Böylece Somali Akdeniz adalarına ve Mısıra en kısa yoldan ticari hayatı keşfetmiş oldu.²¹² İki ülke arasında bağ sürüp gitti antik çağdan sonra yeni dönemde de devam etti yabancı güçlerin araya girmelerine kadar derinleşerek arttı Somali Mısır ilişkileri.²¹³ Somali'nin Kızıldeniz sahillerinde çok önemli liman ve kentler vardı. Güney sahillerinde: Mogadişü, Warshiikh, Marka, Berbera, kuzey Doğu taraflarında da Benderkasım, Zeyla ve Bulahar gibi liman kentleri önde geliyordu.²¹⁴

Somali'nin batı ve güney kısımlarında yer yer küçük islami devletçikler oluşmuştu, ama bunlar genel olarak Somali bütünlüğünü tehdit etmemiştir. Bu yedi bağımsız devletçikten başka tüm Somali toprakları bir bütünlük arz etmektedir. Bu devletçiklerin bulunduğu alana Zeyla bölgesi denmektedir. Yedi emirliği kapsayan Zeyla'nın ilk emirliği Ofattır. Ofat diğer altı emirlike göre hem en geniş hem de Mısıra en yakın olandır.²¹⁵ Bu emirliklerin Mısıra olan uzaklıkları Habeşistan'la daha sıkı bağ kurmalarını gerektirmiştir. Bu sırada Habeşistan'ın Kıpti kilisesi Mısır'a bağlıydı ve patrikleri Mısırdan atanıyordu.²¹⁶ Bu emirliklerin idarecileri Habeşistan'a karşı olan kabilelerle çok sıkı görüşmeler yapıyorlardı. Ancak çok zor ulaşılan yerlerde konuşlanan bu kabilelerle her şey çıkarlara dayalı yürütülüyordu. Mısır ve Habeşistan için bu kabileleri itaat altına almak son derece önemliydi. Mısır ve Habeşistan ilişkileri bu minvalde sürüp gitti. 1275 yılında Sultan Baybars (d. 1223 – ö. 1277) zamanında Habeş

²¹¹MÖ 1850 yılında 3. Sinosit devrinde kızıldenizi akdenize bağlayan ve ticaret hayatında büyük uluslararası değişikliklere yol açan kanal oldu.

²¹²Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.312

²¹³Ahmet Şelbi: *Mevsuatu't-Tarihi'l-İslam*, Mektebetu'n-nehda'l-İslamiyye neşriyatı, Kahire, 2000,s.649

²¹⁴Nuri Hamuri el'isa ve aharun, a.g.e, s.553

²¹⁵Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 59-60

²¹⁶Abdülün'im Abdülhalim, a.g.e, s. 382-383

kralı Yikuno Amlak Mısırdan Habeş kilisesine bir patrik ister Sultan Baybars Habeşlerin Ofata saldırısını bahane ederek bu isteği reddetti. Böylece Baybars Habeşistanla alakalarını dondurmuş.²¹⁷

M 1321 yılında Amda Seyon Mısır sultanı Muhammed bin Kalavuna bir heyet göndererek kiliselerin tahribinden ve Kıptilerin işkencesinden bahsetti. Eğer engel olmazlarsa kendilerine bağlı müslümanlara aynı şeyleri yapacakları tehdidini savurur. Hatta Nil'in yönünü çevirerek Mısır'n güneyini açlıkla tehdit etti. İşin tuzu biberi de Ofat sultanının Mısırdan dönen Habeş elçisini bir nedenle öldürmesi oldu. Habeşistan ofata saldırdı ve sultana ve müslümanlara büyük zulümlerde bulundu. Bunun üzerine M 1323 yılında Ofatlı müslümanlar Mısır Sultanı Muhammed b. Kalavuna bir heyet göndererek Habeş patriğine mektup yazıp müslümanlara yapılan eziyetlere son vermelerini istediler. Fakih Abdullah başkanlığındaki bu heyetin ricası üzerine patrik Habeşistan Necaşisi'ne hitaben insanlık dışı uygulamalara son vermesi yönünde mektup yazdı.²¹⁸ Görüldüğü gibi orta çağlarda Mısır Somali ilişkisini hep Mısırdaki Kıptilerin ve Somali'de ki müslümanların durumları yönlendirmiştir. 13 ve 14.yüzyıllarda Zeyla müslümanları Habeşistan'ı sıkıştırmaya ve Habeşleri İslam ile tanıştıtararak bölgeyi islamlaştırmaya başladılar Habeşistan'ın müslümanlarla ilk önemli savaşları böylece başlamış oldu. Zeylalıların yaptıkları çalışmalar sonucu Afrika'nın Doğu sahillerinde başlıca Zeyl, Berbera, Mussava, Vesevakin olan liman kentleri meydana gelmiştir.²¹⁹

16. yüzyıla ın başlarında Mısır ve Somali ilişkisinde ortak bir düşman ortaya çıktı. Bu ortak düşman her iki ülkenin ticaretini ve birliğini tehdit ediyordu. Yeni ortak düşmanları olan Habeşistan'a her türlü silah ve mühimmat yardımını yaparak müslümanlara karşı kışkırtıyordu. Bu ortak düşman Portekizlilerdi. Onlar Hint Okyanusu ve Doğu Afrika sahillerinde tam bir istilacı durumunda olarak müslümanlara

²¹⁷Muhammed Ali Seyrar, *El-İlakatu 'l-Misriyetu 's-Somaliye Abra 'l-Usur*, Kahire, 1988, s.19-21

²¹⁸Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.390-391

²¹⁹Recep Muhammed Abdülhalim, a.g.e, s.S67

büyük işkenceler yaptılar biz Mısır'a bağlıyız diyerek kendilerine itaat etmeyenlere vahşice hareketlerde bulundular. Bu muhitteki tüm önemli kentlere ve limanlara el koydular. Barave yakınlarındaki evca liman halkını katliama tabi tuttular.²²⁰

Mısır Somali arasındaki dostluklar bununla da sınırlı değildir aksine antik dönemden beri kültürel bazıda da alaka söz konusudur. Fars İğrik(Eski Yunanistan) ve Firavunlar dönemlerinden hatta MÖ 3000 yıllarından beri aradaki kültürel alışveriş sürmektedir. Mısır'ın Mugud ve Majeertenıya bölgelerinde piramitlerin yapılışından kalma her yere nakşedilen antik işaretlerden de kültür ilişkileri anlaşılmaktadır. Bu kültür ilişkileri dilde de görülür.²²¹ İki ülke arasındaki kültürel değişim orta çağa kadar sürmüştür. ²²² İki ülke arasındaki kültürel alakaların kökleri tarihin derinliklerinden gelmekte. Somalililer Arapçayı Müslüman olduktan sonra bir kültür dili olarak benimsemişler ve resmi yazışmaları, dini kayıtları bu dilde düzenlemişlerdir.²²³ Böylece iki ülke arasındaki bağ Osmanlıların gelişine kadar ticari ve kültürel alanlarda devam etti. Ancak Osmanlılar Somali'deki hâkimiyetine 1875 yılında Mısırlılara vererek Mısır İdaresi başlamış oldu.

3.2. Osmanlılardan İdareyi Devraldıktan Sonra Somali'de Mısır Yönetimi

Kızıldeniz 19. Yüzyıl başlarında Doğuyla batı arasında en önemli ulaşım yollarından birisiydi. Özellikle buharlı vapurların devreye girmesiyle bu yolun önemi daha da arttı. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla Akdeniz yolunun açılması bu önemi kat kat artırdı.²²⁴ Bu sırada Mısırın filoları da Doğu Afrika'dan Aden körfezine kadar her

²²⁰ Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.292-392

²²¹ Şeyh Abdurrahman Neccar, *El-İslam Fi's-Somal*, meclisu'l-ala lişuuni'l-islam neşriyatı, Kahire, s.39

²²² Muhammed Hussein Muallim, *Vesaiketu'l-Arab Ve Advaruha Fi's-Somal*, Daru'l-fikiri'l-arabiye neşriyatı, Kahire,2011,s.109

²²³ Hasan Mekki, *Es-Siyasatu's-Sakafiye Fi's-Somali'l-Kebir*, Şubatu'l-buhus ve'n-neşri bi'l-merkezi'l-ismail fi-ifrikiya neşriyatı, Hatum, 1990,s.62

²²⁴ Şevki Adallah el-Cemel, *El-Vesaiki't-Tahiye Lisiyasati Misra Fi'l-Bahril'ahmar 1863-1879*, Metbeatu lecnatu'l-beyani'l-arabi neşriyatı, Kahire, s.1

limanda konuşlanmış haldeydiler.²²⁵ Genel olarak tüm Afrika özelde de Doğu Afrika'da Avrupalı sömürgeciler cirit atıyor buradaki yağlı nasiplerini paylaşıyorlardı. Mısır bu durumda elinde bulunan Doğu sahillerini batılılara kaptırmamak için azami çaba harcıyordu.²²⁶ Mısır bu arada tüm gücüyle Doğu Afrika kıyılarına yönelerek batılıların sahip olmaaya çalıştıkları kendine ait alanlardan çıkmamasına mücadeleye girişti.²²⁷

Mısır Yönetimi 19.yüzyılın ikinci yarısında kendisine bir sınır çizdi. Bu sınırın içerisini korumak için bir düstur geliştirdi. Ve Mısırın kesinlikle kendisine ait bölgeler Nil deltası, Aden Körfezi ve Kızıldeniz arasıydı. İsmail Paşa bu meşru zemini korumak için seferber oldu.²²⁸ Mohamed Ali Paşa (d. 1769 - ö. 1849) zamanından beri Mısırın böyle bir hedefi vardı Nil, Aden ve Kızıldeniz arasını dış müdahalelerden korumanın tek şartının İslam birliğini kurmak olduğunun farkındaydı.²²⁹ Mısırın bu konudaki ilk adımı Osmanlılardan Mussava ve Savakin limanlarını Mısır idaresine vermesini istemek oldu. Bunun üzerine 1865 yılında Osmanlı hükümdarı bir ferman yayınlayarak bu iki önemli limanı Mısıra devretti.²³⁰ Bu politikanın takipçisi İsmail Paşa oldu. Nil havzasında bulunan devletleri, Kızıldeniz ve Doğu Afrika'daki devletlerle birleştirerek bir İslam birliği hedeflemişti. Dinde dilde kültürde ve her türlü idari tarzda aynı olan bu devletler vatan ve İslam yolunda bir birlik oluşturarak Avrupalıların Afrika'ya olan akınını önleyebilirlerdi.²³¹

²²⁵ Abdülmün'im Abdülhalim, *Cumhuriyatu's-somal İklim Junub Ov somaliye*, Mektabetu şerki kahire neşriyatı, Gaalkacyo, 1960, s.398

²²⁶ Şevki Adallah el-Cemel a.g.e, s. 25

²²⁷ Muhammed Mutesim Seyid, *Duvelu'l-İslamiye Fi-Şarki İfrikiye"Harar Ve's-Somal"*, meclisu'l-ala lişuuni'l-islamiye neşriyatı, 1960, s.630

²²⁸ Celal yahya ve muhammed nasr, a.g.e, s.81

²²⁹ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.431

²³⁰ Şevki Adallah el-Cemel, a.g.e, s. 5

²³¹ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.435

2.2.1. Mısırın Berbera'ya Gelişi Ve Berbera'nın Mısıra Katılması

Berbera'nın Mussava ve Savakine göre daha özel bir durumu vardı. Doğu Afrika'da Kızıldeniz sahilindeki bu kente sömürgeciler de son derece iştahla yaklaşıyorlar bu stratejik kentin ele geçirilmesi için çabalıyorlardı bu bağlamda yerli kabile ve eşraftan gerekli yardımı da alıyorlardı. Bununla beraber Berbera'nın diğer komşu ve kıta harici ülkelerden de bir hayti ticari ortakları vardı Yemenden sürekli içi kumaş hurma, pirinç gibi mal dolu gemiler gelir mallarını satıp Berbera'dan fildişi, deve yünü, devekuşu yünü ve baharat gibi mallarla dolu olarak geri dönüyorlardı.²³² Mısır'ın Berbera'da işi yeni başlamış oldu, burada artık politik oyunlar ve entrikalarla baş etmek zorundaydı. Zira İngilizler Aden körfezi ve Kızıldeniz'deki çıkarlarını tehdit eden Somali'nin yanı başında bir Mısır idaresinden son derece rahatsızdılar.²³³

Mısır için artık buradaki yönetimini güçlendirmek kaçınılmazdı. Bunun için Mümtaz Paşa yı görevlendirdi. Mümtaz Paşa Mısır adına Süveyş kanalından Hafona kadar Doğu Afrika sahilleri ve Kızıldeniz'in resmi muhafızı hüviyetini taşıyordu. 1877'de Bulahar'a gelerek burada Mısır sancağını dikti ve kent halkına çeşitli hediyeler dağıttı. Ayrıca Berbera'ya giderek kabileler arasındaki anlaşmazlıkları çözdü. Daha sonra hükümet merkezi olan Mossava'ya döndü.²³⁴ Nuri Hamuri Gays'ın kaydettiğine göre Mısır hükümeti Osmanlı sultanının kendilerine bir fermanla Mossava ve Savakinle tüm bağlı yerleri devrettikten sonra buralarda durumunu güçlendirmek için harekete geçti. Bu bağlamda Doğu sudan ve Kızıldeniz sahil koruma müdürüne bir emir göndererek Mossava ile Berbera arasında posta istasyonlarını da ihtiva eden bir yol yapımını emretti.²³⁵

²³²Esseyid Yusuf Nesri, a.g.e, s.122

²³³Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 434

²³⁴Celal Yahya ve Muhammed Mısır, a.g.e, s. 85

²³⁵Nuri Hamuri Gays, a.g.e, s. 111

13 Aralık 1872 yılında Werner Munzinger (d.1832 -ö.1875) Bab'ülmendeb'e kadar belli yerlerde askeri noktalar oluşturma tavsiyesinde bulundu. Bu sırada buralar Osmanlı hâkimiyetindeydi. Berbera ve Bulahar'a kadar bulunan yerlerde ahali arasında barışı korumak için bu gerekiyordu. Ancak Mısır bu konuda bir girişimde bulunmadı ancak Ridvan Beyi 1873 yılında Berbera'ya göndermekle yetindi.²³⁶ Mısır hükümetinin gönderdiği Ridvan Beyi Berbera ve diğer yerleşim yerlerinde iyi karşılandı. Kabile şeyhleri de halk ileri gelenleri Mısır hükümet yetkilisine bağlılıklarını bildirdiler. Bulahar ve diğer yerleşik akil kişiler işleri yoluna koymaya gelen yetkiliye yardımcı oldular²³⁷

Munzinger Bey, Rıdvan Bey ve Hacı İman Abdülkadir Bey Berbera'ya vararak bölge halkından kısa bilgi alıp ne yapmaları konusunda istişarelerde bulundular.²³⁸ Bundan önce defalarca Berbera kabile şeyhleri ve eşrafi Mısır hükümetinden limanlarına sahip çıkmasını ve İngilizler sömürgecilerinin işgalinden kuvvet göndererek korumasını istemişlerdi.²³⁹ Mısır hükümeti Munzinger Bey'in bölgeye yaptığı seyahat ve buraların imarı üzerine yaptığı önerileri geçirerek Kuzey Doğu Afrika'daki İslam memleketlerinin imar ve inşası ve halklarının hayat seviyesinin yükseltilmesi için harekete geçti.²⁴⁰ Bölgedeki yerel idareciler Mısırlı görevli diplomatlara yardımcı oldular ve Mısır'a bağlılıklarını her seferde dile getirerek uygulanacak kalkınma politikalarını icra etmek için seferber oldular.²⁴¹ Mısır hükümeti Zeyla Berbera Aden arasında bir posta hattı kurmak için buharlı bir gemi tahsis ederek yerel idarecilerden kömür depoları inşa

²³⁶Celal Yahya, *Misru'l-İfrikkiye Vel-Kuvve'l-Udma'l-İstimari Fi'l-Karnit'tasi Aşer*, Kahire,1984,s.126

²³⁷Muhammed Mutasım sayid, a.g.e, s. 85 - 86

²³⁸Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 85 440

²³⁹Muhammed Mutasım Sayid, a.g.e, s. 88

²⁴⁰Halit Riyad, *Es-Somal El-Gaibu'l-Va'yi*, Daru'l-emni Neşriyatı, Kahire, 1994,s.156

²⁴¹Nuri Hamuri Gays, a.g.e, s.118

etmesini istedi. Ayrıca bu buharlı gemide halkın doktor ve ilaç hizmetlerini karşılayacak ekipmanlar da hazır hale getirildi.²⁴²

Berbera'da Mısırlılar emniyeti sağlayıp bütün muamelelerin rahat yapılma ortamını tesis ettiler. Berberada bazı kabileler sadece kışın yerleşik hayat yaşıyorlar diğer zamanlar göçebe durumdaydılar bunların da sürekli ikamet edecekleri yerler kuruldu. Bulahar'da da Mısır hükümeti birçok yenileştirmelere imza attı. Bu limanda deniz fenerleri ve gümrük binaları inşa ettiler.²⁴³

2.2.2. Mısırlıların Zeyla'ya Gelişi Ve Zeyla'nın Mısır'a İlhakı

Mısır'da idareyi İsmail Paşa aldıktan sonra önce güneyden Kızıldeniz'e yöneldi. Daha sonra da Somali'ye teveccüh etti. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla bölgenin önemi daha da arttı.²⁴⁴ Mısır bölgenin keşfi için Somali'ye Rauf Paşa riyasetinde bir heyet gönderdi. Heyet tuttuğu raporda: Zeyla'nın Aden körfezi karşısında batı kıyısında küçük bir kenttir. Etrafı taştan surlarla çevrili olup güney kuzey ve Doğu olmak üzere üç girişi vardır.²⁴⁵ Berbera'nın Mısır'a katılmasıyla Mısır Yönetimi kuzey doğu Afrika'daki devletleri birleştirme politikası çerçevesinde Zeyla'da Osmanlılarla görüşmelerinden sonra Mısır'a ilhak edilince buraya Hidiv İsmail, Rıdvan Paşa'yı görevlendirdi.²⁴⁶ Mısır Yönetimi Zeyla'nın stratejik önemini biliyordu bu nedenle burayı Afrika imparatorluk merkezi yaparak geliştirmeyi hedefledi. Osmanlıların Mısır adına buradan çekilmesi sağlandıktan sonra Mısır Yönetimi Zeyla'nın imarına hız verdi.²⁴⁷ 1875 de Osmanlı Devleti'nin çıkardığı fermanla Zeyla ve çevresi tamamen Mısır'a bırakılınca sadrazam

²⁴²Celal Yahya ve Muhammed Nasr, a.g.e, s.90

²⁴³Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.406

²⁴⁴Şeyh Abdurrahman Neccar, a.g.e, s.91

²⁴⁵Sayid Yusuf Nasri, a.g.e, s.118 -119

²⁴⁶Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.447 - 448

²⁴⁷Celal Yahya, a.g.e, s.94 - 95

yemen valisine²⁴⁸ de bir emir çıkararak Mısırlı yetkililere Zeyla'nın teslimini emretmiştir²⁴⁹

“Hadide sancağına bağlı olup Afrika sahillerinde ayrı bir halde bulunan Zeyla iskelesinin daha fazla faydalanılacak hale getirilmesi gerektiği için güzel bir şekilde idaresinin MısırHidivi Paşa ya bırakılması ve bunun için yıllık 15000 altın yani 3000 kesenin Maliye hazinesine ödenmesini içeren ferman gereğidir. 3000 kesenin 1291 senesinden itibaren Mısır vergisine eklenerek ödenmesi fermanla emredilmektedir. Hidiviyet tarafından tayin edilecek memura teslim edilmesi hakkında Yemen vilayeti valiliğine 7 Temmuz 1291 tarihli bir yazı gönderilmiş ve durum gerekli yerlere bildirilmiştir.”²⁵⁰

Mısırlılar Zeyla'a geldikten bir yıl sonra Vekâlet Makamına bu yönde bilgi vermişlerdir:

“Zeyla vergisinin 92 senesinden 96 senesi başına kadar beş seneliği olan 68493 adet İngilizler lirası üzerine hazineden düzenlenen 40 adet poliçe Bank dö Konstantinopol emrine olarak verildiğinden bu poliçelerin usulünce kabul edilmesi ve her sene vakti geldiğinde ödenmesi hakkındaki vekâlet emri üzere vakti gelince ödenmesi konusunda gerekli uyarılar yapılmıştır.”²⁵¹

²⁴⁸Zeyla'yı Yemen üzerinden kontrol etmeğe gayret gösteren Osmanlı buradaki durumunu da zayıflatmıştır. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaset Habeş Eyaleti*, Ankara 1996,s.23.

“Zeyla' ve sahillerinin Yemen vilayetinden idare edilmesinin gerektiği hakkında Meclis-i Vükelâdan kaleme alınan mazbata ekleri arz edilmekle irade-i seniyye ne şekilde olursa ona göre icabının yapılacağı beyan edilir”. BOA. Y_EE_HR,118/47,14 teşrin-i sani 1300

²⁴⁹Muhammed Mutasim Sayid, a.g.e, s.87

²⁵⁰BOA. Y_EE_HR, 118/42, 14 Ağustos 1291

²⁵¹BOA. Y_EE_20140424_115146, 26 Recep 1293

Mısır bu zatı muhafız yardımcılığı göreviyle yerinde bıraktı daha sonra muhafız payesi verildi.²⁵² Zeyla ayrıca köle ticaretinin merkezlerinden birisiydi bu bakımdan köle ticaretiyle mücadelede yeni bir dönem de başlamış oldu. Mısırın ticari ve ekonomik hayatta eli daha da güçlenmiştir.²⁵³ Mısır Zeyla'nın Süveyş kanalına ulaşımını sağlamak için bir deniz posta hattı teşkil etti. Bu hatta iki haftaya bir buharlı vapur posta ve kargo görevi yapıyordu. Önce Zeyla'dan çıkıp Berbera'ya ve Aden'e sonra da Berbera'dan Zeyla'ya gidiyordu. Böylece Süveyş kanalında biriken posta ve kargo eşyası Somali'ye ulaştırılıyordu.²⁵⁴

Mısırlıların Somali'yi teslim aldıktan sonra yaptıkları ilk iş Gala ve Somalili kabileler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek oldu. Daha sonra da imar çalışmalarına giriştiler Berbera'ya son derece modern bir liman inşa ettiler bu limana kömür depoları gümrük binası ve deniz fenerleri yaptılar. Beş yıl zarfında Berbera geniş ve düzgün yollara ve büyük bir camiyle hoş evlere kavuştu.²⁵⁵

2.2.3. Mısırlıların Harar'a Gelişi ve Hararın Mısır'a İlhakı

Mısır Berbera ve Zeyla'yı ilhak ettikten sonra sıra Harar'a gelmişti ve burayı da Mısır ilhak etmek istedi. Harar Somali'nin islami ilimler merkeziydi. Mısır değerini anladığı Harar'a gerekli önemi verdi ve Somali'nin parlayan yıldızı haline getirdi. Harar bütün ticaret yollarının kesiştiği bir yerde olmakla köle ticaretinde de önemli bir noktadaydı. Mısır köle ticaret noktalarından olan Berbera Zeyla Harar ve Bulahar gibi yerlerde bu ticaretin kesilmesi için uğraştı. Harar'a Avrupalı sömürgecilerin el atmaması için çaba harcadı.²⁵⁶

²⁵² Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.399

²⁵³ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.449

²⁵⁴ Celal Yahya ve Muhammed Nasr, a.g.e, s.101

²⁵⁵ Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s. 405-406

²⁵⁶ Muhammed Mutasim Sayid, a.g.e, s.90

Mısır kuzey sahilleri ile Berbera ve Zeyla'ya sahip olunca İsmail Paşa komutanlarına talimat vererek Harar'ın fethini istedi. Harar bu sırada Muhammed b. Abdüşşekür adlı bir valinin idaresi altındaydı. Abdüşşekür Hararlılara zulümle muamele ediyor, halka, hurma, pirinç, tirit gibi bazı helal gıdaları haram ediyordu. Ayrıca vakıf arazilerinde üretilen pamuk, fildişi ve benzeri ticaret mallarında karaborsa suçu işliyordu.²⁵⁷ Mısır Bab'ül-mendep boğazına kadar ve Jubba nehrinin döküldüğü yere kadar Kızıldeniz sahillerindeki konumunu güçlendirme yoluna gitti. Bu bağlamda Cemal Paşa bir Mısır askeri filosuyla 1870 yılında Berbera ve Bulahara hareket etti. Mümtaz Paşa ise Mısır tarafından Afrika hükümdarı olarak tayin edildi. Munzinger Bey Berbera ve Asab dönüşü bir rapor hazırladı. Raporunda köle ticaretinin başarısızlığa uğratılabilmesi için Harar yoluna hâkim olmak gerektiğini yetkililere bildirdi.²⁵⁸

9 Ekim 1875 yılında Mısır Harar tam donanımlı kalabalık bir askeri heyeti yola çıkarmıştı bu heyet Gala'dan geçerken bazı kabilelerin saldırısına uğradı çatışmalar iki saat 45 dakika sürdü. Gala kabilesi çeteleri askeri heyetten Mısırın Doğu Afrika'daki Müslüman devletlerle alakalı planlarını ele geçirdiler.²⁵⁹ Mısır'ın Harar valisi Rauf Paşa bir talimat yayımlayarak Gala kabilelerine ait gençlerin de askere alınmasını istedi. Rauf Paşa gönderdiği genelgelerde Somalili halkla içli dışlı olunmasını ve her türlü ticari faaliyetlerin ve pazarların yaygınlaştırılmasını da talep etti. Rauf Paşa bu genelgelerinde yerli halkla Mısırlıların evlilik bağı da kurarak kardeşliğin derinleştirilmesini vurguladı.²⁶⁰ Rauf Paşa'nın raporuna göre Mısır bölgeye büyük yatırımlar yapacak yüksek tepelere askeri karakollarını inşa edecektir. Askeri birliklere yerel gençlerin de alınması sağlandı, işlerde halk istihdam edildi.²⁶¹ Öte yandan MısırHarar'daki halkın ekonomik seviyesini yükseltmek için kolları sıvadı. Pamuk ekimini hızlandırarak

²⁵⁷ Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.399

²⁵⁸ Muhammed Mutasim Sayid, a.g.e, s.74

²⁵⁹ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.457

²⁶⁰ Hamdi Sayid Salim: aynı kaynak S 448 / 461

²⁶¹ Celal Yahya ve Muhammed Nasr, a.g.e, s.113

mensucatu artırdı. Tarım alanlarını azami şekilde kullanıma açtılar. Yollar köprüler ve üretim çeşitliliğiyle Harar'ın imarına büyük katkı sağlandı.²⁶² İşte Mısır İngilizlerin ellerine düşene kadar durum böyleydi Artık Afrika'daki Mısır'ın yıldızı sönmeye başlayacaktır.

3.3. Somali'de Mısır Hâkimiyetinin Sonu ve Osmanlıların Dönüşü

Mısır gemileri Kismayo'ya ulaşınca İngilizler ve Zengibar entrika ve desiseleri hat safhaya ulaştı. Hidiv İsmail Paşa'nın idaresindeki Mısır İdaresi İngilizler başta olmak üzere sömürgecilerin huzurunu kaçıyordu. Bu bakımdan Mısırlılar bir bakıma Osmanlıları yeniden bölgeye çağırılmış oldular.²⁶³

Eylül 1877 yılında Mısır ile İngiltere arasındaki anlaşmada İngiltere Mısırın Hafuna kadar hâkimiyetini ve Osmanlıların varlığını kabul etmişti. Ancak İngilizler Osmanlıların dönüşünden son derece rahatsızdı ve onların etkinliğinin azaltılması konusunda şartlar ileri sürüyordu. Buna rağmen İngiltere Sefareti Osmanlı Devleti'ne bir mektup göndererek bu anlaşmayı bildirip onayını istemiştir.

“Devletimle Mısır Hidivliği arasında 7 Eylül 1877’de imzalanan anlaşmaya göre Resül-hafun’a kadar Somali sahilinde bulunan “Bolmar” ve “Berre” limanlarını profrank edeceğini Beyan etmiş ve bu sahillerde İngiltere tüccar ve gemilerine ve tayin olunacak konsoloslara ve esir ticaretini men edeceğine dair bazı taahhütlerde bulunmuş ve bundan başka bu yerleri hiçbir yabancı devlete hiçbir şekilde terk etmeyeceğini vadetmişti. Bu hususun, padişah hazretlerinin İngiltere kraliçesine yazacağı bir Beyannameyi müteakip yürürlüğe gireceği anlaşmanın beşinci maddesinde yazılıdır. Anlaşmanın imzalandığı zamanda Padişah hazretlerinin mühim işlerle meşgul olmasından dolayı anlaşma bab-ı aliye sunulmamış idiyse de şimdi durumun hafiflemesinden dolayı bahsettiğim Beyannamenin kraliçeye gönderilmesini istemek

²⁶² Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.407-408

²⁶³ Ahmet Şalebi, a.g.e, s.337

*görevimdir. “Aden” merkezi için yardım gönderilmesi emrine bağlı olarak karşı sahilde limanların kabileleri gözetim altında tutmaya ve İngiltere ticaretinin işlemlerini sınırlandırmamasını istemek dost bir devletin isteğidir. Adı geçen sahilde hala esir ticaretinin devam etmesi üzerine imzalanan anlaşmanın şimdi icabının yapılmasını Bab-ı Ali’den istemekteyiz.”*²⁶⁴ Mısır İngiltere ile bir antlaşma yapmış olsa da bu antlaşma Osmanlı Devleti tarafından tanınmadı²⁶⁵

Afrika kıtasının Ba’bül Mendep dışında bulunan Zeyla’ sınırından Re’sül-hafun’a kadar olan Somali sahillerine bitişik olan yerlerden hiçbirinin hiçbir devlete bırakılmayacağı ve İngiltere ticaretinin esasları hakkında MısırHidivliğiyle İngiltere arasında 7 Eylül 1877 tarihinde imzalanan anlaşmanın Devlet-i Aliyye’den bir Beyanname ile tasdik edilmesi İngiltere sefaret tarafından Hariciye vekâletine 27 Teşrin-i Evvel 1278 tarihli verilen yazıda talep olunmuş ve konu görüşülmüş ve Bahsedilen sahillerin hiçbir ecnebi devlete bırakılmamasının Devlet-i Aliyye’nin menfaatine uygun olduğu anlaşılmıştır. Zenci esir ticareti konusu iki devletin arasında bilahere görülecektir. Ancak o bölge hiçbir zaman Mısır idaresine bırakılmadığı için öncelikle buranın Mısır’a bırakılması İngiltere’nin bahsedilen iyi niyetinin bir göstergesi olarak Devlet-i Aliyye tarafından takip edileceğinin cevaben sefarete bildirilmesi ve oraya asker gönderilmesi ve fenerler yapılması işinin Mısır tarafından icra edileceğinin Mısır’a yazılması ve bunun da sefarete bildirilmesi istemiştir.²⁶⁶

361 sayılı elçilik yazısı alındı. Berbera Limanına dair 3 Teşrin-i Evvel 1284 tarihli cevabi yazısı mütalaa edildi. Bu yazıda İngiltere devletinin Padişahımızın hükümranlığına halis niyetle bakmadığı anlaşılmaktadır. Hükümet-i seniyyenin hukuku 1877 senesinde İngiltere ile Hidiviyet arasında imzalanan anlaşmaya dayanmamaktadır. Bahsedilen anlaşma bab-ı Aliyye tasdik olunmamıştır. Berbera’nın dâhil olduğu Somali

²⁶⁴Y_EE_HR,118/41, 25 Receb 1292

²⁶⁵Mohamed Tandoğan, a.g.e, s.147.

²⁶⁶Y_EE_HR,118/32, 7 Ağustos 1296

arazisi eskiden beri Devlet-i aliyye'nin müstemlekesi olarak bilinir. Şimdiye kadar hiçkimse Somali üzerinde hak iddia etmemiştir. Bu konu öteden beri İngiltere devletince de bilinmektedir. İngiltere'nin Somali üzerindeki hakkımızın zaman aşımı ile ortadan kalkmayacağını bilmesini ister ve saygı göstereceğine inanıyoruz.²⁶⁷ diyerek net görüş belirtilmiştir.

1879'da İngiltere'nin Aden sözcüsü: Doğu Afrika'da ve Aden körfezine yakın yerlerde hiçbir yabancı askeri varlık istemediklerini söylüyordu. Aslında İngiltere Mısır'ı da bölgeden tamamen çıkarmak amacını güdüyordu. Bu sırada Mısır maliyesi büyük sıkıntı yaşıyordu. Zira Hidiv İsmail israfçı ve savurgan bir mali politika izlemiş ve Fransa ve İngiltere'ye aşırı derecede borçlanmıştı. Borçları kapatamaması üzerine İsmail görevden alındı ve oğlu Tevfik Mısır idaresine getirildi. Bu arada Mısırda Arabîler sudanda mehdiler halk ayaklanması başlatarak ortalığı karıştırdılar ve İngilizler ve Fransızlar Mısır maliyesine gözlemci ataması yaptılar.²⁶⁸

Devamında İngilizler ve Fransızlar Mısırın içişlerine karışmaya başladılar daha da ötesi İngilizler Mısır'a güya soydaşlarının haklarını korumak için müdahale ettiler. Ardından da Mısırın maliyesinin daha da kötüye gitmemesi için Somali'deki askeri varlığına son vermesini istediler. İngilizler Mısır'a 1882'de bağlılığını bildirip karışmaya başladılar. İngilizler Mısır'a koruyuculuk sıfatıyla karışmaya başladıktan sonra Somali'ye yönelerek buradan Mısır'ın varlığını çıkarmaya başladılar. İngiltere'nin Aden konsolosu Major Hunter ise Gala ve Somali kabileleri arasında fitne sokmaya başladı ve Harar ve Zeyla başta olmak üzere Kızıldeniz sahilinde Aden körfezine yakın tüm Mısır varlıklarının kendilerine karşı bir tehlike sayıldığını iddia etti.²⁶⁹

²⁶⁷Y_EE_HR,118/45_001_001, 3 Teşrin-i Evvel 1284

²⁶⁸Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.68

²⁶⁹Huriye Tevfik Mucahid, *Muşkilatu'l-Hudud Beyna's-Somal Ve Etobiya Beynel'amni'l-Kovmi Vetavazuni'l-Kuva*, mektabutu'n-nahza neşriyatı, Kahire, 1981, s. 102

18 Haziran 1882'de İngiltere, Major Hunter'in gönderdiği talimatta şunları emreliyordu: "Mısırın Somali'den çekilmesini hızlandırın, yerel halkları ve birlikleri. Mısır'a karşı kışkırtın, kabile şeyhleriyle görüşün onları hediyelere boğarak tarafınıza çekerek arazilerini İngiltere lehine boşaltmalarını sağlayın".²⁷⁰

1884 İngiltere deniz filosunu Berbera ve Zeyla'ya gönderdi. Kararlaştırırken İstanbul hükümetine sormamalarını istedi. Buraların boşaltılarak kendilerine teslim edilmesini 1877 anlaşmasının gereği olarak gördü. Böylece İngiltere, bu toprakları esas malikinin Mısır ve Osmanlılar olduğunu kabul ediyordu. Daha sonra 1884 yılında İngiltere, 1877'deki kararın aksini iddia etmeye başladı. Bu da Mısırlıların varlığını kabul edip, Osmanlıları reddetmeye dayanıyordu. Mısırlıların elindeki arazilerin Bab'ülmendep boğazından Hafun'a kadar bir yer olduğunu belirtiyorlardı.²⁷¹ İngiltere İstanbul'a bir çağrı yaparak Mısır'ın boşalttığı yerlere sahip çıkmasını istediler ancak bu esnada köle ticaretine izin vermemelerini ve 1877 de varılan anlaşmalardaki gümrüklere bağlı kalmalarını, kendilerinden başka hiçbir yabancı devlete toprak vermemelerini kaydettiler. Ancak Osmanlı bu bağımsızlığına gölge düşürecek direktifler içeren çağrıyı reddetti.²⁷²

12 Ekim 1884'de İngiltere Mısır'a bir talimat vererek acilen Somali sahillerini boşaltmasını ve tüm askerlerini çekmesini istedi.²⁷³ İngiltere Harar'ın boşaltılması için Mısır'ı zorladı ve Mayıs 1885'de Emir Abdüşşekür'e teslimini istedi. Harar'ın boşaltılmasından sonra bütün Mısırlılar Zeyla'ya yöneldiler. Buradan da gemilerle Mısır'a taşındılar.²⁷⁴ Böylece on yıldır dalgalanan Mısır bayrağı Somali'de gönderden inmiş oldu. Hidiv İsmail bu entrika ve İngilizler oyunlarından sonra istenen yerleri

²⁷⁰Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 200-201

²⁷¹Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.479

²⁷²Nuri Hamuri Gaysi, a.g.e, s.129

²⁷³Şevki Adallah el-cemei, a.g.e, s. 129

²⁷⁴Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s.205

boşalttı.²⁷⁵ İngiltere, Somali sahilini ikiye bölmüştü. Birinci bölüm Bab'ülmendep boğazından Zeyla'ya kadar olan kısımdı. Burada Osmanlıların da iddiası vardı. 2. kısım ise Zeyla'dan Hafun'a kadar olan bölgeydi. İngiltere bu bölgelerde düzenin ve İngilizler menfaatlerinin korunması için gerekenleri yapacağını açıkladı. Özellikle Berbera bölgesinin büyük gıda stokları için korunması gerektiğini vurguladı.²⁷⁶ Bölgedeki sömürgecilerden İngiltere ile Fransa arasındaki çatışmalarda ibre İngiltere'yi gösterince Fransa kendisine başka kaynaklar ve alanlar aramaya başladı.²⁷⁷ Ardından İngiltere Lahaj sultanı Muhsin b. Fazl el-Abdali ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre İngiltere sultan ve yakınlarına yılda 6500 riyal verecek ve tüm yetkileri devralacaktı.²⁷⁸

Akabinde İngiltere Fransa ve İtalya genelde Mısır'dan boşaltılan Somali ve Nil ülkelerinde özelde ise Doğu Afrika Kızıldeniz sahillerinde büyük bir sömürgecilik faaliyetine giriştiler. Doğu Afrika müstemlekeçilerin at koşturduğu ortak bir alan haline geldi. İngiltere özellikle Aden karşısındaki Somali'ye çoktan konmuştu. Somali bu sırada Osmanlı imparatorluğuna bağlıydı.²⁷⁹ İngilizlerin yaptıklarına karşı çıkan Osmanlı İngilizlerle görüşme yaptılar, buna göre: "Zeyla'nın Devlet-i Aliyye idaresine alınması için İngiltere ile görüşmeler yapılmış, Lord Salisyori tarafından verilen cevapta İngiltere'nin Zeyla'da geçici olarak bulunduğu Mısır meselesi halledilmediği için bu durumda olduğunu ifade ettiği anlaşılmıştır.

Bir borçlanma için Zeyla vergisinin on beş seneliğinin Osmanlı Bankasına verilmesi hakkındaki kampanyaların kabulü hakkındaki yazıya Mısır idaresinin verdiği cevapta Zeyla'nın şu anda Mısır İdaresinde olmadığı için vergisinin ödenemeyeceği Beyan edilmiştir. Bu sebeple kampanyaların tasdikinin mümkün olamayacağı

²⁷⁵ Abdülmün'im Abdülhalim, a.g.e, s.240

²⁷⁶ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.69-70

²⁷⁷ Halit Riyad, a.g.e, s.50-51

²⁷⁸ Ahmet Şelebi, a.g.e, s.242

²⁷⁹ Rafet Şeyh, *Tarihu'l-Arabi'l-Muasir*, Eynu'd-darasat ve'l-buhusati'l-islamiye ve'l-ictimaiye neşriyatı, 1969,s.59-61

bildirilmiştir. Mısır meselesi halledilmeden Zeyla'nın Devlet-i Aliyye'ye alınmayacağı, bunun için de İngiltere ile görüşmeler yapılması uygun görülerek 12 Cemaziyelahir 1307 tarihli mazbata arz edildi. Londra sefaretine bir tebliğat yapıldıysa da henüz istenilen neticeye ulaşılamadı. Zeyla vergisinin bu şekilde kalmasının ve buna ses çıkarılmamasının ileride Zeyla üzerindeki Devlet-i Aliyye haklarına zarar verebileceği anlaşılmaktadır. Zeyla'nın İngiltere'nin geçici idaresinde kaldığı zamana ait vergisinin İngiltere devletinden istenmesi gerektiği Londra sefreti vasıtasıyla İngiltere devletinden istenilmesi gerektiğini Beyan eden evrak ekleriyle birlikte sunulmuştur²⁸⁰.

İngilizler de önce Berbera'ya çıkarma yaptılar, sonra Somalili tüccarlar ve kabilelerle işbirliği yollarına gittiler. Berbera'da ise halen Osmanlı bayrağı dalgalanıyordu. İngilizler yerel kişileri paraya ve maddiyata boğarak: biz artık Aden merkezli sizin yanındayız Osmanlı sancağını nasıl asarsınız dediler. Bu sırada Berbera'da bayrak konusunda büyük kavgalar yaşandı: bir kısmı İngilizler bayrağını göndere çekerken bir kısmı Osmanlı bayrağının inmemesi için çalışıyordu. Bu arada halk birbirine girmek üzereydi. İngilizler içten içe fesada devam ediyordu. Sonuçta 1875 yılına kadar Osmanlı bayrağının inmemesi kabul edildi.²⁸¹

İngilizler Hint Okyanusu Aden ve aradaki güzergâhlarda bulunan ticari faaliyetlerinin sekteye uğramaması için çok şiddetli tedbirler aldı. Buna rağmen Somalililerden bazı İngilizler gemilerine saldırılar vuku buldu. Bunun üzerine İngilizler Somalili kabile reisleriyle tekrar görüşmeler yaparak güvenliği sağlama yollarını aradılar. Fatma Zehra'nın kaydettiğine göre M. I. Lewis modern Somali History adlı eserinde şöyle yazıyor: 1875 yılında bazı Somalililerin İngiltere bandıralı gemilere saldırıları üzerine 1877 de Somalili kabilelerle Marin An adlı gemiye yapılan saldırı üzerine Doğu Afrika ticaret şirketiyle Somali kabileleri arasında bir anlaşma imzalandı. İngiltere'ye göre Aden'e hâkim olması ve deniz yoluyla ticaretinin buradan geçmesi

²⁸⁰Y_EE_HR, 118/69, 12 Cemaziyelahir 1308

²⁸¹ Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.e, s. 181

nedeniyle karşılarındaki Somali'ye tam manasıyla egemen olmak istiyorlardı. Zira İngiltere'nin Aden aracılığıyla tüm levazım malzemeleri ve lojistik ekipmanlarının başka geçiş yolu yoktu.²⁸²

1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla boğazın güneydeki koruyucusu Somali, kısalan ticari yollar vasıtasıyla önemi artan ilk sıradaki ülkeydi. Somali ister Asya'da ister Afrika'da olsun bütün yapılacak savaşlarda hatta Akdeniz'de bile stratejisi tavan yapmıştı. Yani Somali bütün sömürgeciler için son derece önem taşıyordu.²⁸³ 1883 yılında İngiltere Aden için tüm Afrika sahillerini tamamen Mısırlılardan temizlemeyi hedefliyordu. Bu kondaki ilk fikir İngilizlerin Bombay murahhası Major Hunter tarafından gelmiş; Afrika sahillerinin İngilizler güvenliği için yabancı unsurlardan temizlenmesini öngörmüştür. Major Hunter Şava kralı ikinci Menilik Gala kabileleriyle beraber Hararı istilaya hazırlandıklarını iddia etti ve yakında Harardan Mısırlı korumacıların tamamen temizleneceğini raporladı.²⁸⁴ Zira bu limanlar Aden için lojistik bakımından, Hint ticaret yolları için de her bakımdan son derece önemliydi. Kısacası Mısırın sultanı Afrika'da istenmiyor en kısa zamanda sudan Somali ve tüm Doğu Afrika sahillerini boşaltmasının elzem olduğu düşünülüyordu.²⁸⁵

Sonunda İngiltere Mısır'da Arabî, Sudanda ise Mehdi ayaklanmalarıyla MısırHidivliğinin bölgedeki tüm varlığına son verdi. İngiltere Mısırı tamamen işgal etti ve 1882 de maliyesine el koydu. Mısır'ın bölgeden uzaklaştırılmasıyla Somali, Uganda, Sudan ve Eritre'de büyük bir istila hareketine girişildi. İngiltere hükümeti Major Hunter'e gönderdiği telgrafla Bulahar ve Berbera başta olmak üzere bölgeye

²⁸²Fatma Zehra, a.g.e,s .55-56

²⁸³Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 67

²⁸⁴Celal Yahya, a.g.e, s. 243

²⁸⁵Celal Yahya, a.g.e, s. 27

kendilerinden başka hiçbir yabancı hegemonyanın sokulmamasını ve kabile ve yerli güçlerle anlaşmalar yaparak işi sağlama alması talimatını verdi.²⁸⁶

Major Hunter Aden körfezine İngilizler ve Hint bandıralı savaş gemileriyle konuşlandıktan sonra stratejik açıdan önemli yerlerin işgal planlarını geliştirdi. Önce Doğu Afrika sahillerindeki yerel idarelerle anlaşmalar yaptı bu kabile şeyhleri ve ayanı ballı vaatlere bahşilere boğdu. Ardından da Mısır'ın buraları terkinden sonra uygulanacak şart ve planları verdi. 1884 de yapılan anlaşmalarda bölgeye İngilizlerden başka kimsenin alınmaması bir cemaat ve emirlik için toprak verilmemesi şart koşuldu. Lord Cranfiel'den İstanbul'da bulunan Lord Dafiren bir telgraf çekerek İstanbul hükümetini artık buraları koruyamayacağını ve asker gönderemeyeceğini ima eden sözler söyledi. Bunun üzerine Osmanlılar bunları kesinlikle reddederek Sevakin Berbera va Balahara her an asker çıkarmaya güçlerinin olduğunu bildiren bir nota verdiler.²⁸⁷ Ama Osmanlı'nın Zeyla'yı tekrar eski hale getirmesi için aşağıdaki Hususi Tezkire istenmekteydi:

Sadrazamlığa Gönderilen Hususi Tezkiresi

Zeyla'nın doğrudan Hükümet idaresine alınması için gereken tedbirler hakkında padişahımızın fermanı gereği Meclis-i Vükelada görüşülen hususlar ekte sunuldu.

➤ *Askerî teftiş komisyonunun sunduğu mazbata Zeyla'ya gönderilmesi istenen bir bölük asker yeterli değildir. Cephane, erzak ve gerekli eşyalarıyla beraber tüfekli en az bir tabu asker, donanmadan da asayişin sağlanması için iki veya üç gemi ile deniz kuvveti tayin edilmesi.*

➤ *İleride ferik rütbesine kadar kumandan gönderilmek üzere şimdiden hem taburun hem gemilerin kumandasına hiç olmazsa miralay rütbesinde iffetli ve seçkin bir zatın tayin edilmesi*

²⁸⁶ Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 200

²⁸⁷ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 69-70

- *Kaymakam tayin edilmemesi, mülkî idarenin mutasarrıflık unvanıyla ilave memurluk edilmesi*
- *Naibi-i şer' tayin edilmesi.*
- *Oranın sıcak memleket olması dolayısıyla askerlere yeterince fanila, tabura doktor, eczacı tayin edilmesi*
- *Duvarcı, kireççi, badanacı gibi görevlilerin tayini.*
- *Her askere ikişer kat elbise, Beyaz kefiye, baş ve kulaklarını koruyacak başlık ve yağmurluk verilmesi.*
- *Askerlere modern barakalar inşa edilmesi ve bunların gemilerle nakledilmesi.*
- *Deniz suyunu tahlil edecek makineler gönderilmesi²⁸⁸.*

Bu İngiliz oyunlarından ve sıkıştırmalarından sonra Mısır çekildiği yerleri asıl sahipleri olan yerli hâkimlerine terk ederek hazin sona geldi. Ne yazık ki Mısır ordusunda bulunan bazı Hıristiyan askerler gizlice Habeşistan'a haber uçurarak Mısır'ın başta Harar olmak üzere çekildiği yerlere başkaları yerleşmeden işgal etmelerini istiyorlardı. Ancak Mısır Harar'da idareyi ilk teslim aldıkları Abdüşşekur'a teslim ettiler. Abdüşşekür Harar'ı devralınca İngilizler ona bir mektup göndererek Mısır bayrağı yerine İngiltere bayrağını göndere çekmesini istediler. Bunu Abdüşşekür'ün reddettiği için İngilizler Habeşistan'ı Harar'a yürüyüş ve işgal için kışkırtmaya başladılar.²⁸⁹ 1884 yılında Hidiv Tevfik Paşa Hararın boşaltılması konusunda kararlar çıkardı. Sömürgecilerin aşırı sıkıştırmaları üzerine 1884 yılı içerisinde Tocorra, Zeyla ve Berbera'yı boşalttılar. Ancak Hararlılar bu emri uygulamadı ve mukavemete geçtiler. Ne var ki 1885'de emre karşı gelen her askerin vazifeden alınma tehdidi Hararlıları da teslime zorladı.²⁹⁰ 1886 yılında Habeşistan bir İslami emirlik olan Harar'a karşı büyük

²⁸⁸Y_EE_HR,118/62, 16 Eylül 1303, Resmi Sadaret Tezkiresi Sureti

²⁸⁹Seyid Ahmed, a.g.e, s. 35-36

²⁹⁰Abdümün'im Abdülhalim, a.g.e, s. 415-416

bir orduyla harekete geçti, Hararlılar hazırlıksızlardı ve mukavemet gösteremediler.²⁹¹ Doğu Afrika ve Somali'yi İngilizler Aden'in adeta karşı bekçisi ve savunma alanı gibi kullanmaya başladılar.²⁹² 1885 yılına gelindiğinde İngiltere'nin Hindistan bakanı Lord Camberli ve İngiltere dış işleri bakanı Lord Cranfel Somali merkezli Doğu Afrika sahillerinin Zeyla'ya kadar kendilerinin denetiminde olduğunu ilan etti.²⁹³ Osmanlılar ise bölgeyi tekrar alabilmek için İngilizlerle müzakere edileceğini söyleyerek başka bir yol bulma imkânı sağlayamadı.

3.4. Avrupa Sömürgeciliğinin Başlaması ve Osmanlıların Etkisinin Devre Dışı Bırakılması

1869 da Süveyş kanalının açılmasıyla boğazın güneydeki koruyucusu gibi Somali kısalan ticari yollar vasıtasıyla önemi artan ilk sıradaki ülkeydi. Somali ister Asyada ister Afrika'da olsun bütün yapılacak savaşlarda hatta Akdenizde bile stratejisi artmıştır. Yani Somali bütün sömürgeciler için son derece önem taşıyordu.²⁹⁴ Mısır'ın devrilmesinden sonra avrupalılar Somaliji bölüşmek için şu şekilde bir yol izlediler:

İngilizler: İngilizler kendilerini Mısır'ın varisi yerine koyarak özellikle kuzey Somali'yi tamamen işgal ettiler. Zira burası hem Aden'e bir bekçilik hem de Hindistan'daki çıkarlarının korunması bakımından bir kontrol noktası durumundaydı. 1882 yılında başlamıştı her şey. Lord Cranfel Lord Aylfeline gönderdiği telgrafta: "İngiltere kraliçesi'nin isteği: Mısırın tüm topraklarını boşaltarak İngiltere'ya teslim etmesidir. Bu tarihten sonra İngilizlerin baskıları sonucu Mısır Somali'den tamamen çekildi".²⁹⁵ Avrupa devletlerinin giriştiği sömürge yarışı konusunda ayyuka çıkan anlaşmazlıkları gidermek amacıyla 15 Kasım 1884 - 26 Şubat 1885 tarihleri arasında

²⁹¹Seyid Ahmed Yahya, a.g.e, s. 36

²⁹²Ömer Hassan Etticani, *Vuhdetu 's-Somali Hedef Vemesir*, Hartum, 1966, s.10

²⁹³Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 74

²⁹⁴Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 237

²⁹⁵Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. 69

Berlin’de bir konferans toplanmıştı.²⁹⁶Bu konferansının 34. maddesinde “hiçbir ülke diğer bir ülkenin emlakini işgal edemez” yazmasına rağmen üye devletlere bu tebliğini kabul ettirerek 1888’de Somalîyi: Fransa Somalîsi ve İngiltere Somalîsi olarak ikiye böldüler. 1889 tarihinde İtalya’nın da asker çıkarmasıyla Somali’de üç sömürgeci ortaya çıktı ve bir de “İtalyan Somalîsi” ortaya çıktı.Bu üç bölgeye “Habeşistan Somalîsi” de eklenince dört Somali arasında sınır çizgileri çekildi.²⁹⁷

İtalya: Mısırın Afrika’da çöküşü ve İngiltere istilasından sonra İtalyanların: biz Asab’ı yerli bir hâkimden satın almıştık demeleri üzerine İngilizlerle beraber bölgeye sahip oldular. İngilizler Fransa’nın burada bir hak talep etmesinden hiç hoşlarına gitmezdi, onlar için İtalyan ortaklığı daha uygun oldu. 1888’de Zengibara gelerek İtalyan mandasına talip olan Hobyâ sultanı Sultan Ali Yusuf’un davranışı İtalyanları daha da cesaretlendirdi. 1891’de İtalyanların bazı limanları kiralamasına İngilizler ses çıkarmadı. Bu arada Mogadişu da İtalyanların eline geçmişti bu İkinci Dünya savaşına kadar sürdü.²⁹⁸

Fransa: Fransa da kendince Doğu Afrika sahillerine hassaten Somali’ye büyük değer veriyordu. Bu önem Portekizlilerin keşfettiği ve gittikçe değeri artan Hint yolu güzergâhı olmasından kaynaklanıyordu. Kızıldeniz Aden Hint yolları konusunda öteden beri Fransa ile İngiltere arasında bir nüfuz kavgası sürüp geliyordu.²⁹⁹ Fransa ile İngiltere arasındaki bu kavga ve çatışmalar, İngilizlerin Fransız gemilerine Adende kömür tedariki yapmamaları üzerine başlamıştı. Özellikle Fransa’nın 1885’de Cezayir’de kurduğu sömürgeler bakanlığından sonra kaptan Lihen’inBerbera, Zeyla ve Tacora’ya yaptığı ziyaretlerde Zeyla emiri Şeyh İbrahim Ebubekir ile görüşme yaparak

²⁹⁶Halil İbrahim Alagöz, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasi’nin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 20.

²⁹⁷Hasan Mekki, a.g.e, s. 31

²⁹⁸Ahmet Şelebi, a.g.e, s. 661

²⁹⁹Nuri hamuri, a.g.e, s. 136

Fransız himayesine karşılık Tacora'dan büyük bir toprak vaat etmişti. 1859'de Rasal liderliğindeki Fransız heyeti Danakil kabileleriyle gizli anlaşmalar yaptı.³⁰⁰ Fransa bu gün Cibuti olarak bilinen Oboha yerleşerek Afer ve İsa kabileleriyle anlaşmalar yaptı ve Oboh, Madagaskar ve Çine ulaşım için hatta kömür stoklama yeri olması bakımından bir merkez haline getirdi. 1884 de ise Tacora sultanıyla Fransız mandalığı konusunda anlaşma yapılmıştı. 1888 de ise bölgede Fransız İngilizler çatışmasızlık anlaşması yaptılar. Afer ve İsa kabilesi hakkındaki son Fransız İngilizler anlaşmasından sonra Cibuti Fransızlara Aden sahilleri ise İngilizlere kalmıştı. Fransızlar Cibuti'yi dış dünyadan demir duvarlar örerek ayırdılar özellikle İslam dünyasından kopardılar.³⁰¹

Habeşistan: 1885'de Mısır Somali'den çıkarıldıktan ve Harar Abdüşşekür'e teslim edildikten sonra İngiltere hemen harekete geçerek Abdüşşekür'den İngilizler bayrağının her yerde dalgalanmasını istedi. Abdüşşekür reddince İngilizler Habeşlileri buraya yürüyüşe ve saldırıya davet etti.³⁰² 1887 de kral Minilik bu fırsatı değerlendirdi ve işgale girişti. Aralarında kanlı çatışmalar yaşandı ancak Harar'ı zapt edemedi ve Somalililerle anlaşmak zorunda kaldı. Ancak Harar'da büyük vahşetlere imza attı, Camileri hatta Harar ulu camini kiliseye çevirdi okulları medreseleri kapattı, İslami ilimleri ve uygulamaları yasakladı. Kuran-i Kerimleri yaktırdı.³⁰³

Harar'ın düşmesi bölgede İslamın düşmesi ile eş anlamlı hale geldi. 19. yüzyılın sonuna kadar burada Habeşistan hâkimiyeti dönemi başladı. Bu hâkimiyet Doğu Somali (Ogadenya) Gala ve Aruusa'yi kapsıyordu. 1936'da ise İtalyanlar Habeşistan egemenliğindeki bu yerleri işgal etti. Böylece Hint Okyanusundan Afrika içlerine kadar Doğu Somali İtalyanlara geçmiş oldu.³⁰⁴

³⁰⁰Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s. S 45

³⁰¹Hasan Mekki, a.g.e, s. 400

³⁰²Ahmet Şelebi, a.g.e, s. 400

³⁰³Jama Ömer İsa, a.g.e, s. 199

³⁰⁴Ahmet Şelebi, a.g.e, s. 664

Mısır'ın terk etmesinden sonra Somali'nin durumu böyle oldu. Somali parça parça ayrıştırılıp sömürgeciler tarafından taksim edildi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOMALİ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ SONRASI ve YENİ SÖMÜRGEÇİLİĞİN BAŞLAMASI

4.1. Sömürgecilik;

Sömürge kelimesi Latince koloni kelimesinin manasıyla aynı moda yuştuğu görülmektedir. Buna göre 15. yüzyıldan başlayarak Avrupalıların politik, sosyal ve kültürel alanda Avrupa dışında egemenlik kurdukları yerlerde yeni yerleşim alanları oluşturmaları manasına gelir. Avrupalılar bu tarihten sonra Avrupa kıtası dışındaki kıtalarda hâkimiyet alanları kurmak için yarışmaya girdiler. Yerli halkları ucuzca zor işlerinde çalıştırmaya yeni memleketlerinin yer altı madenlerini ve üstündeki değerli malları işletmeye ve Avrupa'ya taşımaya başladılar. Bu hal resmen kuvvetli olanın zayıf olanı ezerek hâkim olması ardından da tüm kaynaklarını yağmalaması demek oluyordu. Görünüşte yardım ve medeniyet getirmek bahaneleri taşıyan bu durum yıkım ve yerel kültürleri mahvetmek ve Avrupalıları zengin etmekten başka bir şeye yaramamıştı.³⁰⁵

Nereden bakılırsa bakılsın kolonileştirmek sömürgeci ülkenin sömürülen ülkenin her şeyini emmesidir bu da sosyal ve kültürel olarak kuvvetlinin zayıf üzerinde egemenliği sömürüsü demektir. Teoriler pratikler ve görüşler ne ifade ederse etsin bunun tam karşılığı işgal edilip toprakların tahrip edilmesidir.³⁰⁶ Avrupalıların müstemlekeçiliği 15. yüzyılda başlasa da 19.yüzyıla kadar bu durum sadece sahillerde ve sahile yakın bazı bölgelerde geçerliydi. Ancak 19.yüzyılda hatta bu yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı kolonileştirme hareketleri Afrika'nın ortalarına kadar ilerledi ve buralarda yerlilerle büyük çatışmalara girerek sağlam hareket noktaları oluşturdular.³⁰⁷ Sömürgecilik mirasının zihin dünyasını nasıl şekillendirdiğinin en temel göstergesi

³⁰⁵Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.56

³⁰⁶Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.61

³⁰⁷Hilmi Mahrus İsmail, *Tarihu İfrikiye'l-Hadis Ve'l-Muasir*, Muasesatu's-şebabi'l-camiye, İskenderiye, 2004, s. 29

Ülkelerin dış siyasetlerindeki eğilimleri ve olayları okuyuş tarzıdır. Bu durum, sömürgecilerin yaklaşım tarzlarının ürettiği bir durumdur. Örneğin; İngiliz sömürgeciliği dolaylı bir yönetim tarzını tercih etmiş ve yerel aktörlere az da olsa bir alan bırakmıştır. Fransız sömürgeciliği ise tamamıyla asimilasyon politikasını öncelemiş ve yerel aktörlere neredeyse alan bırakmamıştır.³⁰⁸

4.1.1. Avrupalıları Afrika’da Sömürgeciliğe İten Nedenler:

Dini Sebeb: Araplarla Hristiyanlar arasındaki savaş 1492 yılında Arapların İspanya (Endülüs)’ terk etmeleriyle sona ermişti. Artık burası tarihçilerin dediği gibi ‘‘Arapların kayıp bahçesi’’ idi. Ne var ki öte yandan İspanya’dan ayrı olarak Portekizliler iki kıta arasında bambaşka bir yere sahiptiler.³⁰⁹

İspanya ile Portekizliler Hristiyan mirasında hamasi nutuklarla yarışıyorlardı. İspanyollar kral Ferdinand zamanında 15.yüzyılın sonunda müslümanları Endülüs’den çıkarınca büyük kahraman ilan edilerek papalık tarafından ‘‘Katolikliğin kralı’’ unvanına layık görüldü.³¹⁰Portekiz haçlı hareketinin bayraktarı olarak Doğu Afrika’ya ve Hindistan’a yönelmişti. Amaçları Avrupa’da sesi duyulmaya yeni başlanan Habeşistan Hristiyanlarına yardımıydı. Ayrıca Mısır’ın ve müslüman idarecilerin varlıklarına kast etmeyi hedeflemişlerdi.³¹¹ Bu Avrupalı sömürgeciler kendi medeniyetlerini Afrika halklarının medeniyet seviyesinin üzerinde görüyorlar, Avrupa medeniyetini oralara ihraç ettiklerini düşünüyorlardı. Hatta Avrupalılar Beyaz ırkın diğer ırklardan ve renklerden üstün olduğunu düşünerek Avrupa medeniyetinin de en üstün medeniyet olduğunu aşılamaya çalışıyorlardı.³¹² Portekizliler ise Afrikalıların kendilerine karşı

³⁰⁸ Mehmet zkan, *Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye’nin Somali Politikası*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, s.39

³⁰⁹ Abdullahi Abdurrazzak İbrahim ve şeki, *Tarihu ifrikiye’l hadis velmuasir*, Darussakafe neşriyatı, Kahire, 2001, s. 59-60

³¹⁰ Zeynep İsmat Raşit, *Tarih Ovrabba’l-Hadis Mina’l-Matlai’l-Karni’s-Sadis Aşer İla-Niyaheti’s-Samin Aşer*, Daru’l-Fikri’l-Arabı neşriyatı, Kahire, s.44

³¹¹ Abdullah Abdürrazzak İbrahim, a.g.e, s.62

³¹² Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.43

koyacak güçte olduklarını biliyorlardı ve Hristiyanlık dininin fanatikleriydiler. Hatta onlar menfaatlerine bu dini alet ederek ikisini karıştırıp haçın intikamını hilalden aldıklarını iddia ediyorlardı.³¹³

Stratejik Sebep: Sömürgeciler kendilerine göre Afrika kıtasında merkezler oluşturmuşlardı. Her sömürgeci ülke kendi çıkarlarına en yakın yerlerde merkezler ediniyorlardı. Mesela Fransa kendi güney sahillerinde yer alan Cezayir'i 1830'da ele geçirmişti. İngilizler ise Mısır'ı zapt etmişlerdi özellikle 1869'da Süveyş kanalının açılması Akdeniz ve Kızıldeniz'in değerini kat kat artırdığından buraya çöreklandılar.³¹⁴

Afrika kıtasının coğrafi önemi ve stratejik ehemmiyeti batılıları buraya yöneltti. Afrika kıtası tüm deniz ve kara ticaret yollarının bir kesişme noktasıydı. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması bölgeyi daha da cazip hale getirdi. Bir de Arap yarımadasında petrol yataklarının keşfi gözlerin ve dikkatlerin buraya yönelmesini sağladı.³¹⁵ İngilizler imparatorluğu Asya ve Hindistan yollarının bulunduğu Doğu Afrika'ya askeri üsler kurarak buraları savaş gemisi filolarıyla denetimi altında tutmak istiyordu.³¹⁶ 1885 yılında Fransa başbakanı Jules Ferry (d.1832 - ö.1893) şöyle diyor: "*Afrika ve çevresinde deniz yollarını denetim altında tutabilmemiz için oralara egemen olmamız şart oldu. Mesela Fransa için Tunus ver Madagaskar çok önemlidir*".³¹⁷ Özellikle deniz yolu taşımacılığı kara yoluna göre çok ucuz ve verimli idi.

Ekonomik Sebep: Ekonomik sebebin önemi dini sebebin öneminden geri değildi. Hatta ekonomik sebep dini sebebin önüne bile geçmiştir. Burada Hristiyanlar bile kendi aralarında bir yarışa girerek Avrupalı müstemlekecilerin hesabına çalışmalarını artırmışlardır. Bu bağlam atıl arazileri tarıma açarak Avrupa fabrikalarına ham madde

³¹³Celal Yahya, a.g.e, s. 21

³¹⁴Abdullah Abdürrazzak İbrahim, a.g.e, s.59-67

³¹⁵Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.35

³¹⁶Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.42

³¹⁷Abdullah Abdürrazzak İbrahim, a.g.e, s.62

yetiştirmeye özen göstererek çiftçi ve işçi gücünden ileri gelen eksikleri tamamlama yoluna gitmişlerdir.³¹⁸ Sanayicini kuran Avrupa ülkeleri üretmenin ve kâr etmenin, bununla servetlerine servet katmanın tadını almışlardı. Ellerindeki malların satımı ve fabrikalarına ham madde temini, maden işletmeleri özellikle kıymetli madenler için gözlerini Afrika ve Asya'ya diktiler. Bu kıtaları sömürgeleştirmekle hem ucuz işçilik hem de mallarına pazar bulmak hevesindeydiler.³¹⁹

Ekonomik hedefler dini hedeflerin önüne geçmişti. Avrupalılar bu kıta halklarının dinini sadece istismar ediyorlar ve halkları Hristiyanlığı yayıyoruz diye kandırıyorlardı. Sömürdükleri ülkelere bir iki cadde sokak yaparak onları kalkındırdıklarını söyleyip bunu gerçek amaçlarına araç yapıyorlardı. Daha sonra Afrika'da müstemlekeçiler arasında da çıkar çatışmaları başladı.³²⁰

4.2. Somali'de Avrupa Sömürgeciliğinin Başlaması ve Osmanlının Sonu

Avrupalılar, sanayi devrimini gerçekleştirdikten sonra Afrika'ya yönelmelerinde başlıca sebep ticari, tamah ve ham maddeler. Bunlarla beraber iç ve dış sebepler de vardı, iç sebepler sanayilerinin ürünlerini pazarlamak ve ham madde bulmak, dış sebepler ise coğrafi keşifler ve ticari şirketlerle dünyaya açılmaktı. Bu şekilde dünyaya daha doğrusu Afrika'ya ve Asya'ya açılan sömürgeci Avrupalılar buralarda himaye, vesayet askeri varlık yerleşme elde edecek kültür savaşları ve benzer nedenlerle sultanlarını kurmaya başladılar.³²¹ 17. yüzyılda Afrika'ya ilk giren sömürgeçiler Hollanda, Fransa ve İngiltere'dir. Ardından diğer Avrupalı devletler takip etti. Önceleri coğrafi keşif ve ticari faaliyet adı altında bu kıtayı gezmeye ve halkla temas kurmaya başladılar, sonraları da güçlendikçe sahilden içe doğru hâkimiyet kurmaya, artık yerlileri idare etmeye başladılar. 19. yüzyılın son çeyreğinde ise iş çıkırdımdan çıktı ve bu kara

³¹⁸Tahir Hssein Adavi, *El-İstımaru'l-İtali Ve'l-Harekatu'l-Cihadiyeh Fi-İklim Benadir Bi's-Somal 1885-1950*, majister cameatu-nileyin, Hartum, 2008, s.42

³¹⁹Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.39

³²⁰Tahir Hüseyin Adavi, a.g.e, s.44

³²¹Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.37

kıtaya sahiplendiler.³²² Bu duruma ilave olarak denilebilir ki sömürgeciliğin kökleri eski tarihlere hatta antik çağlara kadar uzanır.³²³

Sömürgeciliğe nereden bakarsak bakalım sömürgeciliğe öne çıkan etkenler vardır. Bunların en önemlileri araştırma ve keşif amaçlı seyahat ve yolculuklar olup güçlü devletler bu tür kafilelere lojistik destek sağlayarak ve gemi, gıda ve seyahat esnasında ihtiyaç duyacakları her türlü malzemeyi sağlamışlardır. Bu öncü seyyahlar da vardıkları ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal ve etnik tüm inceliklerini kaleme alarak rapor etmişlerdir.³²⁴ Avrupalıların Somali'ye olan ilgisi diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi 16.yüzyıla kadar inmekte olup siyasi ve ilmi keşif seyahatleriyle başlamıştır. Tabii ki bunların çoğu kendi çıkarlarına hizmet amacına yöneliktir.³²⁵ Buna rağmen gerçek ve tam manasıyla sömürgecilik Afrika'nın her tarafına 19.yüzyılın son çeyreğinde yerleşerek resmen bu kıtayı parçalamışlar, çiğnemişler ve tüm kaynaklarıyla ülkeleri taksim etmişlerdir.³²⁶

Kuşkusuz Somali'de bu sömürgecilerin kurbanlarından birisidir. Somali bütün devletlerin çıkarlarının kesiştiği bir nokta olmasından, arazisinin çok önemli bir şeritte yer almasından dolayı sömürgecilerin hırslarından dolayı en fazla hücumu uğrayan bir toprak parçası olmuştur.³²⁷ Bunun birinci nedeni Somali'nin Afrika'nın en önemli yerinde olmasıdır, burayı elde etmek için antik çağda Perslerle Romalılar savaşmışlar, daha sonraları Osmanlılarla Portekizliler ve Mısırlılar elde tutmak için mücadele etmişlerdir. En sonunda 19.yüzyılın sonlarında Fransa ve İngiltere emirlikleri tamamen

³²²Hilmi Mahrus İsmail, a.g.e, s.39

³²³Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.40

³²⁴Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.41

³²⁵Mohammed Nur Ga'al, *El-Evdai's-Siyasiye Fi's-Somal Tahta Zili'l-İstimari'l-Orobi, Et-Tarik İle'd-Devleti's-Somali*, Merkezu'ş-şahir li'l-buhus ve'd-derasatu'l-ilaam neşriyatı, 2010, s.37

³²⁶S. Tarafino, *Siyaasaddii İngiriiska İyo Talyaaniga Ee Afrikada Waqooyi Bari Ee Qarnigii 19aad Bartamihüisii*, Roma, 1987 s. 91

³²⁷Muhammed Nur Ga'al, a.g.e, s.37

ele geçirmiştir.³²⁸ Sömürgecilerin Afrika ülkelerindeki savaşın şekli hiç değişmedi ancak coğrafi konumu bakımından Somali farklıydı. Somali halkı dini, etnik ve iktisadi bakımdan birbirine çok sıkı bağlıydılar.³²⁹

Sömürgeciliğin Somali topraklarına girişinin iki yönü ortaya çıkmaktadır:

1- Sömürgeciler Somali nüfusu az olsa bile topraklarını dört devlet arasında beş parçaya ayırmışlardır.

2- Somali'nin bölüşülmesine Afrikalı bir devlet olan Habeşistan'ın da katıldığı tek ülkedir.³³⁰

Somali'nin işgali bu ülkenin zor zamanlarına, kıtlık vakitlerine ve merkezi yönetimin zayıf anlarına rastlar. Bu sırada içeride parça parça devletçikler oluşmuştu Mısır da 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı'nın himayesiyle sahillere yerleşmişti. Bu sırada Mısır İslam hilafetini temsil eden Osmanlıların hükmü altında bulunuyordu.³³¹

Mısır'ın gelmesiyle yeni dönemde devletçikler erimeye başladı. İngilizler ise Mısır'ı sıkıştırarak Somali'yi boşaltmasını istiyordu. Bu arada İngilizler Somali'deki etkinliklerini artırıyorlardı. Çünkü İngilizler Kızıldeniz'i ve Afrika'yı at koşturdukları rahat bir alan yapma hevesine kapılmışlardı. Hint yolu üzerindeki Somali İngilizler için çok önemliydi ve sahillerini ve limanlarını lojistik amaçlarla ele geçirmeleri gerektiğine inanmışlardı.³³² Bu bağlamda İngilizler Aden'e çektikleri Somalili tüccarlar aracılığıyla Somali içinde fesat çıkaracak kişilere para yardımıyla bulunuyorlardı. Bu arada bazı kabileler İngilizler bayrağı asarken bazıları da indiriyordu. İngilizler bazı kabilelerle anlaşmalar yaparak işlerini kolaylaştırma yoluna çalıştılar. Amaçları bu kabileleri paraya

³²⁸Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s.16

³²⁹Ahmed Faarax, *İlbaxnimadi Afrika Ee Qarnigii 19aad*, Madbacadda Neşriyatı, Mogadişu,1976 S.121-22

³³⁰Muhammed Ferid Sayid Haccac, a.g.e, s.36

³³¹Ahmed Abdullah Riraş, a.g.e, s.181

³³²Muhammed Ferid Sayid Haccac, a.g.e, s.38

boğarak Mısırı buradan çıkarmaktı. Yaptıkları anlaşmalarda kabilelere bu hususta yükümlülükleri veriyorlar onlara maddi yardımda bulunuyorlardı.³³³

Somali'de gözü olan sömürgeciler ayrı kabilelerle muahedeler imzalayarak bir nevi toprak satın alıyorlar ve ülkeyi bölmenin adımlarını atıyorlardı. Bu arada direnişçilerle sömürgeci güçler arasında çatışmalar bitmek bilmiyordu. Kabilelerle yerel anlaşmalar yapan Habeşistan, Fransa ve Kenya bölgelerinde anlaşmalara dayanan nüfuz alanları oluşturuyorlardı. Fransa ve İngiltere Somali taksiminde en geniş yerlere sahiptiler bu bakımdan kendi aralarında da ayrı çıkar kavgaları yaşıyorlardı. Bu yıllarda Somali halkına (Gaalo İmaad) gâvurların gelişleri adı verilmişti.³³⁴

4.2.1. Sömürgecilerle Somali Halkı Arasında Yapılan Önemli Anlaşmalar

Somali halkı ve kabile şeyhleriyle yapılan anlaşmalara bir göz attığımızda bunun tamamen yasa dışı ve yerel olduğunu görürüz zira bu anlaşmaların çoğu baskı ve tehdit altında imzalanmıştır. Bu akıl ve meşruiyet dışı anlaşmalar okuma yazma bile bilmeyen kabileler tarafından maddelerini okumadan içeriğini anlamadan zorla imzalanmıştır denebilir.³³⁵ Somali aşiretleri aralarındaki kavgaları önlemek için uğraşırken âlimler, şeyhler ve ayan heyeti de devrimci Somali halkını idare ediyordu Somali halk hareketi aşiret reislerini dinlemeden hareketin liderlerini baş tacı edince bundan yararlanan sömürgeciler kabile ve aşiretleri hediyelere gark ederek kendileriyle anlaşmalar yapmaya ikna ettirdiler.

Bu anlaşmalara ön ayak olan bazı amiller şunlardır:

- 1- Kabilelerin arasında dargınlık olması ve iç çatışmaların devam etmesi.
- 2- Somaliji savunacak güçlü bir merkezi yönetimin olmaması

³³³Dibwaa, *Taariikhda Afrika İyo Dadka Ku Nool*, Badi Goonbka Taariikhda Neşriyatı, Xamar, 1978, s.118

³³⁴Mohamed İbrahim Abdullahi, a.g.e, s. 30-32

³³⁵Hamdi sayid salim, a.g.e, s. 149

- 3- Görüş ayrılıklarının derinliği ve Hoby ve Macirtina gibi bazı kabilelerin çıkarları gereği İtalyan himayesi istemesi
- 4- Habeşlerle Somalililer arasında süren savaşlar. Bütün bunların da etkisiyle Somali karadan ve denizden tam bir kuşatma altına alınmak üzereyken sömürgecilerle bu anlaşma yapıldı.³³⁶
- 5- Bu anlaşmanın Somali için çok kötü neticeler oluşturacağını anlayan ve halka anlatan liderlerin olmaması.

4.2.2. Hoby Sultani Ali Yusuf ve İtalyanlar Arasındaki 1889 Anlaşması.

Yusuf Ali 1888'de Zengibar'da bulunan İtalyan konsolosuna üç kişi göndererek İtalyan himayesine girmek istediklerini bildirdi. Bunun üzerine İtalya hızla harekete geçerek buna bir engelin bulunmadığını ileri sürdü ve Berlin konferansına imza koyan ülkelere bilgi verdi. İtalya Zengibar konsolosu aracılığıyla senede 600 riyal karşılığı zayıf kabilelerle anlaşmalar yaptı. 28 Şubat 1889 da Yusuf Ali'nin imzaladığı anlaşma metni Hoby'ya ulaştı.³³⁷

Anlaşma Metni

8 Şubat 1889'da bu metin Hoby limanında şöyle yazıldı. "Ben Hoby sultanı Yusuf Ali Hoby ve civarı hakkında imzama bu kâğıda atarak ülkemi yüce imparatorun adına konsolos Filonardi aracılığıyla İtalyan himayesine teslim ettim. Aklım bilincim yerinde olarak benden sonra da geçerli olmak üzere hiçbir devletin karışmasına izin verilmemek üzere kendi isteğimle imzaladım".³³⁸

Sultan Yusuf Ali
Filonardi

"Ben İvaz oğlu Ebubekir Sultan Yusuf Ali'nin kendi isteğiyle bu antlaşmaya imza koyduğuna tanıklık ederim"

³³⁶Ahmed Bakar, *Hooyada Madow*, Wadani Neşriyatı, Xamar, 1985, s. 236

³³⁷Ahmet Berhad Mah, a.g.e, s. 32

³³⁸Hamdi sayid salim, a.g.e, s. 148

Böylece Aluula³³⁹ bölgesinin ileri gelenleri İtalya kralına mektup yazarak himayelerine girmek istediklerini bildiriyorlardı. Onlar İtalyanların Yusuf Ali ve Osman Mahmut'tan daha adil olacaklarını düşünüyorlardı. Üstelik Osman Mahmut da İtalyanları çağırarak yıllık 1800 riyal karşılığında himayelerini istiyor hatta Yusuf Aliye nispet ederek 1 – 4 – 1899 da İtalyan konsolosu Vincenzo Filonardi (d. 1853 - ö. 1916) ile bir anlaşma imzalamıştı.³⁴⁰ Anlaşma şu şekildeydi:

- Majertenya'nın tüm toprakları İtalya'ya bağlanacak ve bütün yerleşim birimlerinde İtalyan bayrağı asılacak.
- Bu durum gelecek nesillere de miras yoluyla bırakılacak ve kalıcı olacak.³⁴¹

4.2.3. Major Hunterin Somalili kabilelerle 1884 1885 yılları arasındaki anlaşmaları

Anlaşmanın metni ve bentleri:

Bu anlaşmaya imza koyanlar: İngilizlerin bağımsızlığımızı ve düzenimizi koruması hususundan eminiz ve aşağıdaki maddeleri onaylıyoruz:

- -Kabileler İngilizlerin haberi olmadan hiçbir ülkeye güce ve yetkiye ülkenin topraklarından en ufak bir parçayı bile peşkeş çekemeyecekler.
- - Ülke çapındaki tüm limanlara İngilizler bandıralı gemiler rahatlıkla girip çıkacaklar ve tüm kolaylıklar gösterilecek.
- - İngilizler uyruklu bütün vatandaşlar kabileler bölgesine rahatlıkla girebilecek ve turistik ve ticari faaliyetlerde bulunabilecekler.
- - Köle ticaretine kesinlikle izin verilmeyecek. İngilizler kabilelerde her türlü askeri ve zaptiye faaliyetlerini icra edebilecekler.

³³⁹Somali'nin kuzeydoğu Bari ilinde bir sahil kasabasıdır

³⁴⁰Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 233 -234

³⁴¹Dahir Hussein Adawe, a.g.e, s. 41

- - İngilizler kabilelerin arazilerinde âlimlere ve kabile şeyhlerine saygı duymak şartıyla her türlü emniyet görevlisi tayini yapabilecekler güvenlik konusunda her türlü adımı atabilecekler.
- - Bu anlaşma imzalandığı tarihten itibaren kanun hükmünde bir güçle yürürlüğe girmiştir ve kabile arazilerinin her yerinde geçerlidir. ³⁴²

Böylece bu sömürge sözleşmesiyle Somali fiilen beşe bölünmüştü.

4.3. Somalinin Taksimi ve Bunun Halk Üzerindeki Etkisi

15 Kasım 1884 yılında Avrupalı büyük devletler Berlin’de Afrika’yı özelde de Somali’yi bölüşmek üzere toplandılar. Bu toplantı İsviçre dışındaki tüm Avrupa devletleri katılmıştı. Sonradan ABD de bu toplantıya katıldı. Afrika’dan Habeşistan’ın da eklendiği Berlin Konferansı 15 Şubat 1884’den 30 Ocak 1885’e kadar devam etti. ³⁴³

4.3.1. Kuzey Somali’de İngiltere Sömürgeciliği

1839 da İngiltere Aden’i ele geçirerek Doğu ve batı ticaret yollarını kontrol altına almayı hedefliyordu. Ancak Mısır’daki Osmanlı Paşa sı Mohamed Ali Paşa onların gözünü korkutuyordu. İngilizler başta Berbera olmak üzere güneydeki tüm limanları kontrolünde tutmak istemekteydi. Zira Hint yolunun ağzında bulunan ve Aden’e stratejik destek vererek lojistik bir zeminde bulunan Kızıldeniz’i ele geçirmeden bunun imkânsız olduğunun farkındaydı. ³⁴⁴

Aslında İngilizlerin nihai hedefi Mısır’ı ele geçirmektir. Zira Afrika’nın başında Mısır olduğu müddetçe rahat edemeyeceğini biliyordu. Bu nedenle 1882 de tüm

³⁴²Abdurrahman Ebubekir Ahmed, *Âden Abdullah Osman Ve-Devruhu Fitarahi’s-Somali’l-Hadis 1960-1969*, majister cameatu ifkiya’l-alamiye merkez el’buhus ve’d-dirasati’l-ifrikiye kimsi’t-tarih, Hartum, 2014, s.15

³⁴³Fatma Zehra, a.g.e, s. 53

³⁴⁴Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s. 18

rotalarını bu uğurda yoğunlaştırarak Kızıldeniz ve Somali üzerine topladı.³⁴⁵ Bu arada İngilizler askeri temsilcisi Major Hunter Somalili kabileleri bir araya getirerek onlarla çeşitli tehditler altında anlaşmalar imzaladı. Anlaşmaları imzalarken kabile şeyhlerini paraya boğarak geri dönüşü çok zor olan bir yere doğru onları sevk etti.³⁴⁶ Fatma Zahra'nın naklettiğine göre M I Lewis "Modern Somali History" adlı eserinde İngilizlerin Somali'ye verdiği önemin nedenlerini şöyle açıklamaktadır: *İngilizler ve Doğu Somalili kabileler arası ilk anlaşma 1827 de yapılmıştı bu tarihte Somalililer İngilizler bandıralı "Marian" adlı gemiye saldırmışlardı. İşte bu olay üzerine İngilizler Doğu Afrika'daki çıkarlarını korumak için kabilelerle ilk anlaşmasını 1827 de imzalamıştı.*³⁴⁷

20 Haziran 1887 de İngilizler tüm Avrupa ülkelerine birer bildiri göndererek Somali'nin himayesi konusunda yetkili olduklarını ve bölgenin ve Aden limanının yönetimini İngilizler Hint hükümetinin deruhte ettiğini kaydetti.³⁴⁸ Bu arada İngilizler kuzey ve Doğu Somali'yi aşiret ve kabile liderleriyle ayrı ayrı anlaşmalar yaparak güvenliklerini garantiye aldılar. Ayrıca batı bölgelerine yönelerek nüfuzlarını Howd üzerinde yoğunlaştırdılar.³⁴⁹

4.3.2. İngilizler Egemenliğinin Nfd Girişi Ve Bu Bölgenin Kenya'ya Eklenmesi

1884 yılında Somali'ye ilk İngilizler girişi Kenya tarafından gelen tüccarlar olup "Doğu Afrika İngilizler Şirketi" adı altında bölgede faaliyet yürütüyorlardı. Bu tüccarlar bölgede gitgide etkinliklerini artırırken halka: *"Biz vatandaş da değiliz işgalci de. Biz*

³⁴⁵ Abdurrahman Farah İsmail, *Asbabu 'l-Azmeti's-somaliye*, Matbeatu hamar neşriyati, Mogadişu, 2003, s.20

³⁴⁶ Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s.18-19

³⁴⁷ Fatma Zehra, a.g.e, s.55

³⁴⁸ Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.74

³⁴⁹ G. Abteekar, *Lawriyaatiga İmbiriyaalistaha*, Mooskoow, 1963, s.41

sadece ticaretimizi biliriz.” demişlerdi. Bu tutumlarıyla çeşitli anlaşmalarla çok yaygın bir alanda iş görüyorlardı.³⁵⁰

İngilizler 1890’da Zengibar’ı ele geçirdikten sonra doğal olarak Somali sahilleri de onlara boyun eğmişti. 1895 yılında ise NFD’ye (Northern Frontier District) yerleşen İngilizler burada bulunan şeyhlerle anlaşmalar yaparak alman nüfuzunun buraya gelmesini engellediler.³⁵¹ 1902 yılında İngilizler hükümeti bölgeye bir heyet göndererek “Doğu Afrika İngilizlerŞirketi”nin faaliyetlerini teftiş ettiler. Şirket, Somali’de Jubba nehri civarı dışında tarıma elverişli yer bulunmadığını, yerli halkın savaşa da barışa da isteksiz oldukları yolunda rapor verdiler. Bunun üzerine şirkete daha fazla çalışma yöntemleri dikte ettiler.³⁵² 1904 yılında İngilizler bu şirketten tüm haklarını satın alarak hile ile zorbalıkla ve kabilelerle yaptığı anlaşmalarla bizzat bölgeyi ele geçirdi.³⁵³ 1885 ila 1912 arasında İngiltere Somali’de çetin savaşlar, büyük katliamlar ve maddi ve manevi yıkımlarla bölgeye hâkim oldu.³⁵⁴

1924 yılında İngiltere birinci dünya savaşına katıldığı için mükâfat olarak İtalya’ya NFD’nin bir kısmını hediye etti.³⁵⁵ 1925’de İngiltere Somali ile Kenya sınırlarını sabitledi. Somalililerin oturduğu Doğu bölgesini Kenya’ya ilhak ederek İtalya’yla yaptığı anlaşma gereği burayı Kenya’ya ekledi.³⁵⁶ 1934 yılında İngiltere NFD’yi Somali’den ayırarak bağımsızlık hareketlerini kolayca bastırmak için çok özel şartlarda girilebilen bir bölge haline getirdi. Amacı: bu bölgeyi dili dini ve kültürüyle Somali’den

³⁵⁰Muhammed Ferid, a.g.e, s.40

³⁵¹Hamdi Sayid Salim, a.g.e, s.92

³⁵²B. Deefidsoon, *Helidda Cusub ee Afrikadii hore*, mooskoow, 1962, s. 19

³⁵³Maxamed Cismaan Cumar, *Soomaaliya Horay & Hada*, Madbacadda somaliya neşriyati, Mogadişu, 2006. S.22

³⁵⁴Abdullah Abdürrazzak, a.g.e, s.470

³⁵⁵TEMAM HamamTemam, *El-Harekatu’l-Cihadi’l-Vadeni Fi’s-Somal*, Daru’n-nahze Neşriyati, Kahire, 1983.s.38

³⁵⁶Abdullah Abdürrazzak, a.g.e, s.471

ayırmaktı.³⁵⁷ 1950 yılına gelindiğinde Kenya NFD'nın tamamına el koydu bu sırada İngilizler Somali'yle uğraşmaktan bıkmamışlardı. Ancak tekrar Somali'nin güneyinde bulunan ve en büyük sömürgeleri olan Kenya'ya bu bölgeyi de kattılar.³⁵⁸ Böylece İngilizler Somali halkı gözünde en vahşi kapitalist bir sömürge imparatorluğu olarak görülüyordu. Zira Somali topraklarını komşuları olan Habeşlere ve Kenyalılara peşkeş çekiyordu. Bu hususta yalnız da değillerdi, yanlarına sömürgecilikte Fransızları da almışlardı.³⁵⁹

4.3.3. Somali Sahillerinde (Cibuti) Fransız Egemenliği

1839'da Aden Körfezi'ne İngilizler yerleşerek ele geçirmesinden sonra Fransızlar bu rakip sömürge imparatorluğunun bir paydaşı durumundaydı ve Afrika onlar için de çok önemliydi. 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla bu bölgenin değeri ve stratejik ehemmiyeti kat kat arttı ve Fransızlar İngilizlerle beraber bu bölgede daima sömürge yarışına girdiler.³⁶⁰ Fransa da ilk olarak bölgeye araştırma, keşif ve ticaret amacıyla geldiklerini iddia ederek halka yalan söylemişlerdi.³⁶¹ Fransızların asıl girişimleri Babü'l-Mehdeb Boğazı civarında 1859 yılında Zeyla'nın kuzeyindeki Ubock isimli yerdeki boş araziye üç memur göndererek satın aldirmalarıyla başlamıştı. Osmanlı Devleti tarafından bu satışın mahiyeti hakkında Yemen'den malumat istendiğinde buranın Fransız memurlar tarafından 50,500 frank karşılığında satın aldığı öğrenildi.³⁶² 1862 yılında Fransa Aboch limanında bulunan Diini Ahmet Ebubekir adlı kişiyi Fransa'ya çağırarak iki taksitte ödenecek 50.000 frank bedelle bir anlaşma imzaladılar.

³⁵⁷ Ahmed Abdullah Rıraş, a.g.e, s. 226

³⁵⁸ Kenya, Report Of The Northern Frontier District Commission, Presented to Parliament by the secretary of state for Colonies, by command of Her Majesty, London, 1962, s.2

³⁵⁹ Colonies, by command of Her Majesty, s.5

³⁶⁰ Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s. 18-21

³⁶¹ Fatma Zehra, a.g.e, s. 58

³⁶² Ahmet kavas, *Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hamiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)*, İslam Araştırmaları Dergisi, S. 5, s. 118

Bu anlaşmayla Fransa aboch'a yerleşme hakkını alıyordu ancak bunu 1882 de İngiltere'nin Mısır'ı tam olarak ele geçirmesinden sonra bu limana asker sevk etti.³⁶³

1888 yılında da İngiltere ve Fransa arasında yapılan bir antlaşma ile Zeyla ve Cibuti sınırı iki yönetimin resmi sınırı olarak kabul edilmiştir.³⁶⁴ Fransa durumunu takviye için Danakil kabileleriyle de anlaşmalar yaptı ve Tocorra başkanı Fransa lehine abock'u bıraktı. Bu anlaşmanın maddeleri şöyledir:

- - Fransagöçmenlerin tüm hayati ihtiyaçlarını karşılayacak.
- - Göçmenlerin hayatına müdahalede bulunmayacak.
- - Kabile arazilerini onlara kullandıracak.
- - Fransa haricinde hiçbir ülkenin isteklerine boyun eğmeyecek.³⁶⁵

Şunu da hatırlatmakta yarar var ki Fransızların Danakil kabileleriyle yaptığı anlaşmalardan Somali'nin haberi yoktu.³⁶⁶ Fransa Tocorradaki yerel emirlikleri sıkıştırarak ellerindeki topraklardan Fransa lehine çekilmelerini sağladı. Bu alanın kapsamı 690 km²ye ulaştı. Tocorraİngilizler Somalisi Eritre ve Habeşistan'la çevriliydi. 1896 da Fransa Tocorra'yı tek elde topladı ve "Fransız Somalisi" olarak adlandırdı. Fransız Somali'sinin başkenti Cibuti'ydü.³⁶⁷ Somali sahili Fransızların Afrika'daki son

³⁶³Abdurrahman Farah İsmail, a.g.e, s. 42, Osmanlıların bütün engelleme çabalarına rağmen burada Fransız Somalisi adıyla bir sömürge yönetimi kurdu. Ahmet Kavas, "Somali" DİA, İstanbul 2009, s.373

³⁶⁴Bilge ŞAHİN, *Somali'de Devletsizlik Deneyimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara. 2013. s. 48

³⁶⁵Abdurrahman Farah İsmail, a.g.e, s. 45

³⁶⁶Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s. 18-23

³⁶⁷M.A, Turirre, *Kacdoonada Soomaaliyeed İyo Cadow Kacbadiiba Kuduulay*, Zafar printers. Kualolumpur, 2008.s.59

kaleleriydi.³⁶⁸ Öyle ki bu işgal 1977 ye kadar sürdü ve Somali'de İngilizler İtalyanlarla beraber üçüncü bir sömürgeci güç haline geldi.³⁶⁹

4.3.4. Güney Somali'de İtalyan Egemenliği

İtalyanlar Somali'yi paylaşan ülkeler arasına en son katılan işgalci bir ülkedir.³⁷⁰ İtalyanlar evvela Habeşistan'la ilgilenmişlerdi ancak daha sonraları Zengibar'da ikamet eden İtalyan tüccar Filonardi hükümetine defalarca mektuplar yazarak Afrika'nın çok bakir topraklar olduğunu ve buralara gelmekte acele etmelerini iletliyordu. Sonrada Somali'ye ve Kızıldeniz'e de istikşafi geziler düzenlemeye başladılar.³⁷¹ Bu keşif ve ticari araştırmalar sonrası İtalyan heyeti (Teşiki)Somali'nin güneyindeki Jubba mintikasına ulaştı.³⁷²

4.3.5. Kaptan Teşiki Heyeti

İtalyanlar Afrika'ya araştırma ve keşif amaçlı ilk heyetlerini kaptan Teşiki, liderliğinde yollamışlardı. Bu heyet güney Somali ve Jubba nehri civarında yoğunlaşmıştı. Ancak umduklarını bulamayarak Zengibara yöneldiler. Zengibara İtalyan hükümeti adına ticari anlaşmalar önerdiler ve buraya ticari bir bina tesis etmek istediler. Kaptan Teşiki sultanla görüşmesinde Jubba nehri kıyısına bir liman inşa etmekte çok istekliydi ancak sultan Barğaş³⁷³ (d.1834 -ö.1888) bunu reddetti.³⁷⁴Teşiki amacına ulaşmak için kuvvet kullanmayı düşününce İngilizlerin Zengibar konsolosu araya girerek bunu engelledi. Zira İngiltere buraya Alman ve Fransızların karşı gelmesine

³⁶⁸Mohamed İbrahim İliqliqato, *Taariikhda Somaliya Dalki Faca Weyna Ee Punt*, Mugadişu, 2000. s.58

³⁶⁹Abdurrahman Farah İsmail, a.g.e, s. 46

³⁷⁰Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s. 27

³⁷¹Mohamed Osman Omar, *The Scramble In The Horn Of Africe (History Of Somalia 1987-1977)*, HAAN, London, 2001,s11

³⁷²Temam Hamam Temam, a.g.e, s. 14

³⁷³1870-88 arasında hüküm sürmüş Zengibar sultanı. Hükümdarlığının büyük bölümünde Britanya'dan koruma ve yardım ummuş, ama sonunda toprakları Britanya ile Almanya arasında bölüşülmüştür.

³⁷⁴Abdülaziz Mohamud Ahmed, a.g.e, s. 31

İtalyanları tercih ediyordu. Sonunda TeşikiSultanı ikna ederek 28 Mayıs 1885 yılında şöyle bir anlaşma imzalandı.³⁷⁵

- -İtalyanlara her türlü ev kiralamak, alım satım yapmak ve her yere yerleşme özgürlüğü tanınacak
- -Halk İtalyanların evine giremeyecek
- -İtalyanlara hizmet edenlerin güvenliği sağlanacak
- -İtalyanlara ülkeye rahatça giriş çıkış izni verilecek
- - Eğer İtalyanlarla Somalililer arasında bir kavga olursa ve şikâyet eden Somali ise İtalyan konsolosu halledecek, şikâyetçi İtalya olursa da Zengibar sultanları hüküm verecek.

Bu anlaşmayla İtalyanlar amaçlarına ulaştılar ve kabile liderleri ve şeyhlerle birçok anlaşmalar yaptılar. İtalya 20 Mayıs 1889'da Avrupa ülkelerine birer mektup yazarak İngilizler Somalisi ile Zengibar arasındaki Somali topraklarının İtalyanlara ait olduğunu bildirdi.³⁷⁶ Bunun ardından İtalya dikkatlerini Hint Okyanusu sahillerindeki Kismayo limanına çevirdi.³⁷⁷ İtalya en başta Somali'de kendi sömürge kolonisini oluşturdu. Ancak kötü yönetim ve İtalya'nın mali sıkıntısıyla işler iyi gitmeyince İtalya hükümeti yaptığı tüm anlaşmaları iptal ederek Somali'deki kolonisini kendisi tek başına idare etmeye başladı. Bu arada İngilizlerle de görüşmeler yaparak sınırlarını normal olarak İtalyan ve İngilizler Somalisi arasına aldı.³⁷⁸

Böylece Somali'nin bir kısmında da İtalyan egemenliği başladı. Mogadişu'da bir gemi üssü oluşturdular. Askeri ve ekonomik duruma tamamen el koyarak kendilerini Avrupa'nın en güçlü devletleri arasında göstermeye çalıştılar. İtalyanlar Somali halkını

³⁷⁵ Ahmet Berhat Mah, a.g.e, s. 233-238

³⁷⁶ Fatma Zehra, a.g.e, s. 61

³⁷⁷ Abdullah Abdürrezzak, a.g.e, s. 271

³⁷⁸ Abdullahi Yusuf Ahmed, *Halgan İyo Hagardaamo Taariikh Nololeed*, Scansoma publishers, Stockholm, 2012. s.51

her açıdan zulüm ve kötü yönteme maruz bırakarak sömürmeye başlamıştı.³⁷⁹ Somali halkı şikâyet etmeye bile fırsat bulamadan İtalyanlar için lezzetli ve kolay yutulan bir lokma olmuştu.³⁸⁰ İtalya Somali'ye tamamen yerleşerek egemenliğini güçlendirmeye çalıştı. Bu durum 1941'de ikinci dünya savaşı yenilgisine kadar sürdü. 1950'de ise Birleşmiş Milletlerin yardımıyla tekrar Somali'ye döndüler. Böylece Somali toprakları taksimata uğramış, bir kısmı Kenya'ya, bir kısmı İtalya'ya, bir kısmı da Habeşistan'ya verilmişti. Günümüze kadar böyle devam etti.³⁸¹

4.3.5. Batı Somali'de Habeşistan İşgali

Habeşistan Afrika'daki Avrupalı sömürgecilere daima eşlik eden bir iç sömürgeci devlet olarak Somali'nin başında sürekli bir tehlike olarak var olmuştur. Somali, evlatlarının devamlı mücadelelerine rağmen Avrupalı müstemlekecilere yol gösteren bu kötü komşu nedeniyle sıkıntılara müptela olmuştur.³⁸²

Avrupalılar bu ülkelere askeri birlik göndermeden önce keşif heyeti göndererek halkın ve kabile şeyhlerinin nabzını tutarlardı. Harar emiri Abdullah tüm yetkilerini kullanarak bu heyetlerinin Harar'a sokulmamasını emretti.³⁸³ 1886'ya geldiğinde Habeşistan'ın başına kral olarak II. Menelik geldi. Mısır kuvvetleri Harar'dan çekilince hiç vakit kaybetmeden Harar'a saldırdı ve sonunda 28 Mayıs 1887 yılında Harar'a hâkim oldu.³⁸⁴ İngilizler 1896 yılında Ogaden kabilesi ile yaptığı anlaşma ile yerel halk, bölgenin bağımsızlığına kavuşacağı konusunda İngilizlerden garanti aldıklarını düşünürken, İngilizler ise Habeşistan'nın bölgeye yönelik hedeflerini destekleyerek ikili

³⁷⁹Jama Ömer İse, a.g.e, s. 171

³⁸⁰Cabdulqaadir Cusmaan Maxamuud, *Sababihii Burburka Soomaaliya*, 2thEdition, Percetkan zafar printers, kuala lumpur, 2005.s. 33

³⁸¹Abdurrahman Farah İsmail, a.g.e, s. 47-48

³⁸²Abdullah Abdürrazzak, a.g.e, s.47

³⁸³Abdullah Abdürrazzak, a.g.e., s. 49

³⁸⁴Jama Ömer İse, a.g.e, s. 199

bir politika izlendi³⁸⁵. 1897 yılında İngilizler Batı Somali'yi Habeşistan'ya hediye olarak verdiler. Zira Mehdi hareketinin bastırılmasında Habeşistanlı İngilizlere çok yardımda bulunmuştu.³⁸⁶ 19.yüzyılın sonuna kadar Habeşliler asla Somali'ye hâkim olamadılar. Ancak bu tarihten sonra Somali'yi işgale başlayan Habeşistan bunu kendi güç ve silahlarıyla değil ancak Avrupalıların yardımlarıyla başarabildiler.³⁸⁷

4.4.Somalinin Sömürgecilğe Direnişi ve Osmanlı Hükümlerinin Sonu

Somali topraklarına ilk sömürgecilerin ayak basmasından itibaren Somalili kahramanlar vatanlarını korumak için büyük fedakârlıklarda bulundular. Somali'nin hiçbir parça toprağını temiz kanlarını akıtmadan teslim etmediler.³⁸⁸ Somali'de yaşanan özgürlük hareketlerinin en meşhuru 19. yüzyılın sonlarındaki “Dervişler Hareketi”³⁸⁹ dir ki lideri Sayid Muhammed Abdullah Hasan idi (d.1856 – ö. 1920).³⁹⁰

³⁸⁵Hümeyra Cosar, *Etiyopya - Somali Arasındaki Ogaden Sorunu*, gazi üniversitesi üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü uluslararası ilişkiler bölümü (yüksek lisans tezi), ankara. 2011. s. 26.

³⁸⁶Jama Ömer İsa, a.g.e, s. 48

³⁸⁷Abdulaziz Ali İbrahim, *Maamulladii & Madaxdii Soo Martay Soomaaliya*, xildhiban publications, London, 2013.s.73

³⁸⁸Warsame Jaamac, *Gumeystihii Gayiga Soomaaliya*, london, 1980, s.99

³⁸⁹ Seyyid Hasan ve Derviş Devleti: 1890'lı yıllarda Somali'nin sömürgeleştirilmesine karşı halkı bir araya getiren Seyyid Muhammed Abdullah Hasan bu mücadelenin lideri olarak ortaya çıktı. İngilizlerin Çılgın Molla (Mad Mullah) adı verdikleri Molla Hassan 1895 yılına gelindiğinde büyük bir direniş başlattı. Molla Hasan, yazdığı şiirlerde ve konuşmalarında İslam kardeşliği içerisinde işgalcilere karşı mücadelenin cihad olduğunu ifade ediyordu. “İngilizler,dinimizi tahrip etmek ve çocuklarımızı elde etmek için buradalar” diyor ve herkesi cihada çağırıyordu. Kısa sürede Somali halkının desteğini alan Molla Hasan farklı kabilelerinden oluşturduğu 20 bini aşkın direniş gücüyle 25 yıl boyunca İngiliz,İtalyan ve Etiyopya işgalcilerine karşı mücadele etti. Bu mücadelede önemli başarılar kazandı ve sömürgeciler uzun bir süre bölgede bir hakimiyet sağlayamadılar. Seyyid Hasan bu dönem içerisinde kendine bağlı güçlerle birlikte tarihe Derviş devleti adıyla geçen bir yapı da oluşturdu.

Seyyid Hasan'ın başlattığı bu direniş 1920 yılına kadar sürdü. Ancak bu tarihlerden itibaren İngilizlerin başlattığı hava harekati Seyyid Hasan kuvvetlerine ağır bir darbe vurdu. İlk kez bir Afrika şehrinin havadan bombalandığı bu saldırılarda halk uçakların ne olduğu bile anlamamıştı.

³⁹⁰Bohodiid'de doğan hasan Somalili âlimler elinde yetişti. Hicazdan döndükten sonra yabancılara karşı mücadeleye girişti. Abdi Yusuf, a.g.e, s. 49

Sayid Muhammed Abdullah Hasan'ın harekete geçmesine sebep olan olaylar iser: Sayid Muhammed Abdullah Hasan Mekke-i Mükerrreme'den dönüşünde Berbera³⁹¹ limanında gemiden iner inmez bir İngilizler zabiti eşyalarından gümrük alınacağını söylemesi üzerine bunu gururla reddeder. Berbera'ya giren Sayid Muhammed Abdullah Hasan burada kiliselerin inşa edildiğini hatta müslüman Somalililerin boyunlarında haçtan gerdanlıklar asılı olduğunu görür. Bardağı taşıran son damla ise bir İngilizlerin kendisini uykudan uyandırdığı gerekçesiyle sabah namazında ezan okuyan müezzini öldürmesidir.³⁹²

Eylül 1899'da Sayid Muhammed Abdullah Hasan İngilizler konsolosuna haber göndererek Somali halkına yaptığı kötülüklerin hesabını sorar ve verilen zararların tazminatlarını ister bunun üzerine İngilizler konsolosu Sayid Muhammed Abdullah Hasanı devrimci ilan ederek İngilizler hükümetinden gerekli teçhizat isteyerek Sayid Muhammed Abdullah Hasanı bertaraf etme yoluna girer.³⁹³ Ardından dervişler sömürgecilere karşı harekete geçer. Sayid Muhammed Abdullah Hasan önderliğindeki hareket hem Fransız hem İtalyan hem de İngilizler sömürgecileriyle savaşır hatta zaman zaman yerli işbirlikçi kabilelerle de savaşmak zorunda kalırlar.³⁹⁴

Tarihi kayıtlara bakılırsa dervişler hareketi altı ayrı güçle savaşmak zorunda kalır. Bunlardan üçü yabancı olan İngilizler İtalyan ve Habeşlilerdir. Üçü de yerli Somalili güçlerdir. Birisi Hobyâ hâkimi Sultan Ali Yusuf, birisi Doğu Somali hâkimi Osman Mahmut diğeri de Geraad Mahmut Ali Şire kabileler ve Warsangali güçleri hâkimidir. Son üçü yani Somalili yerlilerle de savaşını sürdüren dervişler hareketi bunların hepsi

³⁹¹Durmuş Akalın, “Somali’de Berbera Limanı Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları(1839-1894)”,Tarih İncelemeleri Dergisi, XIX / 1, 2014, İzmir, s.4.

³⁹²Barkhad Wehliye, *Siyaasaddii Gumeysiga Faransiiska Ee Afrakada Galbeed*, Bomako, 1983, S. 164

³⁹³Abdü’s-Sabur Merzuk, *Sair Mine’s-Somal Molla Muhammed Abdullah Hasan*, Daru’l-kovmiye Neşriyatı, Kahire 1964, s. 22

³⁹⁴Abdulaziz Ali İbrahim,, a.g.e, s. 75

karşısında zayıf düşmeden boyun eğdirmeyi başarmıştır.³⁹⁵ 1919 başlarında İngilizler hükümeti aldığı kararlar hem havadan uçaklarla hem de karadan tanklarla toplarla ve büyük bir piyade gücüyle dervişler hareketini bitirmek için harekete geçti. Ancak Sayid Muhammed Abdullah Hasan hareketine ve çevresine haber vererek bu durumu iletti: dağılmalarını ve moral güç kaybetmemek için ülke sathına yayılmaları talimatını verdi.³⁹⁶ Bu dağılma sonrasında Sayid Muhammed Abdullah Hasan hareketi büyük bir hezimet yaşadı ve hareket çözülmeye başladı.³⁹⁷

Bu çözümlenin sebeplerini şu şekilde sıralanmıştır.

- -Dervişler hareketi mensuplarının yerli Somalilileri sebebi açıklanmayan nedenlerle öldürmeleri ve iç kargaşa yaşanması.
- -Sayid Muhammed Abdullah Hasan'ın tertip ettiği Salahiye tarikatının önderlerinin dağılması ve halkla ters düşmeleri
- -Sayid Muhammed Abdullah Hasan'ın ordularının güvenliği için yeterli emniyet tedbirlerini almaması
- -Savaş sahasında yeni silahların çıkması ve İngilizlerin bu silahları Sayid Muhammed Abdullah Hasan hareketinde kullanarak onları zayıf düşürmesi
- -Birinci dünya savaşından sonra yaşanan büyük değişiklikleri bunların en önemlisi de harekete destek verebilecek tek güç olan Osmanlının bu dünya savaşından yenik çıkmaları. Bütün bu nedenler ve Sayid Muhammed Abdullah Hasanın aldığı bir yaradan dolayı ölmesiyle 1921 de dervişler hareketi sona erdi.³⁹⁸

³⁹⁵Jama Ömer İse, *Diiwaanka Gabayadii Sayid Maxamed Cabdille Xasan*, CERD neşriyatı, cibuti, 2005,s.22-23.

³⁹⁶Dahir Mohamud Geelle, *El-Harbu 'l-Ehliyye Fi's-Somal Cuduruha Ve Esbabuha Ve Netaicuha*, Kahire, 1995.s.24

³⁹⁷Mohamed Osman Omar, a.g.e, s. 47

³⁹⁸Abdulaziz Ali İbrahim, a.g.e, s. 78

Dervişler hareketinin sona ermesiyle Somali halkının yabancılara karşı direnişini bitmedi.³⁹⁹ Tam bu sırada Şeyh Beşir Hacı Yusuf (1912-1948) hareketi başladı.⁴⁰⁰ Şeyh Beşir Hacı Yusuf hareketi Kuzey Somali’de başladı ve düşmanların karşısında silahlı bir mücehhez ordu hazırlamaya başladı.⁴⁰¹

Şeyh Beşir’in hareketi ülke çapında İngilizler güçleriyle birçok savaş yaptı ancak bunların birinde şehit düşünce hareketi de sona ermiş oldu. Somali’de böyle direniş hareketlerinin tek liderle çalışmaları genelde liderin ölmesiyle hareketin de bitmesi sonucunu getirmiştir.⁴⁰²

Derviş ile alakası olan Şeyh Hasan Barsane (1853 -1927) İtalyan sömürgecilerine karşı derinleş bir hareket kurdu.⁴⁰³ Jowhar⁴⁰⁴ kentinin yakınlarında Jiliyaale kasabasında birliğini oluşturan Hasan Nur Ahmet 1921 den itibaren İtalyanlarla Shabelaha Dhexe ve Hiiran Bölgesinde savaşa girişti. İtalyanlar onlara tüm silahlarını bırakarak teslim olmalarını istedi.⁴⁰⁵ Hasan İtalyanlarla kıyasıya mücadele etse de esir düşerek hapse atıldı ve 1927 Mayıs ayında hapisteyken vefat etti.⁴⁰⁶

Böylece sömürgeciler birbirinden destek alarak Somali’deki tüm direniş hareketlerini ortadan kaldırdılar ve Somali ülkesini son haline getirdiler.

³⁹⁹Farah M. Mohamed, *Xasuus Qor: Time Lines Of Somali History(1400-2000)*, First Edition, Somali media Network- SMN-, Columbus, Ohio, USA, 2004, s. 77 – 78

⁴⁰⁰Abdi Yusuf Farah, a.g.e, s. 57

⁴⁰¹Abdulaziz Ali İbrahim, a.g.e, s. 79

⁴⁰²Maxamed Cismaan Cumar, *Soomaaliya Horay &Hadda*, Somali Publications, Mogadishu,2006, s. 18

⁴⁰³Abdülkadir Muhammed muallim, a.g.e, s. 236

⁴⁰⁴Somali başkentinden kuzey tarafa 90 km yer almaktadır ve Shabellaha Dhexe’nin başkentidir.

⁴⁰⁵Farah M. Mohamed, a.g.e, s. 81

⁴⁰⁶Abdulaziz Ali İbrahim, a.g.e, s. 80

SONUÇ

İslam ilk davetin başlamasından itibaren Somali'ye girmiştir. Son derece sağlam zeminlerde yayılan İslam Afrika boynuzunun büyük bölümünde halklar nezdinde kabul görmüştür. Bunun için Arap yarımadasından gerek siyasi gerek iktisadi nedenlerle Somali'ye yapılan büyük göçlerden sonra burada ticari merkezler ve sahil kentleri inşa edilmiştir. 13.yüzyılda bölgede İslam saltanatları vücuda gelmiş Habeşistan'nın Hristiyanlığı karşısında bir büyük güç olmuştur. 16.yüzyılında Habeşistan müslümanları yenmeyince başta Portekiz olmak üzere daha Avrupa müstemlekeci devletlerinden yardım istedi. 1542'de Portekizliler Habeşistan'ın talebı üzerine bölgeye gelip Somalilileri hazimete uğrattı. Geri çekilmek zorunda kalan Somalililer Osmanlılardan destek istediler. Bölgeye gelen Osmanlılar Portekizliler ve Habeşintanı ortadan kaldırdılar. Fakat 1543'te sebebi bilinmeyen nedenlerden dolayrı Somali'yi terk ettiler. Bu durumlardan haberdar olan Portekizliler geri dönerek Somalileri yok ettiler.

Daha sonra Somalilileri yalnız bırakmamak için dönüş yapan Osmanlılar bu safer iç bölgelere değil sahillerde bulunan şehirlere geldiler. 1875 yılında Osmanlılar Somali'yi yıllık 15.000 Osmanlı lirası karşılığında Mısır'a bıraktılar. Böylece Mısır idaresi Somali'de başlamış oldu. Mısır 1885'te Mısır hem kendi sorunları ve hem de İngilizler baskısı nedeniyle buralardan çekilmek zorunda kalıp ona ait olan Somali olmak üzere tüm topraklarda İngilizler bayrağı asıldı.

Son olarak Araştırmayla şu sonuçlar çıkarılmıştır.

- Habeşistan'nın Somali toprakları üzerindeki iddiaları asla bir dayanağı elmayıp tarih boyu bu topraklarda Somalili halklar haricinde hiçbir Habeş halkı yaşamamıştır. Araştırmacının en önemli kanıtı bölgede uzun süre

hayat süren yedi İslami emirliktir. Ortaçağ boyunca bölgeye hâkim olan bu yedi emirlik bölgenin yerel halkıdır ve inançları da Habeşistanlılara asla benzememektedir.

- Osmanlıların Somali'ye gelmeleri kendilerine mukaddes topraklara gösterdikleri ehemmiyet hakkında tam bir fırsat verdi. Portekizlileri kutsallarımıza dokundurtmadılar. Başta Osmanlılar düşmanı uzak tutmak için olağanüstü çabalar harcadılar ve Habeşistan ile Portekizleri ortadan kaldırdılar. Ne yazık ki Osmanlı tam bilinmeyen nedenlerden dolayı bölgeyi birden bırakıp gittiler. Osmanlılar gidince Somali Habeşistan ve Portekiz ile tek başına kaldı. Daha sonra Osmanlı tekrar gelse de bu sadece sahillere dönük bir gelişti ve bunu da vekâleten yürütüyorlardı. Fiilî olarak Osmanlı Devleti'nin Somale'daki hâkimiyeti 1916 senesinde son erdi.
- Mısırın Somali'de bulunduğu kısa dönem (1875-1885) kültürel ekonomik ve sosyal bakımdan ortadır. Bu dönem bazılarının iddia ettiği gibi sömürgeci değil medeni bir dönemdir.
- Somali'nin stratejik konumu her çağda yabancıların gözlerini buraya çevirmelerine neden olmuştur ve dini savaşlar zincirine neden olmuştur. Bu savaşlarda Habeşistanlı Hristiyanlar daima dış güçlerden yardım almışlar ve onların oyunlarına gelmişlerdir.
- Somalili âlimler Somali toplumun din ve savunma konusunda sömürgeciliğin başlamasından önce başladığı yıllarda komuta etmişlerdir. İkinci dünya savaşından sonra ise kuran kurslarında ve camilerde dini eğitim alan gençlik gurubu yabancı dillerini ilerleterek sömürgeci eğitim veren okulların yanında üstün kalarak Somali'yi özgürlük yoluna getirmişlerdir.

- Sömürgeciliğin gelmesi sırasında Somali sultanlar dönemini yaşadı. Çeşitli bölgelerde sultanlar idaresinde bağımsız küçük kent devletleri oluştu. Ancak hiç birisi baştanbaşa Somali'ye hâkim olamadı. Bu kent devletleri devlet başkanlığından öte kabile başkanlığı şeklinde varlıklarını devam ettirdiler. Her kabilenin sınırı devletin de sınırı mahiyetindeydi.
- Sömürgecilik dönemleri Somalililerin yaşadığı en acı dönemdir. Zira müstemlekeçiler ülkenin tüm varlıklarını çarçur ediyorlar yağmalıyorlardı. Hayatlarını alt üst ettikleri gibi ölüm, gasp, yağma, katliam, zulüm gibi görülmedi sıkıntılar çektirdiler. Somalililer dinini şerefini imanını ve vatanın korumak için durmadan çabaladılar sonunda sömürgeçileri ülkeden çıkarmayı başardılar.
- İç kargaşalardan ve anlaşmazlıklardan dolayı bazı kabile ve yerel liderler sömürgeçilerle bir olarak vatana ihanet ettiler. Bu yerel kabileler ve aşiretler sömürgeçilerle basit paraya ve çığara dayanan anlaşmalar yaparak hemşerilerine zulüm yaptırmaktan geri durmadılar. Ancak Somali'nin asıl vatansever devrimcileri âlimler ve önderleri Somali'nin iplerini ele alarak ülkeyi sömürgeçilerden kurtardılar artık hain kabile ve aşiretlere bir daha fırsat verilmedi.
- İngilizlerin de asıl düşüncesi Somali'yi İngiltere, Fransa ve İtalya arasında üçe bölmektir. Sömürgeçiler ülkeyi terk etmeden önce de Somali topraklarını komşu ülkelere peşkeş çekerek Somali'nin önüne bir sonuç olarak koydular. Afrika'nın halen süren en önemli sıkıntılarından birisi budur.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

BOA, Y_EE_HR,118/41, 25 Receb 1292

BOA, Y_EE_HR,118/32, 7 Ağustos 1296

BOA, Y_EE_HR,118/45_001_001, 3 Teşrin-i Evvel 1284

BOA, Y_EE_HR,118/47, 14 teşrin-i sani 1300

BOA, Y_EE_HR, 118/42, 14 Ağustos 1291

BOA, Y_EE_HR, 118/69, 12 Cemaziyelahire 1308

BOA, Y_EE_HR,118/62, 16 Eylül 1303

BOA, Y_EE_HR, 118/63, 7 Nisan 1305

KİTAPLAR VE MAKALELER.

ABDİ, Mohamed İbrahim, *Müşkiletus-Somali'l-garbi Ve Aseruha Ala'l-İlakati'l-Arabiye'l-İfrikiye*, Darulfikri el arabiye Neşriyatı, Kahire 2011.

ABDULHALİM, Recep Mohamed, *El-İlakatus'siyasiye Beyne Müslimi Ez-zeyla' Ve Nesara El- Habeşe Vil'usuri'l-vusta*, Darun-nehzel Arabiye Naşriyatı, Kahire 1985.

ABDULKADİR, Şihabuddin Ahmed, *Futuhul Habeşe*, El hey'ah elmısrıyah neşriyatı, kahire, 1974.

ABDULLAH, Muhammed İbrahim Abdi, *Müşkiletü's-Somal El-Ğarbi Ve Eseruhe Ale'l-alakatil'arabiya 1960-1988*, Daru'l-fikri'l-Arabî neşriyatı, Kahire, 2010.

ABDÜLHALİM, Abdülmün'im, *Cumhuriyatu'ssomal İklim Junub Ov Somaliye*, Mektabetu şerkikahire neşriyati, Gaalkacyo, 1960.

ABTEEKAR, G. *Lawriyaatiga İmbiriyaalistaha*, Mooskoow, 1963

ADAWÉ, Dahir Hussein, *El-istimaru 'l-itali Vel'harekatu 'l-cihadiyeh Fi-İklim Benadir Bis 'somal 1885-1950*, majister cameatu nileyen, Hartum, 2008.

ADEN, Abdi Cami', *Halefiyyatü'n-Nizaa' El-Kabiliyye Fi's-Somai*, Tubia Neşriyati, İslamabad 1993.

AHMED, Abdurrahman Ebubekir, *Âdem Abdullah Osman Vedevruhu Fitarihîs-somal El-hadis 1960-1969*, majister cameatu ifkiya el alamiye merkez elbuhus veddirasat el-ifrikiye kimsi't-tarih, Hartum, 2014.

AHMED, Abdullahi Yusuf, *Halgan İyo Hagardaamo Taariikh Nololeed*, Scansoma publishers, Stockholm, 2012.

AKALIN, Durmuş, "Somali'de Berbera Limani Ve Osmanlı Devletinin Bölge Üzerindeki İddiaları(1839-1894)", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX / 1, 2014.

AKİL, Nebih, *Tarihü'l-Arabî El-Kadim fi-Asri'r-rasuul*, Daru'l-fikri'l-Arabî neşriyati, Dımışk, 1983.

ALLAHVERDİ, Reyhan Şahin, "Kızıl Deniz'de Osmanlı hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-1567)", Cılte3, stadies of the ottoman domain sayısı 5, 2013

ALEGÖZ, Halil İbahim, *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasinin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medeniyet Arıştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 20.

ALİ, Esselmani, *Neş'atu'l-Memalik Ve'd-Duveyliyat El-İslamiye Fi-İfrikiye "Memalik Ve Seltanat El-İslami Fi-Şarki İfrikiye*, Kahire, 1969, s. 235

ALİ, Mohamud Mayuf, *Haraketu'l-Jihaadu'l-İslami Es-somaali Li'd-del İstimar*, Darulnahze el-arabiye neşriyati, Kahire, 1992.

ALİ, Mustafa Abdullahi, *Es-Somal Arzan Ve Şa'ban (Muzakara Dirasaat Somaliyah)*, Jama'atu Mogadişu, 2007/2008.

ÂMİN, Mohammed Mohammed, *Es-somal Fi'l-Usuri'l-Vusta El-İslamiy "El-Meshuşşamil Licumhuriyeti's-Somal Et'timokradiye"* Ma'hat el-buhusat ve'd-dirasati'l-arabiye Naşriyati, bağıdad 1981.

ATİYE, Mehzum Elfeyturi, *Dirasat Fi'tarihi Şarki İfrikiye Ve Cunubi's-Sahrai*, Darul-kutub el-vataniye Neşriyati, Bengazi 1998.

AYNTE. Yusuf Ali, *Es-Somal El-Cezur Vel Ezmetu'r-Rahina*, Daru'l-Fikri Neşriyati, Kahire 2009.

BAKAR, Ahmed, *Hooyada Madow*, Wadani Neşriyati, Xamar, 1985.

BARKHAD, Wehliye, *Siyaasaddii Gumeysiga Faransiiska Ee Afrakada Galbeed*, Bomako, 1983

CELAL Yahya Ve Muhammed Nasri, *Müşkiletü'l-Karni'l-Afriki Ve Kaziy'yeti's-Şa'bi's-Somal*, Daru'l-Mearif Neşriyati, Kahire 1981.

CELAL Yahya, *Misr'ul-ifrikiye Vel'azmati'İl-istimaar Fi'l-karni't-tasi Aşer*, Kahire, 1984.

COSAR, Hümeyra, *Habeşistan - Somali Arasındaki Ogaden Sorunu*, Gazi Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Bölümü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara. 2011.

CUMAR, Maxamed Cismaan, *Soomaaliya Horay &Hadda*, Somali Publications, Mogadishu, 2006.

DEEFIDSOON, B, *Helidda Cusub Ee Afrikadii Hore*, mooskoow, 1962

DİBWAA, *Taariikhda Afrika Iyo Dadka Ku Nool*, Badi Goonbka Taariikhda Neşriyati, Xamar, 1978.

EL ÖMERİ, Ahmed Hamud, *Oman Vi'şerki İfrikiya*, Metabi' sicilil-arab Neşriyati, Maskat 1980.

EL-CEMEL, Şevki Adallah, *El-vesaiku't-tahiye L'i'siyaasati misr Fi'l-bahr'il-ahmar 1863-1879*, Metbeau lecnatu'l-Beyan el-arabi, Kahire, s.1

ELMAKRİZİ, Ahmed bin Ali bin Abdulkadir, *El-İlmam Biman fi-Arzi'l-Habeşe Min-Mulüki'l- İslam*, Ette'lif Neşriyati, Kahire 1895.

ERRAFİ'İ, Abdurrahman, *Asru İsmail El-hedivi*, Daru'l-ma'arif Neşriyati, Kahire 1987,

ESSİRACİ, Zeynulabidin Abdulhalim, *Ehayatu'l-İktisadiye Ve'l-İctimaiye Fi-Muduni's-sahil Es-somali Beynel Kerneyn (12-14)*, rasale doktorah geyrmenşure, kahire 1986.

ESSUNNİ, Ebu-Meryam, *Silsilatu Memaliki'l-İslamiye Fi'l-karni'l-İfrikiye (Saldanatu Şava El- İslamiyeh "896-1285"* Beirut,1987.

EŞŞEYH, Abdinur, *Mesiretu'l-İslami Fi's-somali'i-Kebir*, Mogadişu 2003.

ETTENAŞİ, Hatice Ahmed, *El-İlakatu's-siyasiya Beyna'l-kuvva'l-İslamiye Ve'l-Masihiyeye Fi'l-habeşe Hilala Nişfu'l-evvel Mina'l-karni's-sadis'il-aşer El-miladi*, Merkez el-libiyah Neşriyati, 1997.

ETTİCANİ, Ömer Hassan, *Vuhde't-tus'somali Hadefan Ve'mesiran*, Hartum, 1966.

ETTİİBİ, Emin Tevfik, *El-habeşah Ve'l-Arabiyah Usul Ve's-sakafah*, Merkez cihad el'libiyah li'd-derasati't-tarihiye narşiyati, El-cemahiye 1993.

EYDERUS, Şerif, *Bugyetü 'l-aamal An Tarihi's-Somal*, Mogadişu, 1954.

FARAH, Abdi Yusuf, *Es-Sıra'u-d'devli fi's-Somal*, Daru'l-Emin Neşriyatı, Kahire 2007.

FAARAX, Ahmed, *İlbaxnimadi Afrika Ee Qarnigii 19aad*, Madbacadda Neşriyatı, Mogadişu, 1976.

FETHİ, Geys, *El-İslam Ve'l-habeşe Abra't-tarih*, Mehtebatu'n-nehze el'mısıriye Neşriyatı, Kahire 1998.

FİDOW, Mahamud Muhammed, *Mekanetu's-savahili's-somaali Et'tarihiye*, Lafoole neşriyatı, 1987.

FULFUL, Seyid, *Müşkiletü Ogadin Beyne'l-İhtilali'l-Habeşi Vel'intimai'l-İslami 1887-1913*, Mehadul buhusat veddiarasatil ifrikiye neşriyatı, Kahire, 1987,

GA'AL, Mohammed Nur, *El'ovdau's-siyasiyetu Fi's-somai Tahta Zili'l-istimar El'orobi*, et'tarik ile'd-devleti's-soamaliye, Merkezuşşahir lilbuhus vedderasatul'ilaam neşriyatı, 2010.

GEDİK, Mehmet, *Somalili Mültecilerin Sosyo-Kültürel Ve Dinî Hayatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Konya Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Konya. 2009.

GELLE, Dahir Mohamud, *El-Harbu'l-Ehliyye Fi's-Somal Cuduruhu Ve Esbabuha Ve Netaicuha*, Kahire, 1995.

HACCAC, Muhammed Ferid Sayid, *Safahat An'tarihi's-somal*, Darulma'irife Neşriyatı, Kahire.

HANZEL, Falih, *El-Arab Ve'l-Bortogal Fi't-tarih*, Elmuctemau's-sekafi Neşriyatı, Ebu Dhabi, 1997.

HASSAN, İbrahim Mohamed, *El-müslimuna Fi-lhabeşe (Elkernu'l-Aşir/Es-sadis Aşer El-miladi)*, Eynun lidderasat vel-buxusatil insaniye vel-ijtima'ie Neşriyatı, Kahire 2009.

HİNDİ, Mohamed Abdulfattah, *Jukurafiyatu's-somaal*, Darulma'irife neşriyatı, Kahire, 1962.

İBRAHİM, Abdulaziz Ali, *Maamulladii & Madaxdii Soo Martay Soomaaliya*, xildhiban publications, London, 2013

İBRAHİM, Abdulaziz Abdulgani, *Juduru'l-İslami't-tarihi Fil-habeşe*, Eddarus'sudaniye lilkutüb Neşriyatı, 1994.

İBRAHİM ve ŞEKİ, Abdullahi Abdurrazak, *Tarihu İfrikiye'l Hadis Vel-muasir*, Darussakafe neşriyatı, Kahire, 2001.

İSE, jama' Ömer, *El-İslam Ve'n-nesara Fi-şerki İfrikiya*, kahire, 2001.

İSE, jama' Ömer, *Cumhuriyatu Cibuti Ve Dovruha Fihali'l-Azmati's-somaliya*, Kahire, 2005.

İSE, Jama' Ömer, *Diiwaanka Gabayadii Sayid Maxamed Cabdille Xasan*, CERD neşriyatı, cibuti, 2005.

İSE, Jama' Ömer, *Tarihu's-Somal fi'l-Usuri'l-Vusta vel-Hadis*, Matbaatü'l-İmam Neşriyatı, kahir 1965.

İSMAİL, Abdurrahman Farah, *Asbabu'l-Azmeti's-somaliye*, Matbeatu hamar neşriyatı, Mogadişu, 2003.

İSMAİL, Hilmi Mahrus, *Tarihu'l-ifrikiye'l-hadis vel-muasir*, Muasesatu's-şebab el-camiye, İskenderiye, 2004.

JAAMAC, Warsame, *Gumeystihii Gayiga Soomaaliya*, London, 1980.

KAVAS, Ahmet, *Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hamiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)*, İslam Araştırmaları Dergisi, S. 5, s. 109-134.

KAVAS, Ahmet, "Makdişu", DİA, İstanbul, 2003. C. 27, s. 435-437

KAVAS, Ahmet, *Osmanlı- Afrika İlişkeleri*, istanbul, 2013.

KAVAS, Ahmet, "Somali" DİA, İstanbul 2009, 373-376.

KAVAS, Ahmet, "Zeyla" DİA, İstanbul, 2013. C. 44, S.350-352

KENYA, *Report Of The Northern Frontier District Commission*, Presented to Parliament by the secretary of state for Colonies, by command of Her Majesty, London, 1962.

KUREYS, Halim, *Munaza'atu'l-arabiye li't-tarbiye ve's-sakafa velculuum*, (mashuşşamil licumhuriyatis'somaal),Kahire, 1982.

LEWİS, I.M, understand, *Somalia guide to culture, history and socail institutions*, HAAN, London, 1993.

LİİQLİİQATO, Mohamed İbrahim, *Taariikhda Somaliya Dalki Faca Weyna Ee Punt*, Mugadişu, 2000.

MAH, Ahmed Berkhad, *Vesa 'ik Ani 's-Somal Ve-lhabeşe Ve Eritre*, Tobju Neşriyatı, Kahire, 1982.

MAHAMUD, Ahmed Cumali, *Devru 'l-ulamai 'l-junuubi 's-somaal fida 'veti 'l-İslaam*, Khatoum. 2008

MAXAMUUD, Cabdulqaadir Cusmaan, *Sababihii Burburka Soomaaliya*, 2thEdition, Percetkan zafar printers, Kuala Lumpur, 2005

MEKKİ, Hasan, *Es 'siyasatu 's-sakafiye Fi 's-somaali 'l-Kebir*, Şubatu'l buhus venneşri bilmerkezi'l-ismail fi-ifrikiya neşriyatı, Hatum, 1990.

MERZUK, Abdü's-Sabur, *Şair Mine 's-Somal Mulla Muhammed Abdullah Hasan*, Darul-kovmiye Neşriyatı, Kahire 1964.

MOALLİM, Muhammed Hussein, *Vesaiketul 'arab ve Advaruha Fi 's-somal*, Darul-fikir el-arabiye neşriyatı, Kahire, 2011.

MOHAMED, Farah, *Xasuus Qor: Time Lines Of Somali History(1400-2000)*, First Edition, Somali Media Network- Smn-, Columbus, Ohio, Usa, 2004.

MOHAMMED, Ömer Elmuşri, *Biladulkarni 'l-İfriike Nusus ve Vesaik Mine 'l-Mesadiri 'l-Arabiye*, Şubetu't-tesdik ve'l-islam ve't-tabie Naşriyatı, Trablus, 1998.

MOHAMUD, Salih Ali, *Dovr 't-turuk Es 'sufiye Finesri 'd-Da 've El-islamiye Fijunuubi 's-somaal 1889-1960*, jamaatu Sinar, Hartum, 2015.

MUCAHİD, Huriye Tefvik, *El-İslam Vi-İfrikıya ve Vaki'il-Mesıhiye Ve-d-deyanati't-teklidiye*, Metbeatu'l-İmam Neşriyati, Kahire 1965.

MUCAHİD, Huriye Tefvik, *Muşkilatu'l-Hudud Beynas'somal ve Ethyobiya-Beynel'amni'l-kovmiye Ve-tavazuni'lkuva*, mektabutu'n-nahza neşriyati, Kahire, 1981.

MUHAMMED, Abdulgani Suudi, *Muşkilatu'l-arazi'i-mutakadi'a v'e'l-hududiyati's-somaaliyati (El-Meshu's-şâmil Li-cumhûriyyeti's-sûmâli'd-Dîmukrâtiyye)*, Ma'hadi'l-buhusat ve'd-dirasati'l-arabiye Neşriyati, Bağdat, 1982.

MUHAMMED, Abdulgani Suudi, *Manakhu's-somaal (El-Meshu's-şâmil Li-cumhûriyyeti's-sûmâli'd-Dîmukrâtiyye)*, Ma'hadi'l-buhusat ve'd-dirasati'l-arabiye Neşriyati, Bağdat, 1982.

MUHTAR, Muhammed Hacı, *Tarihul-İsti'mari'l-itali Fi's-somal Hatta Aam 1908*, majisteer, jamacaatul azhar, 1973

MUSTAFA, Mohamed El-mu'tasim, *Sukanu's-somaal (Mashuşşamil Licumhuriyatis'somaal)*, Ma'had durus veddarasatil arabiye neşriyati, Bağdat, 1982. NAJAR, Abdurrahman Mohammed, *El-İslam Fis-somal*, Matabi'l-ehram Et-ticariye Neşriyati, Kahire 1973.

NESRİ, Esseyid Yusuf, *Cuhudu Mısra El-keşfiye Fi İfrikıya Fil-karni't-tasi Aşer*, El-hey'ah El-mısırya El'amah li'l-mekatib Neşriyati, Kahire 1974.

NUR, Ali Ahmed, *En-Nizau's-Somaliyyü'l-Etyobi(Cuduruhu ve Tarihuhu)*, Metba'atu atlas neşriyati, Kahire, 2007.

NUR, Ebubekir şeyh, *Et-tarbiyatu'l-İstimariye Veasaruha Ale't-ta'liimi's-somaaliyi*, majistef fi usuli't-tarbiya, jamaatu Umu durman, 2007.

NUR, Eşşeyh Abdi, *Masiratu'l-İslam Fis'somali-L Kebir*, Mugadişu 2003.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmpratorluğu'nun Güney Siyaset Habeş Eyaleti*, Ankara 1996

ÖMER, Maxamed Cismaan, *Soomaaliya Horay & Hada*, Madbacadda somaliya neşriyati, Mogadişu, 2006.

ÖMER, Mohamed Osman, *The Scramble İn The Horn Of Africe (History Of Somalia 1987-1977)*, HAAN, London, 2001.

ÖZBARAN, Salih, *Osmanlı Devleti ve Hindistan Yolu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. S. 65-147, 1977.

ÖZKAN, Mehmet, *Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014,

ÖZTÜRK, Levent, "Etiyopya" DİA, İstanbul, c.11,1995, S.491-496

RAŞİT, Zeynep İsmat, *Tarih Ovrabba'lhadis Mina'l-matlai'l-karni's-sadis Aşer İla Niyaheti's-samin Aşer*, Daru'l-Fikri'l-Arabî neşriyati, Kahire.

RİRAŞ, Ahmet Abdullah, *Keşfü's-Südul An Tarihi's-Somal*, Vekalatu'd-devlah Neşriyati, Mogadişu, 1974.

RİYAD, Halid, *Es-somal Elgaibu'l-Va'yi*, Darul-emni Neşriyati, Kahire, 1994.

SAAD, Bolis, *El-habeşe Ov Etopya Fimunkalibi't-tarih*, El-metba'a El-misriye Neşriyati, Kahire 1951.

SALAD, Başir Ahmed, *Et-tarihu 's-siyasi Li's-saldanati Adel El-İslami Fil-Karnil İfriki 1415-1543*, Ma'hat el-buhusat ved-dirasati'l-arabiye Neşriyati, bağdad 1987.

Salahuddin hafiz, *As-sirau 'l-kuva 'l-uzma Hovla 'lkarni 'l-İfriki*, El-meclisu'l-vedani li's-sakafa neşriyati, Kuveyt, 1982.

SALİM, Hamdi Seyid, *Es-Somal Kadimen Ve Hadisen*, Daru'l-Kavmiyye Neşriyati, Kahire, 1965.

SALİM, Sayid Mustafa, *El-fethu 'l-Osmani El-evvel lil-yemen 1538-1635*, Daru Jame'atu San'a lit'taba-ati ven-neşri Neşriyati, San'a 2010.

SEYİD, Muhammed Mutesim, *Duvalu 'l-İslamiye Fi-şarki İfrikiye "Harar Ve 's-somal"*, meclisu'l-a'la lişu'uni'l-islamiye neşriyati, 1960.

SEYRAR, Muhammed Ali, *El-ilakatu 'l-misriye Es-somaliye Abra'l-Usur*, Kahire, 1988.

ŞAHİN, Bilge, *Somali'de Devletsizlik Deneyimi*, Ankara Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara. 2013.

ŞELEBİ, Ahmed, *Mevsuat-Tarihi 'l-İslam*, Mektebetu'nn-Nehza'l-İslamiye neşriyati, Kahire, 2000.

ŞEYH, Ra'fet, *Tarihu 'l-arab El-muasir*, Eynu'd-darasat vel-buhusati'l-islamiye ve'l-ictimaiye neşriyati, 1969.

TANDOĞAN, Mohamed, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Türk tarih kurumu, Ankara 2013.

TARAFİİNO, S, *Siyaasaddii Ingiriiska İyo Talyaaniga Ee Afrika'da Waqooyi Bari Ee Qarnigii 19aad Bartamihiisii*, Roma, 1987.

TARHAN, İbrahim Al, "El-İslam Ve'l-Mamalik El-İslamiye Bi'l-Hebeşa Fi'l-Usuri'l-Vusta" el-Mecelletü't-Tarihiye el-Mısriyye, el-Mecelletü'r-Rabia Aşer el-Hey'etü'l-Âmme li'l-Kütüb ve'l -Echizet, l İlmiyye, s.44-55,1968

TURİRRE, M.A, *Kacdoonada Soomaaliyeed İyo Cadow Kacbadiiba Kuduulay*, Zafar printers. Kualolumpur, 2008.

YAHYA, Seyid Ahmed, *El-sahva'l-islamiyah Fil-karni'l-İfriki Muhadedatun Bil'inhiyar*, Riyad. 1996.

YAVUZ, Hulüsü, "Xvi. Asır İslam Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri", Marmara Üniveritesi, İlahiyat Fakültesi Dergesi, Sayı 3, İstanbul, s.49-77, 1985.

YILDIRIM, Muhammed , "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Kızıldeniz, Bara Körfezi, Yemen Ve Habeşistan Politikları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler İnstitutüsü, Yayılmamaş Yüksek lisens Tezi, İsparta 2001.

YUSUF, Fatih Aşeyh, *Mezahiru'l-hazarah El-İslamiye Fil-Memaliki'l-İfrikiye*, Dımışk, 1975.

ZAHİRİ, Hamdi, *Kisatu's Somal*, Metabi Daru'sşa'bi Neşriyati, Kahire, 1977.

ZAHRA, Fatma Ali şeyh, *Es-siyasatu'l-Emrikiye Tujaha's-somal*, daru'l-fikri'l-arabiye neşriyati, kahire, 2008.

EKLER

1- Sömürgecilik öncesi Somali Haritası

https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Somalia#/media/File:Somali_map.jpg

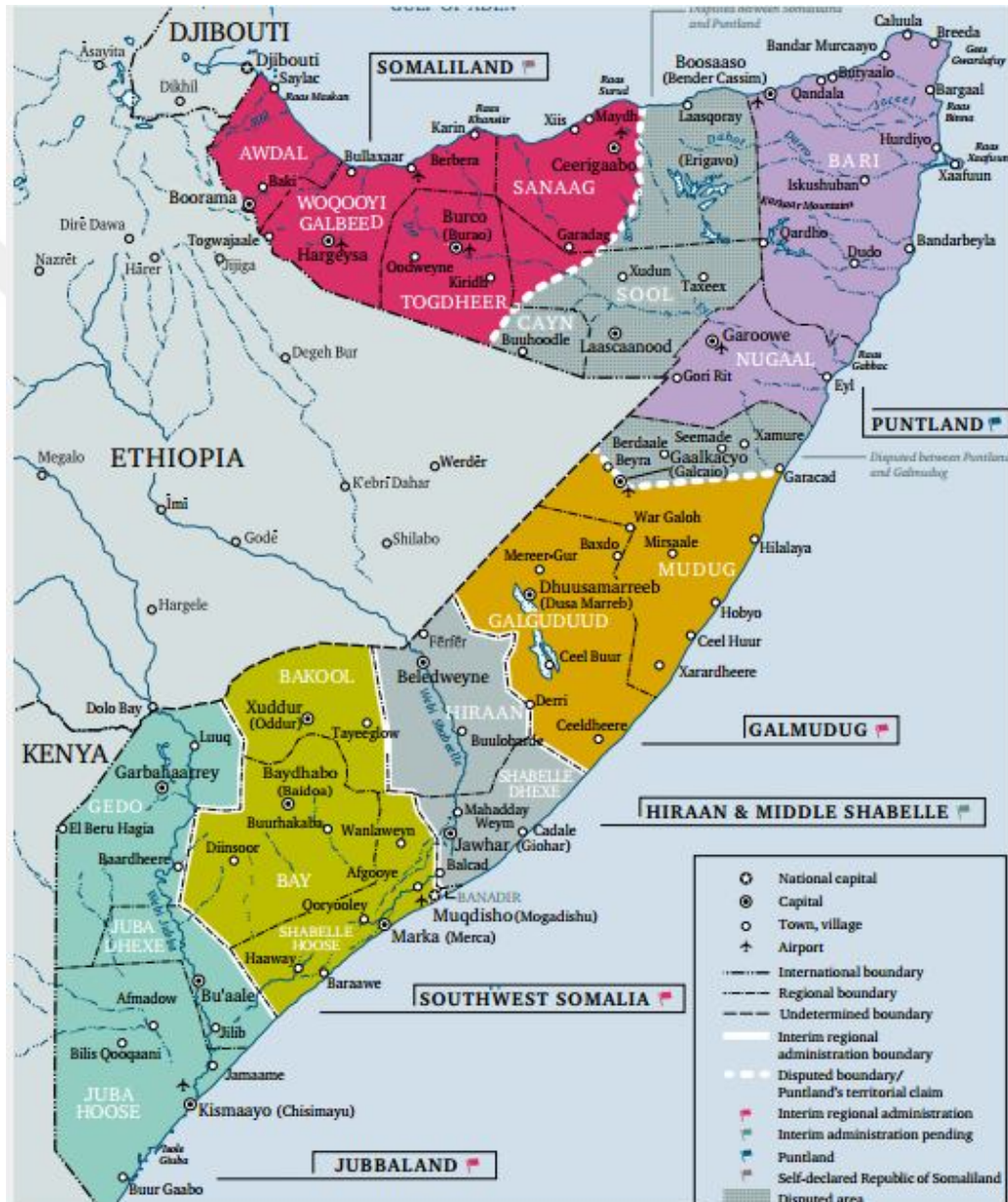
3- Somali ve Çevre Ülkeler Haritası

<https://www.google.com/maps/@7.1618675,42.1786199,5z?hl=en>

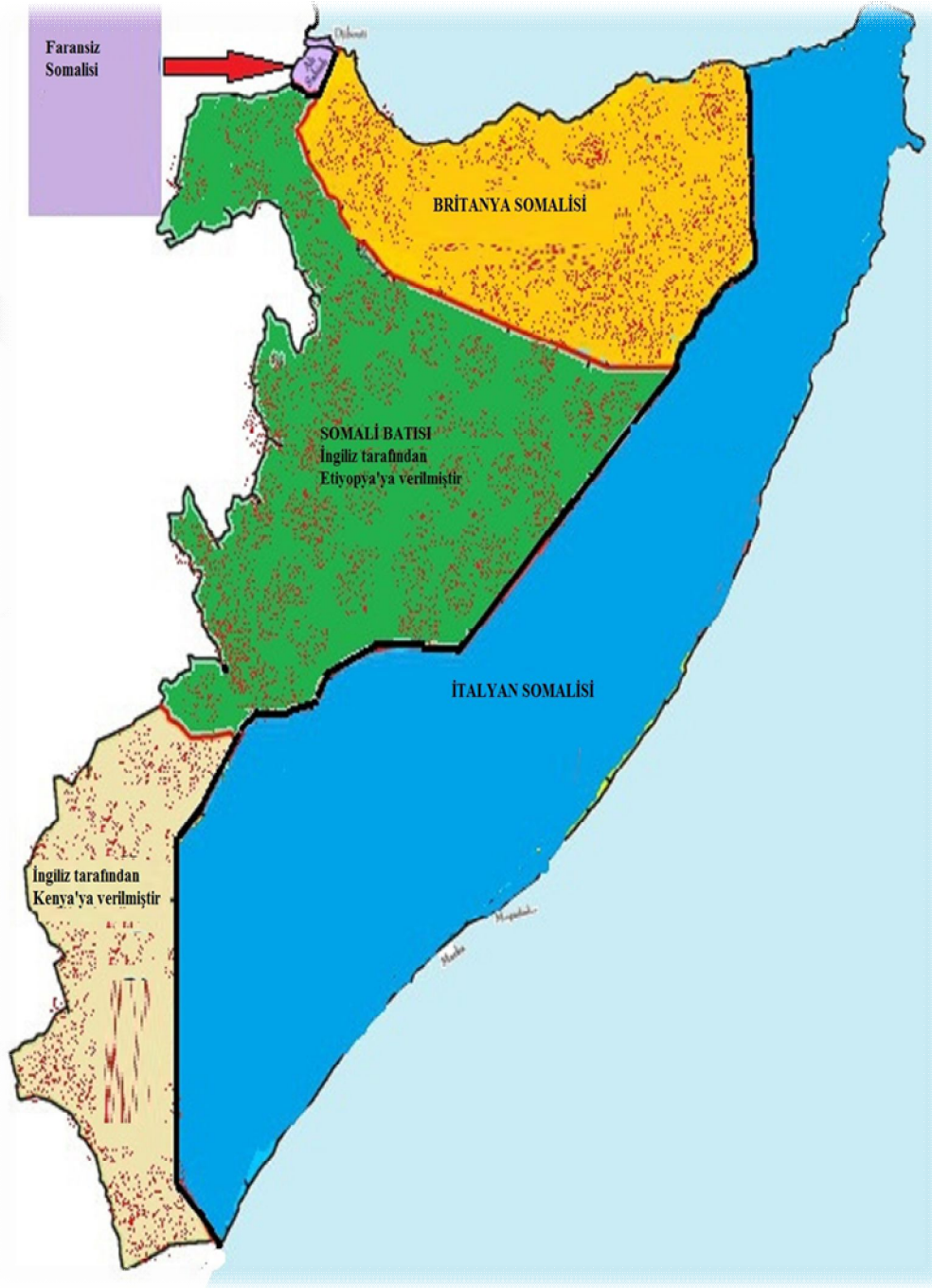
4- Somali'nin Jeopolitik haritasi

<https://somalianewsroom.com/2015/10/23/update-somalia-discusses-next-steps-for-2016-elections/>

5- Somali Ülkesinin Sömürgeciler tarafından bölünüşü

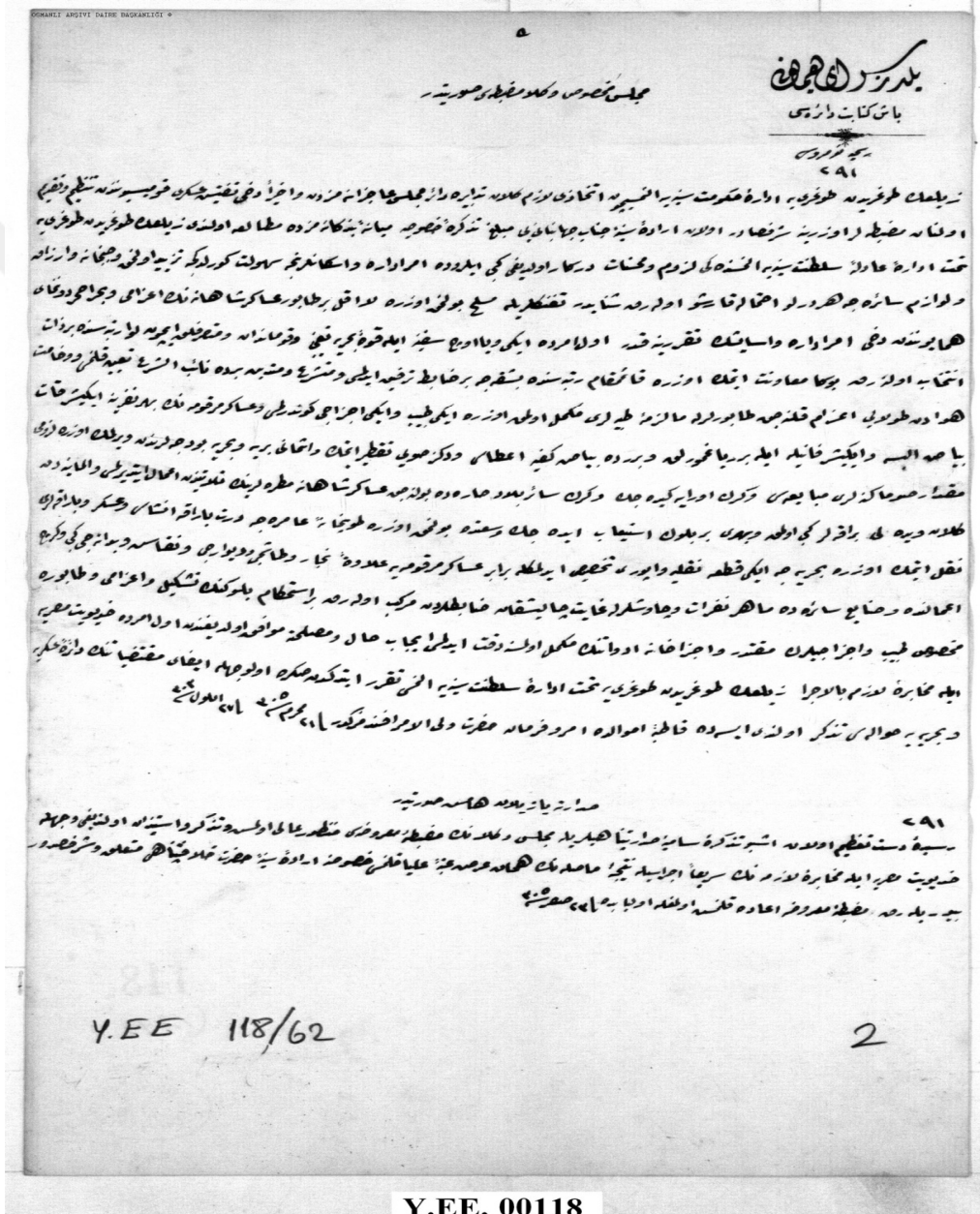
<https://somalifuture.files.wordpress.com/2012/06/555px-somali1.jpg>

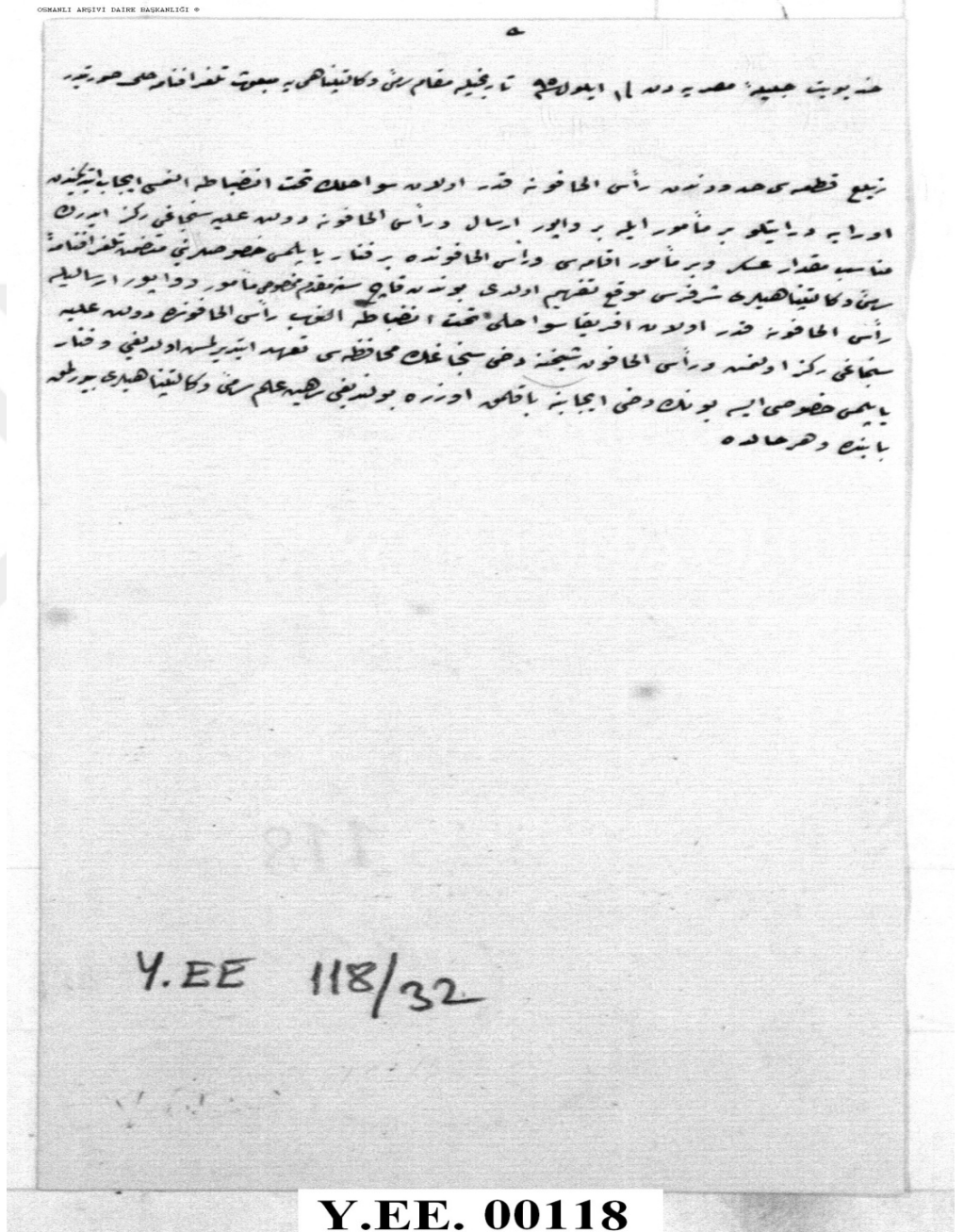
7- MECLİS-İ MAHSUS-I VÜKELA MAZBATASI SURETİ 6 Nisan

1304 / 7 Nisan 1305

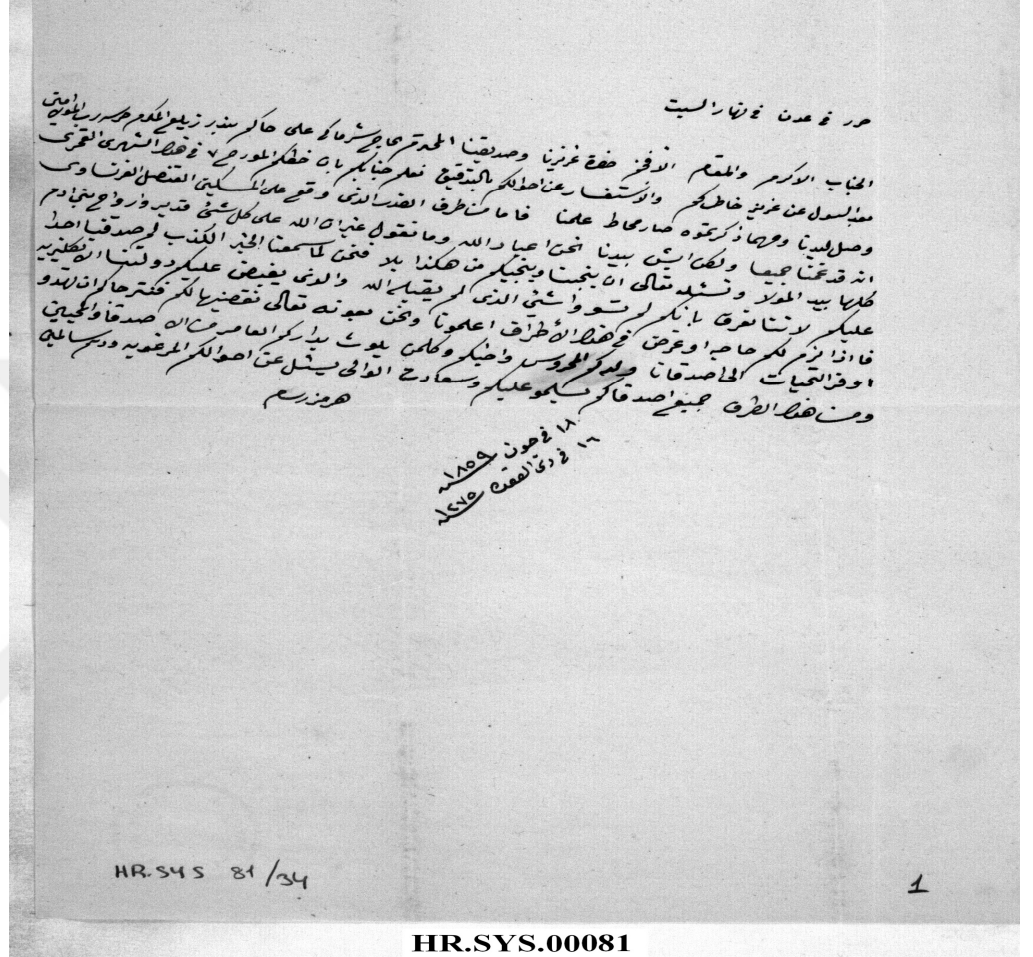
Zeyla'nın Doğrudan Doğruya Hükümet İdaresine Bağlanmasına Dair.

9- Osmanlı Devleti'nin İngilizler İle Mısırın Arasındaki Anlaşmayı Reddetmesini Gösteren Bir Belge 7 Ağustos 1296

10- Fransa Konsolosunun Öldürülmesi İle İlgisi

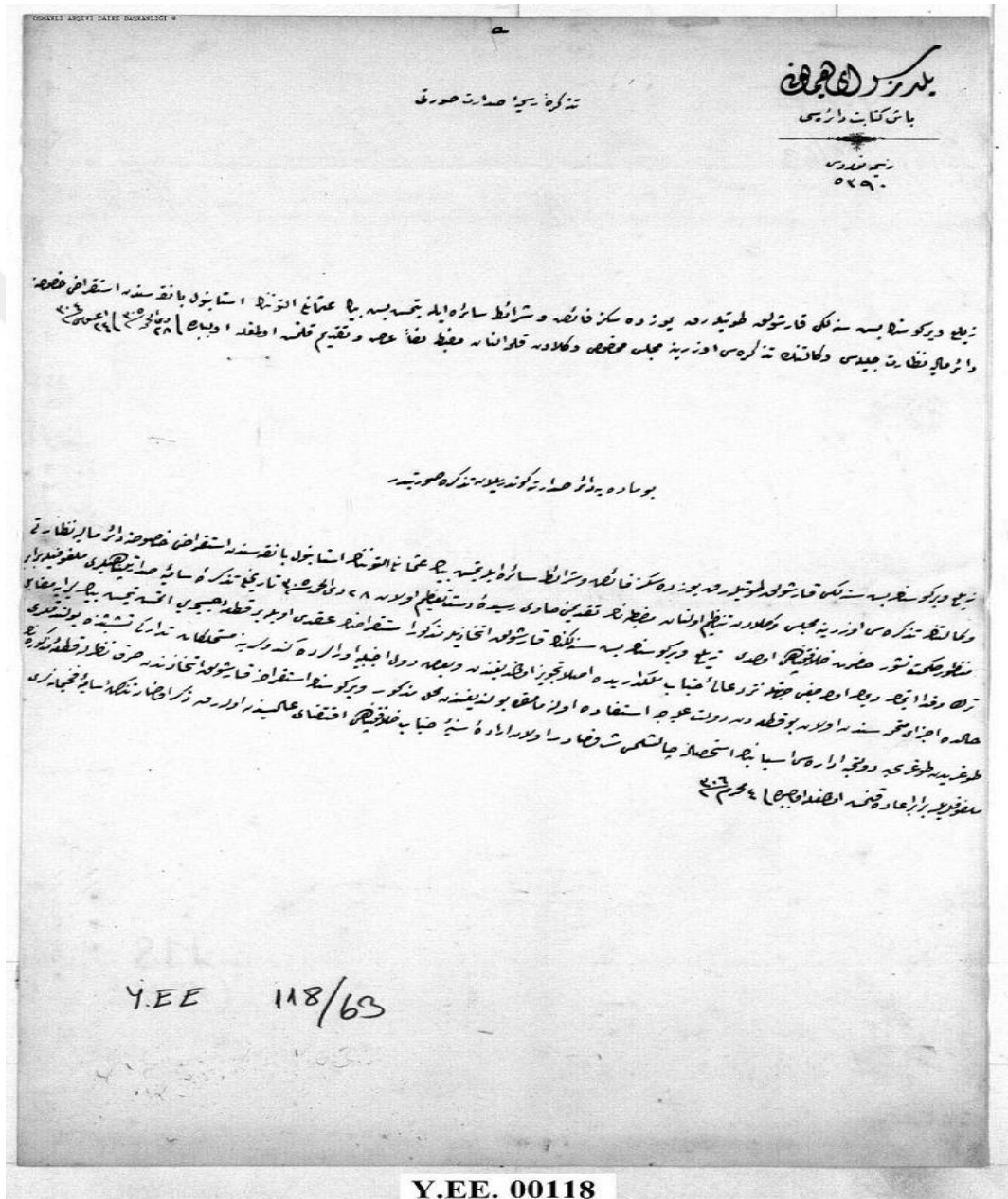

Cumartesi günü Adende yazıldı

Değerli Dostum Zeyla hâkimi Hacı Şarmaki Ali'ye

Mektubunuz bana ulaştı herkese selamlarımı iletiniz. Fransa konsolosunun başına gelenleri duyduk ama elden gelen bir şey yok, bizim yapacağımız bir ihtiyacınız olursa hemen karşılarız. Bu yalan habere en baştan inanmamıştık ama siz bu nedenle büyük sıkıntı yaşadınız, bunda da bir hayır vardır inşallah.

18 Haziran 1859

TEZKİRE-İ RESMİYE

Gönderen:

Gönderilen:

Tarih: 28 Zilhicce 1305 / 24 Ağustos 1304

Zeyla vergisinin beş seneliğine karşılık %8 faiz ve diğer şartlarla 75.000 Osmanlı altınının İstanbul Bankasından borç alınması hakkındaki Maliye Nezaretinin tezkiresi üzerine Meclis-i mahsus-ı Vükela'dan yazılan mazbata ekte sunulmuştur.

Zeyla vergisinin beş seneliğine karşılık %8 faiz ve diğer şartlarla 75.000 Osmanlı altınının İstanbul Bankasından borç alınması hakkındaki Maliye Nezaretinin tezkiresi üzerine Meclis-i mahsus-ı Vükela'dan yazılan mazbatanın takdimini içeren 28 Zilhicce 1305 tarihli sadaret tezkiresi ile beraber padişaha arz edildi.

Bu borç sözleşmesi öyle altmış yetmiş bin liraya karşılık büyük bir meblağı içerdiği için bu paranın feda edileceği anlamına geldiğinden padişahça kabul edilmemiştir. Bazı yabancı devletlerin oralarda sömürge tedariki teşebbüsünde buldukları için bu paradan devlet-i aliyyece istifade edilemeyeceğinden bu borçlanamdan vazgeçilmesi ve buranın doğrudan doğruya devletçe idaresinin çaresine bakılması padişahımızın emridir.

Gönderen: Mehmet Tevfik

Gönderilen: Sadrazamlık Makamına

Tarih: 10 Cemaziyel-evvel 1307

Zeyla vergisinin 1305 mâlî yılı şubatından itibaren on beş seneliği olan 225.000 osmanlı lirasının Osmanlı Bankası emrine ödenmesinin Hidiviyetçe kabulü hakkındaki 30 kıta kampiyalin gönderildiğini bildiren 23 Receb 1307 tarihli vekâlet yazısı tarafıma ulaştı.

Bundan önce arz ettiğim 29 Muharrem 1302 yazıda arz ettiğim üzere Zeyla ile beraber Masû'dan yukarı Mısır idaresinde bulunan Kızıl Deniz sahillerin gelir giderleri bir türlü eşitlenememiş ve bu masraflar maliyeyi bir hayli sıkıntıya sokmuş ve idare edilemez hale gelmiştir. Bundan dolayı Zeyla İskelesinin eskiden olduğu gibi doğrudan Hükümet-i seniyye tarafından idare edilmesi arz olunur.

1 Receb 1305 tarihinde gelen telgrafta Zeyla'nın tekrar Devlet-i Aliye idaresine alınmasının uygun olduğu bildirilmiştir. Zeyla idaresine karşılık ödenmekte olan 15.000 altından muaf tutulmamız gerektiği ve Zeyla'nın eskiden olduğu gibi Aden tarafından idare olunmakta olduğu tarafımızdan gönderilen 4 Receb 1305 tarihli telgrafta arz edilmişti. Bundan dolayı gönderilen kampiyallerin kabul edilemeyeceğini bildiririm.